

ÜLKE İÇİNDE GÖÇ ETTİRİLEN İNSANLAR:

TÜRKİYE'DEKİ KÜRTLER

BİR KÜRT İNSAN HAKLARI PROJESİ RAPORU- HAZİRAN 2002

İngilizce'den Çeviren: Emin Soğancı

İÇİNDEKİLER

Önsöz	2
I. 1985'ten 2001'e Güneydoğu Anadolu'da Köy Yıkımları ve Kürtlerin Ülke İçinde Göç Ettirilişi	
Göç Ettirme Politikasının Kökeni ve Amaçları	5
Göç Ettirme Politikasının Bir Aracı: Olağanüstü Hal Yasası	19
1985-2001 Arasındaki Zorla Göç Ettirme Politikası ve Uygulamaları	22
Geniş Ölçekli Altyapı Projelerinden Kaynaklanan Göç Ettirmeler	39
Yeniden Yerleşim ve Geri Dönüş: Politikalar ve Uygulamalar	41
Yetersiz Hak Arama İmkânları : Yasal Dayanaklar ve Tazminat	54
Zorla Yaptırılan Göçlerin Göçülen Yerlerdeki Toplum Üzerindeki Etkileri	59
II. Uluslararası Standartlar ve Yükümlülüklerle İlişkin İhlaller	
Uluslararası İnsancıl Hukuk	63
İnsan Hakları ve Uluslararası Hukuk	67
III. Öneriler	81
EKLER	
Birleşmiş Milletler'in Ülke İçinde Göç Ettirme Konusundaki Yol Gösterici İlkeleri	

ÖNSÖZ

İnsan Hakları Derneği (İHD) Diyarbakır Şubesi ile birlikte Kürt İnsan Hakları Projesi-KHRP'nin (KHRP-Kurdish Human Rights Project) yardım ve yol göstericiliğinde açılan davalar içinde, Akdavar'ların Türkiye'ye karşı açtığı (köylerin yıkım ve boşaltılmaları ile ilgili) davanın kararı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından Türkiye hakkında verilen seri halindeki kararların en birincisi idi.¹ 1996 yılında Mahkeme, Türkiye'nin, evlerini yakıp, mal varlıklarını yok ederek ve haklarını aramalarını engellemeye çalışarak, başvuru sahiplerinin insan haklarını çiğnediğine hükmetti. Dava, Türk askerleri tarafından Güneydoğu Anadolu'daki Kelekçi köyünden zorla göç ettirilmiş bir grup Kürt'ten, (karardan) dört yıl önce, Aralık 1992'de, aldığım mektupla başladı. Bu insanların evleri içindeki bütün eşyalarla birlikte yakılıp, yerlebir edilmişti. Köyün 500 sâkini köylerini boşaltmak zorunda bırakılmıştı. Hükümet, yeniden yerleşimle ilgili hiçbir düzenleme yapmamış, bu insanların bir çoğu en yakındaki kent olan Diyarbakır'a gitmişlerdi.

O günden sonra, KİHP, çok fazla sayıda benzer yardım başvuruları aldı ve şu anda, Güneydoğu Anadolu'da evlerinden ayrılmaya zorlanan Kürtler adına çok sayıda davayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne sunmuş bulunmaktadır. Gaddarlık boyutlarına ulaşan ve olaya maruz kalan insanların fiziksel ve psikolojik yapı ve değerlerini tamamen göz ardı eden, hukukun üstünlüğü ilkesini bariz bir şekilde ayaklar altına alan bir anlayışla yürütülen köylerin boşaltılma uygulaması, insan hakları ihlallerinin defalarca ortaya çıkması sonucunu doğurmuş ve Türkiye'yi iç ve uluslararası hukuku çiğner duruma sokmuştur. Bu, KİHP'nin yaklaşık 500 müracaatçı adına Strasbourg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne sunulan davalardaki stratejik dava programının parçasını oluşturmaktadır.

Ancak, bireysel davalardaki net başarılarla rağmen, davalarını kazanan insanların köylerine dönmelerine izin verilmemiştir. Boşaltılan 3,000'den fazla köy ve mezranın eski sakinlerinin durumları değişmemiş, aynı kalmıştır. Kentlere gitmek zorunda bırakılanların büyük bir çoğunluğu toplumun kenara itilmiş unsurları olarak büyük şehirlerin kenar mahallelerinde (gettolarda) yaşamaktadır. Günümüzdeki sorun, sadece daha önceki göçlerin toplumsal etkilerinin varlığı ile sınırlı kalmamakta, ama, ne yazık ki, yıkımlar ve göçe zorlamalar halen sürmektedir. KİHP bugün bile hâlâ yerlerinden göç ettirilmiş, hatta bazen ikinci kez göç ettirilmiş ve köylerine dönme izni verilmeyen insanlarla ilgili haberler almaktadır.

---

¹ Dava No: 99/1995/605/693

Bu rapor niye şimdi yayınlanıyor? Göç ettirme, Türk Devleti'nin Güneydoğu Anadolu'daki Kürtlere yönelik, 20 yılı aşkın süredir uyguladığı politikanın en haşin boyutlarından biri olup, bugün, toplumun en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorun, sadece, Türkiye'deki Kürtlere yönelik uzun vadeli ayrımcı politikadan, Türkleştirme politikasından ve de Kürdistan İşçi Partisi (PKK)² ile yürütülen silahlı çatışmadan kaynaklanmamakta, ama aynı zamanda, yerel nüfusun çıkar ve istekleri dikkate alınmayarak yürütülen İlisu Barajı gibi geniş ölçekli altyapı projelerin ürünü olarak iyice dal budak salmaktadır. Günümüzde, köylere geri dönüş ve göç ettirililerin yeniden yerleşim sorunu hâlâ çözümlenmemiş olup, Kürtler için yakıcı bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Ağustos 1999 depreminde³ evsiz kalanlar için yeniden yerleşimi bile gerçekleştirmekte başarısız olan hükümetin, bu konuda da çözümler üretmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Türk Devleti'nin Kürtlere yönelik politikasının odak noktası olarak göç ettirme politikası, 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar uzanır. Günümüzde Türkiye, Avrupa Topluluğu'na üyelik görüşmelerine ilişkin tartışmalar devam ederken, KİHP, Türkiye'nin göç ettirme sorunundaki sicilinin, Türkiye'nin insan hakları konusunda reform yapma kararlılığının ve Türkiye Kürtleri ile ilişkileri konusundaki niyetinin en can alıcı testlerinden biri olduğu inancındadır.

Bu rapor, Güneydoğu Anadolu'daki köy yıkımları ve ülke içinde zorla göç ettirme konusunda geçmiş KİHP raporlarının⁴ güncellenmesini, Türkiye'nin göç ettirililerin geri dönüşleri ve yeniden yerleşimi için günümüzdeki programlarını değerlendirmeyi ve uluslararası standartlara aykırı olan Türkiye'deki uygulamaların ortaya konulmasını hedeflemektedir. Son yıllar, ülke içinde zorla göç ettirilen insanların, mülteciler kadar koruma ve yardıma muhtaç olduğuna ve uluslararası topluluğun bu soruna daha da çok eğilmesi gerektiğine tanıklık etmektedir. Günümüzde, BM'in Ülke İçinde Göç Ettirme Konusundaki Yol Gösterici İlkeleri, uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nun ve İnsancıl Hukuk'un uygulanabilecek emredici hükümlerini sunmakta ve Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri yerine getirmesini değerlendirilmesinde bir çerçeve sağlamaktadır.

---

² PKK 4 Nisan 2002'de lağvedilmiş ve Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) kurulmuştur.

³ "Depremden iki yıl sonra, Türkiye'nin evsizleri yardım bekliyorlar", International Herald Tribune, 20 Ağustos 2001.

⁴ KİHP, Türkiye'deki, ülke içinde göç ettirilen Kürtlerle ilgili çok sayıda rapor yayınladı: "Eğer Şu Nehir Bir Dolmakalem olsaydı...: İlisu Barajı, Barajlar ve Dış Satım Kredi Reformu hakkında Dünya Komisyonu, KİHP ve İlisu baraj Kampanyası, Mart 2001; İlisu Barajı: İnsan Hakları Faciası İnşâ Edilirken, KİHP, Kasım 1999; Menteş ve Diğerleri Türkiye'ye Karşı: Türkiye'de Köy Yıkımları Hakkında Bir KİHP Dava Raporu, KİHP, Eylül 1998; Türkiye'nin Güneydoğusunda Köy Yıkımları, KİHP ve Medico International, Haziran 1996; Akdınar Türkiye'ye Karşı: Avrupa'da Adalet Arayan Kürt Köylülerinin Hikayesi, KİHP, Ekim 1996; Hayatta Kalma Mücadelesi: Türkiye'deki Kürtlerin Günümüzde İçinde Bulunduğu Şartlar, KİHP, 1996.

Bu raporun hazırlanmasında değerli çabalarından ötürü Fiona Mckay, Stephen Vasil ve diğer emek verenlere; ve ayrıca katkıları dolayısıyla G-Der, İHD, Türkiye Barolar Birliği ve diğer cesur insan hakları savunucularına en içten teŐekkürlerimizi sunarız.

Kerim Yıldız
Genel Direktör

Haziran 2002

I. 1985'ten 2001'e Güneydoğu Anadolu'da Köy Yıkımları ve Kürtlerin Ülke İçinde Göç Ettirilişi

Göç Ettirme Politikasının Kökeni ve Amaçları

Sunuş

Silahlı çatışma ve iç karışıklıkların yanı sıra, baraj projeleri gibi geniş ölçekli altyapı projelerinin yürürlüğe konulmasının sonucu olarak, 1985'ten itibaren Türkiye'de en az 3 milyon Kürt zorla göç ettirildi.⁵ Bu altüstlüğü insanî malîyetini ölçmek olanaksızdır. Zorla göç ettirilenlerin geçimlerini sağlayabilmeleri için Türk hükümeti tarafından da uluslararası toplum tarafından da nerdeyse hiçbir koruma ve yardım sunulmamış, bu insanlar son derece sınırlı alternatiflerden birini seçmeye zorlanmıştır: Ya, akın edenlere yiyecek kaynağı olmayan büyük kentlerin eteklerindeki gettolarda ya da bu insanları kontrol altında tutmak için plânlanmış, hükümetçe yapılan yerleşim yerlerinde yaşamak. Türkiye'deki, mağdur edilmiş, kültürel ve toplumsal köklerinden koparılıp ülke içinde zorla göç ettirilmiş Kürtler, sadece işsizlik, yoksulluk, kötü sağlık ve eğitim gibi ekonomik yoksunluk ve ağır koşullardan dolayı değil, ama, aynı zamanda, duygusal travma ve kenara itilmişlikten dolayı da acı çekmektedirler.

1985 yılından bu yana Türk güvenlik güçlerince gerçekleştirilen operasyonlar öncelikle Güneydoğu Anadolu'daki Kürt kırsal nüfusunu hedeflemiştir. 1985'ten önce varolan 5,000 köy ve mezradan yaklaşık 3.000'i ya kısmen ya da tamamen boşaltılmıştır. 1992'den itibaren ise büyük topluluklar ve şehirler de hedeflenmeye başlanmıştır. Güneydoğu'daki kırsal alanda köyleri ve mezarları plânlı bir şekilde boşaltma ve yakma politikası 1990'da ciddi boyutlara ulaşmış, 1993-1995 döneminde ise zirveye çıkmıştır. Ağır zulüm ve sivil halkın can ve mallarını hiçe saymak büyük bir çoğunlukla bu operasyonların parçası haline gelmiştir.

Göç ettirme politikasının kökleri

Türk Yönetiminin, Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürtleri göç ettirme politika ve uygulamalarının uzun bir tarihi vardır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla doğmuş olan Türk Devleti ağırlıklı olarak

⁵ Kesin rakamlar tartışmalı olup, bu raporun, "Güneydoğu Anadolu'da göç ettirilen Kürtlerin toplam sayısı" bölümündeki tahmini rakamlara bakabilirsiniz.

Güneydoğu'da yaşayan önemli sayıda Kürtleri içine almıştı. Bu Kürt nüfusu, zaten, Osmanlıların Birinci Dünya savaşı sırasındaki zorla aşiret topraklarında koparılıp dağıtılarak yeniden yerleşime tâbi tutulmaları ile ilgili acı anılara sahip bulunmakta.⁶ 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Kemalistler (Kemal Atatürk ve onun izleyicileri), eski düzenin "Araplaştırılmış Osmanlı kimliğini" Türk milliyetçiliği ülküsü ile ikâme etme teşebbüsü çerçevesinde radikal bir lâiklik programını uygulamaya koydular.⁷ Bu program, etnik olarak heterojen halkları homejen Türk nüfusuna dönüştürmeye teşebbüs ederek, tek dil tek halk temelinde bölünmez, birleşik bir devleti savunmayı içermekteydi. Bu işlem Türkiye'de Kürtler de dahil Türk olmayan kültürel kimlik ve ifadeleri baskı altına almayı kapsamaktaydı. Atatürk'ün "Türkleştirme" projesinin odak noktasında Güneydoğu Anadolu'da yerleşmiş olan Kürtlerin bileşik toplumunu çözüştürmeyi öngören bir plân vardı. Atatürk'ün, "Kürt sorunu" olarak adlandırılan soruna yönelik ilk girişiminin sonucu 1925'teki Şeyh Said isyanı oldu, ki, bu başkaldırı Kürt entellektüelleri, subayları ve dinî liderlerinin biraraya geldiği bir çeşit koalisyon tarafından yönetiliyordu.⁸ Bu isyanı bastırırken, Türk hükümeti, Güneydoğu'da 1946'ya kadar devam edecek olan yığınsal sürgün ve köy yıkımları uygulamasına başladı.⁹ Güneydoğu'da yaşayan Kürtleri yeniden yerleştirme plânı, üç tip yerleşim kuşağı öngören 1934 Yeniden-yerleşim Kanunu'nda ortaya konuldu. Bir kuşak, Türk Hükümeti'nce kontrol edilmesi çok zor olarak görülen Güneydoğu'daki dağlık bölgeyi kapsıyor ve bu bölgede ikâmet edenlerin güvenlik gerekçesi ile boşaltılması öngörülüyordu. İkinci kuşak ise, Kürtlerin yeniden yerleşime tâbi tutulacakları, çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölgeleri kapsıyordu. Son olarak da, Türk olmayan nüfusun Türk göçmen akınıyla "sulandırılacağı" Güneydoğu Anadolu'daki yöreleri içermekteydi.¹⁰ 1946'ya kadar süren göç ettirme kampanyasından sonra, Türk Hükümeti 1950'lerde bir çok Kürdün köylerine dönmesine izin verdi. Ancak, yeniden yerleşim plânı, 1984'te Kürdistan İşçi Partisi ile çatışmanın başlamasının arkasından tekrar uygulamaya konuldu.

---

⁶ David McDowall, "A Modern History of the Kurds - Kürtlerin Çağdaş Tarihi", I.B.Tauris, 1996, s.105-6

⁷ Edip Yüksel, "Teokratik Lâiklik: Türk Versiyonu" *7 Cardozo Journal of International and Comparative Law* 423 (Kış 1999 sayısı) s.448. Bu dönemden itibaren Atatürk'ün meşhur sloganı gündeme gelir: "Ne Mutlu Türküm Diyene".

⁸ Martin van Bruinessen, "Uprising in Kürdistan – Kürdistan'da Ayaklanma", *A Democratic Future for the Kurds in Turkey: Proceedings of the International Conference on North West Kürdistan -Türkiye Kürtleri için Demokratik Bir Gelecek: Kuzey Batı Kürdistan Hakkında Uluslararası Konferans Görüşmeleri, 12-13 Mart 1994, Brüksel*. Medico International ve Kürt İnsan Hakları Projesi.

⁹ David McDowall, "The Destruction of Villages in South-East Turkey: A Report by Medico International and Kurdish Human Rights Project – Güney-Doğu Türkiye'de Köylerin Yıkımı: Medico International ve Kürt İnsan Hakları Projesi'nce hazırlanan bir rapor." (Londra, Haziran 1996), s.33.

¹⁰ Martin van Bruinessen, s.34. Yasanın tam metni İsmail Beşikçi'nin *Kürtlerin Mecburi İskânı* (Ankara, Komal,1977) çalışmasında yer almaktadır. Fransızca özeti ise, Lucien Rambout'un *Les Kurds et le droit – Kürtlerin Hakları* çalışmasında bulunmaktadır. (Paris: Edition du Cerf, 1947, s.32-33

Türk Devleti'nin yaklaşık 80 yıl boyunca sürdürdüğü Kürtlere yönelik en acımasız politikalarından biri olan yığınsal göç zorlamasının yanı sıra, baskının başka biçimleri de ayrıca uygulamada yer alıyordu. Türkiye'deki Kürtler, KİHP ve diğer kuruluşlarca belgelenen cinayetlerin, kayıpların, kültürlerinin ve dillerini kullanma haklarının inkârının ve çok sayıda başka insan hakları ihlallerinin de acısını yaşadılar.¹¹

Askerî eylemle Kürtlerin zorla göç ettirilmesi politikasının hedefleri ve amaçlananlar

Özellikle bu konudaki politika bir ölçüde dönemsel değişkenlikler gösterdiği için özellikle belirli bir köyün, Türk güvenlik güçlerince boşaltılıp yıkılmasının ardındaki güdünün ne olduğunu saptamak oldukça zorsa da, 1985'ten günümüze gelene kadar Kürtlerin zorla göç ettirilmesi politikasının hedefleri ve nedenlerini saptayabilmek mümkündür.

1. Asimilasyon politikasının bir aracı olarak zorla göç ettirme

Zorla göç ettirme, Türk Devleti'nin Güneydoğu bölgesindeki Kürt toplumunu dağıtmak için işlerlik kazandırdığı uzun vadeli projesinin bir parçasıdır. Ankara'nın, Kürtleri yeniden yerleşime tâbi tutmak için geniş ölçekli programının delili, zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan, zamanın Başbakanı Süleyman Demirel'e gönderilen bir notun 1993'de *Türkish Daily News & Turkish Probe*'de yayınlanmasıyla kamuoyuna yansımıştır. Özal'ın ölümünden aylarca sonra yayınlanan bu not, Güneydoğu Anadolu'daki Kürt yoğunluğunun sulandırılması için yapılan tefferruatlı ve incelikli bir plâni gün ışığına çıkarmaktaydı. Özal, Güneydoğu'da bileşik bir Kürt azınlığının varlığını cumhuriyetin bütünlüğüne yönelik bir tehlike olarak görmekteydi. Bu durumun üstesinden gelebilmek amacıyla köylerin boşaltılması için sistematik bir program kaleme almıştı:

“En sorunlu kuşaktan başlayarak, dağlık bölgedeki köyler ve mezralar kademeli olarak boşaltılmalıdır. Sayıları 150,000 ile 200,000'i geçmeyen PKK destekçisi

---

¹¹ Örneğin bakınız: “*Intimidation in Turkey - Türkiye’de Gözdağı*”, KİHP ve diğer kuruluşlar, Mayıs 1999; “*Cultural and language rights of Kurds – Kürtlerin Dil ve Kültürel Hakları*”, KİHP, Şubat 1997; “*Due Process: State Security Courts and emergency powers in Southeast Turkey – Yasal İşlem: Güneydoğu Anadolu’da Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve olağanüstü yetkiler*” KİHP ve diğer kuruluşlar, 1997; “*Profile on Torture in Turkey – Türkiye’de İşkencenin Profili*” KİHP, 1996; “*Dissappearances: A report on dissappearances in Turkey- Kayıplar: Türkiye’de kayıplar hakkında bir rapor*”, KİHP, Kasım 1996; “*The current situation of the Kurds in Turkey – Türkiye’de Kürtlerin Günümüzdeki Durumu*” KİHP, Kasım 1994; ve, KİHP tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne götürülen seri davaların raporları. Yukardaki yayınlar ile varolan ilgili bütün yayınların listesi KİHP’nden temin edilebilir.

grubun dikkatli bir plânlamayla ülkenin batısında yeniden iskân edilmesiyle PKK'nın lojistik desteği kesilmiş ve bu insanların hayat standartı yükselmiş olacaktır. Bu gruba iş bulmada öncelik tanınmalıdır.

“Dağlardaki yerleşim yerlerinin boşaltılması ile terörist örgüt izole edilmiş olacaktır. Güvenlik güçleri bu tip bölgelere derhal girmeli ve tam bir kontrol sağlamalıdır. Yöre insanların bölgelerine dönmelerinin önüne geçilmesinde, uygun yerlere çok sayıda baraj yapılması ayrıca bir alternatif olabilir.

“PKK'nın lojistik desteğini kesmek için, yerel halk devlet saflarına kazanılmalıdır. Uzak dağ köy ve mezarlarına yerleşmiş halk daha büyük yerleşim alanlarına gitmeye teşvik edilmelidir.

“Yöre insanının ülkenin batısına göç etme eğilimine bakılırsa, görülmektedir ki, gelecekte sadece 2-3 milyon insan bölgede oturuyor olacaktır. Eğer bu göç düzene sokulmazsa, sadece nüfusun göreceli olarak daha varlıklı bölümü taşınmış, fakir olanlar arkada bırakılmış olacaktır. Böylece bu alan daha da fazla anarşi için besleyici bir zemine dönüşecektir. Bunun önüne geçmek için, göç mutlaka devlet tarafından düzenlenmelidir. Batı'da önceden belirlenmiş yerleşim yerlerine toplumun her kesimine mensup olanları içeren plânlanmış dengeli bir göçdüzenlenmesi zarureti vardır.”¹²

Özal'ın ileri sürdüğü teze göre, Ankara'nın bölgede kontrolü sağlamanın tek yolu olarak birçok küçük mezrada dağınık yaşamlarındansa, bölge halkı yönetilebilir merkezleştirilmiş yerleşim yerlerinde toplânmalıdır. Bu görüş Türk Hükümeti'nin bölgeye yönelik politikasını şekillendirmiş ve 1995'de gündeme getirilen “Merkez Köyler” projesinin ana fikri olmuştur.

2. PKK'yı yenilgiye uğratma stratejisinin bir aracı olarak zorla göç ettirme

Temmuz 1994'te, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş köy boşaltmalarının hükümetin PKK'ya karşı stratejisinin bir unsuru olduğunu itiraf etmiştir. Her ne kadar Güreş bu itirafını, hükümetin bölge politikasını “alan üstünlüğü” olarak değiştirdiği noktada ısrar ederek hafifletmek istemişse de, bu açıklama, yönetimce köylerin boşaltılmasının PKK'nın yenilgiye uğratılması için uygulanan şumullü bir plânın bir

---

¹² *Turkish Daily News & Turkish Probe*, 16 Kasım 1993ö TDN Arşiv, İmset ve Yıldız, Ek III'den alıntı.

parçasını oluşturduğu konusunda bir üst düzey Askerî yetkili tarafından yapılan ilk itiraftır.¹³

3. PKK'yı desteklediğinden şüphe edilenlere karşı missileme aracı olarak zorla göç ettirme

Hükümet unsurları, halkın PKK'ya lojistik destek önerdiğinden şüphelendiklerinde binaları yerle bir etmek ve içinde yaşayanları boşaltmak suretiyle bütün bir köyün tamamını cezalandırmışlardır. Devlete itaatsızlık değerlendirmesinin cezası olarak Kürtler evlerinden barklarından koparılıp atılmışlardır. Jandarma¹⁴, PKK saldırılarına missileme olarak köyleri basıp, yerle bir etmiştir.¹⁵ Misillemeler, genellikle, evlerinden atılanların PKK baskınlarında yer alıp almadıklarına bakılmaksızın, ayırım gözetmeden yapılmıştır. PKK gerillalarının lojistik destek sisteminin çökertilmesi amacıyla yönelik olarak bütün bir köy yerle bir edilmektedir.¹⁶ Bazı olaylarda, sadece ama sadece yakın çevrede PKK faaliyetlerinin görüldüğü rapor edildiği için devlet, köyleri tamamen boşaltılmıştır.

4. Sınır bölgesini temizleme aracı olarak zorla göç ettirme

1990'nın ilk yıllarından başlayarak, özellikle de Irak'taki Kürtlerin yurtlarından kopup kaçtığı 1991'de, Irak'la sınır alanı üzerindeki köyler boşaltıldı.¹⁷ Bu konudaki politika, Türkiye'nin, bölgenin Kuzey Irak'taki otonom Kürt bölgesinin uzantısı haline gelmesine yol açacak bir fiilî durum [*de facto*]’un ortaya çıkmasına ilişkin korkusundan kaynaklanmaktaydı.

5. Köy Koruculuğu sistemi içinde yer almayı reddetmeye karşı missilemenin bir aracı olarak zorla göç ettirme

---

¹³ “*Turkish Forces Change Tactics Against Rebel Kurds – Türk (Güvenlik) Kuvvetleri İsyancı Kürtlere Karşı Taktiklerini Değiştiriyor*” Reuters, 30 Temmuz 1994, Aktaran: İmset ve Yıldız s.23

¹⁴ “*Türkiye’de Jandarma resmî olarak İçişleri Bakanlığı’nın emrinde, polis bulunmadığı kırsal alanlarda bir çeşit askerî polis kuvveti olarak faaliyet gösterir. Jandarma Genel Kumandanı Milli Güvenlik Kurulu (MGK) üyesidir. Dolayısıyla, İçişleri Bakanı’nın emir ve denetiminde olup olmadığı birçokları tarafından tartışılmaktadır.*” Human Rights Watch/Helsinki, “*Forced Displacement – Zorla Göç Ettirme*” sayı 37, sayfa 12

¹⁵ McDowall, “Güney-Doğu Türkiye’de Köylerin Yıkımı...” s.6

¹⁶ McDowall, “Kürtlerin Çağdaş Tarihi”, s.17

¹⁷ Turkish Daily News, “*Demirel askerlerle görüşti ve Güneydoğu’daki köy yakmalarına el attı.*” 17 Eylül 1993, Turkish Daily News editörü İsmet G. İmset’in Türkçe “PKK” isimli kitabından.

1980’li yılların ortaslarından itibaren, Kürt köylerinde yaşayanlar, PKK’nın bölgedeki saldırılarına karşı yerel bir direnç oluşturmak için Türk Hükümeti tarafından milis kuvvetleri olarak geliştirilip silahlandırılan Köy Koruculuğu sistemine katılmaya zorlandılar.¹⁸ Şu anda köy korularının sayısı 65,000 e ulaşmış gibidir.¹⁹ Eğer köylüler bu milis gücü içinde yer almayı redderse, güvenlik güçleri evlerini yakıyor ve onları köylerini terketmeye zorluyordu. Haftalık *İkibine Doğru* dergisi, Kürt aşiretlerini, Kürtçü faaliyetlerin taraftarı, Türkiye sempatzanı görünen ve Türkiye’nin sadık savunucusu olarak sınıflandırıldığı son derece gizli resmî bir raporu yayınladı. “Güvenilmez” olarak nitelenen köylüler, güvenlik güçleri tarafından evlerinden atılırken, Türk hükümetinin dayanabileceği destekçiler olarak nitlenenler ise hemen hemen bütünüyle köy korucularına katıldılar.²⁰ Bir köyün boşaltılmasından önce, jandarmalar çoğu zaman gerilla olmalarından şüphelenilenlerin bir katalog halinde listesini çıkarmak için köylülerin kimlik tesbiti yapıp, resimlerini çektiler ve numaraladılar.²¹ Bu politika 1990’lı yıllar boyunca uygulandı.

6. Kontrol aracı olarak zorla göç ettirme

Köy boşaltmaları Güneydoğu’da hükümetin kontrolünü pekiştirmek için bir araç olarak görüldü. Şubat 1995’te, Hürriyet, Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu’nun PKK tarafından düzenli olarak kullanıldığından şüphelenilen uzak ve küçük yerleşim birimlerinin boşaltılması da dahil bir çok yeni önlemi onayladığını yazıyordu. Kurul, bu yerleşim birimlerindeki köylülerin, devletin keskin gözlerinin onların faaliyetlerini gözleyebilmesini sağlayacak merkez köylere yerleştirilmesini tavsiye ediyordu. Böylesine radikal bir programı meşrulaştırabilmek için, Kurul, PKK tehditinden

---

¹⁸ Olağanüstü Güvenlik Hal Bölgesi’nde Köy Korucularının kirâlanması, bir Osmanlı kanunu olan ve 26 Mart 1985 ve 7 Şubat 1990 tarihlerinde değişiklikler yapılan 422 nolu Köy Kanunu ile yasallaştırılmıştır. 74ncü madde, Olağanüstü Hal ilan edilmiş yerlerde, Olağanüstü Hal Bölge Valisi’nin talebi üzerine İçişleri Bakanı’nın Köy Koruculuğunun örgütlenmesine izin vermeye karar verebileceği hükmünü getirir. Köy korucuları ücret alacaklar ve zarar görmeleri halinde, hükümet bundan sorumlu olacak, tazminat verilecek ve emekli maaşına bağlanacaklardır. 75nci maddeye göre ise hükümet köy korucularını silahlandırabilecektir. Sistem aşiret bağlarını, bölünme ve bölgedeki geleneksel toplumsal yapıyı kullanarak onbinlerce Kürd’ü devşirdi. Bakınız: *Olağanüstü Hal altındaki Türkiye’nin Doğu ve Güney bölgelerindeki insan hakları üzerine bir rapor*, İHD, 1991 ve Human Rights Watch/Helsinki, “*Turkey: Forced Displacement of Ethnic Kurds from Souteastern Turkey – Türkiye: Güneydoğu Anadolu’daki Etnik Kürtlerin Zorla Göç Ettirilmesi*” Cilt 6, sayı 12, 1994, sayfa 10.

¹⁹ Türkiye hakkındaki ABD Devlet Bakanlığı Raporu, Şubat 2001, s 17. Sistem, aşiret bağlarını, bölünme ve bölgedeki geleneksel toplumsal yapıyı kullanarak onbinlerce Kürd’ü devşirdi. Bakınız: *Olağanüstü Hal yasası ile yönetilen Türkiye’nin Doğu ve Güney bölgelerindeki insan hakları üzerine bir rapor*, İHD, 1991 ve Human Rights Watch/Helsinki, “*Turkey: Forced Displacement of Ethnic Kurds from Souteastern Turkey – Türkiye: Güneydoğu Anadolu’daki Etnik Kürtlerin Zorla Göç Ettirilmesi*” Cilt 6, sayı 12, 1994, sayfa 10.

²⁰ “Hain ve İşbirlikçi : Devletin gözünde Aşiretler”, *İkibine Doğru*, Aralık 13-19, 1987, s.113.

²¹ İmset ve Yıldız, s.16.

korunmuş olacakları ve gerilla ve güvenlik güçleri arasındaki çatışmalarda iki ateş arasında kalma tehlikesi azaltılacağı için köylülerin de bundan yararlanacağı gerekçelerini ileri sürmekteydi.²²

Kürtlerin zorla göç ettirilmesinin diğer nedenleri

Güneydoğu'daki Kürtlerin yığınsal göçünün temel nedeni Türk güvenlik güçleri tarafından Kürt topluluklarına yönelik olarak sistematik bir şekilde uygulanan köylerin yıkım ve boşaltılmasıdır. Mamafih, Kürtlerin yerlerinden yurtlarından ayrılmaları olgusunu tetikleyici başka nedenler de vardır. Aşağıda belirtilenler bu nedenlere arasında sayılabilir:

1. Şiddetten kaçış

Bir çok köylü, Türk güvenlik güçlerince sistematik ve yaygın bir şekilde uygulanan yargısız infazlardan, ortadan yoketmelerden, işkencelerden, keyfî gözaltılarından ve Kürt nüfusa yönelik diğer şiddet uygulamalarından ya da bölgede şiddetlenen Türk ordusu ile PKK arasındaki çatışmalardan dolayı göç etmektedir. Bu çatışma sık sık sivil halkı zor bir seçim yapmakla karşı karşıya bırakmaktadır: Köy korucularına katılıp kendi halkı tarafından işbirlikçi olarak görülme, ya da köy korucularına katılmayı reddederek, Türk güvenlik güçleri tarafından PKK destekçisi ya da potansiyel PKK destekçisi olarak görülme, ki, işte o zaman göç ettirilecek ve/veya diğer şiddet uygulamalarının hedefi durumuna gelecektir.

2. Köy korucularının eylemleri

Bazı köylerde, doğrudan Türk güvenlik güçleri yerine, güvenlik güçlerinin uzantısı olarak hareket eden Köy Korucuları halkı göçe zorlamıştır. Köy korucuları, çok ama çok azı soruşturulmuş ya adalet önüne çıkarılmış olan uyuşturucu kaçakçılığı, tecavüz, suistimal ve hırsızlık suçlamalarına muhatap olmalarının yanı sıra bir çok başka insan hakları ihlallerinden de sorumlu oldukları iddia edilmektedir.²³ Resmî olarak rolleri köy sınırları dahilinde bütün halkın can ve mal güvenliğini sağlamakla sınırlı iken, Devlet, köy korucularını PKK ile çatışmada ve Kuzey Irakla yapılan saldırılarda da

---

²² ABD Devlet Bakanlığı, 1993 yılı İnsan Hakları Uygulamaları Hakkında Ülke Raporları: Türkiye, Şubat 1994, s 1095, Aktaran: İmset ve Yıldız, sayı 59, sayfa 23.

²³ Human Rights Watch/Helsinki, "Turkey: Forced Displacement of Ethnic Kurds from Southeastern Turkey – Türkiye: Güneydoğu Anadolu'daki Etnik Kürtlerin Zorla Göç Ettirilmesi" Cilt 6, sayı 12, 1994, sayfa 26, ve, 2001 yılı Türkiye hakkında ABD Devlet Bakanlığı Raporu, s.17

kullanmıştır.²⁴ Bu zamana kadar onları etkisiz kılmak için hiç bir önlem alınmamış, ancak, daha fazla kontrol altında tutabilmek için sınırlı bazı adımlar atılmıştır.²⁵

3. Ambargolar

Bazı olaylarda Türk güvenlik güçleri ya da Köy Korucuları köye araç ya da yiyecek girmesini engelleyerek köylere ambargo uygulayıp yiyecek girişini yasaklamışlardır. Genellikle bu tip önlemler köyü boşaltma emri verildikten sonra uygulamaya konulmuştur.²⁶

4. Ekonomik göç

Güneydoğu'daki halkın bir kısmı da ekonomik nedenlerle göç etmiştir. Bölgedeki askerî çatışmalar, gerginlik ve güvenlik eksikliği yerel ekonomi üzerinde derin etkiler yapmıştır. Ayrıca, dağlardaki otlaklarda hayvan otlatma yasağı gibi önlemler geçimini hayvancılıktan sağlayanların hayatlarını orada devam ettirmelerini güçleştirmiştir.

5. PKK tarafından yapılan boşaltmalar

1985 yılından 1990 yılına kadar, bazı köy boşaltmalarından, bunu, Devlet'in Köy Koruculuğu sistemi ile mücadelenin bir aracı olarak kullanan PKK sorumludur, *-ki, PKK köy korucularını işbirlikçi olarak değerlendirmiş ama baskı altında Devlet için savaşmak zorunda kalanlara saldırmayacağını ilân etmiştir-*. Ancak, bu dönemdeki köy boşaltmalarında, PKK'nın sorumlu olduğu köy boşaltmalarının genel içindeki oranı %10'u geçmez.²⁷

---

²⁴ İHD, *Olağanüstü Hal yasası ile yönetilen Türkiye'nin Doğu ve Güney bölgelerindeki insan hakları üzerine bir rapor*, 1991, s. 41

²⁵ Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunu'nun, 1996'da eklenen geçici 9ncu maddesinde, "mülki amirlerce gönüllü korucu olarak tespit edilen kişiler ile halen geçici köy korucusu olarak görev yapanlar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 90 gün içinde ellerinde bulundukları tabanca, makineli tabanca veya hafif makineli tüfek sınıfından silahları mülki makamlara teslim ettikleri takdirde haklarında takibat yapılmaz ve isteyenlere yukarıda belirtilen tabanca ve tüfek sınıfından birer adet olmak üzere ve harçsız olarak menşelerine bakılmaksızın valilerce taşıma veya bulundurma ruhsatı düzenlenebilir (.....) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce ateşli silahlarla bunlara ait mermilerin ve Kanunen memnu bıçak ve benzerlerini bulunduran veya taşıyan gönüllü korucu ve geçici köy korucuları hakkında bu fiillerden dolayı takibat yapılmaz. Hükmolunan cezalar icra ve infaz edilemez ve kanuni neticeleri ortadan kalkar." denilmektedir. 30 Haziran 2000 tarihli ek yasa Köy Koruculuğu sistemine katılmanın şartlarını kısıtlamalara tabî tutmuş ve hareket serbestisini sınırlamıştır.

²⁶ Örneğin, "Yılmaz, Türkiye'ye Karşı" davasına bakabilirsiniz.

²⁷ Aşağıda "*Forced Displacement 1985-2001: Policy and Practice – Zorla Göç Ettirme 1985-2001: Politika ve Uygulamalar*" başlığı altındaki bölüme bakınız.

6. Geniş ölçekli altyapı projelerinin yol açtığı göçler

Onbinlerce Kürt, baraj yapımları gibi geniş ölçekli altyapı projelerinden dolayı göç ettirilmiştir. Bu konu ayrı bir bölüm olarak aşağıda işlenecektir.²⁸

Türk Hükümeti'nin Konumu

Güneydoğu Anadolu'daki Kürtlerin göç ettirilmesiyle ilgili sistematik plânın varlığı resmî olarak inkâr edilmektedir. Ancak, Türk Genel Kurmay Başkanı köyleri boşaltma politikasının, bölgede PKK hareketi ile yapılan mücadelenin en başarılı araçlarından biri olduğunu söylemiştir.²⁹ Şurası bir gerçektir ki, Türk askerî çevreleri, PKK ile mücadelenin bir aracı olarak köy boşaltmalarına gidilmesini savunmuşlardır. Hükümet sözcüleri Güneydoğu'daki iç göçlerin büyük ölçüde PKK saldırılarından kaynaklandığını beyan etmeye devam etmektedirler. Türkiye'nin askerî komutanları, seçilmiş gazeteciler grubuna verdikleri bir özel brifingde, köy boşaltmalarının %66'sının PKK saldırısının sonucu olduğunu, geri kalan %34'ün ise doğal afetlere, ekonomik teşviklere ve -her yana çekilebilir bir terimle ifade edilen- “güvenlik faydaları”na bağlanabileceğini ifade etmişlerdir.³⁰

Ancak, deliller böylesi resmî beyanlarla çelişmektedir. İHD İstanbul Şubesi Kürt Hakları Komisyonu'nca yürütülen Haziran 1995 araştırması, Kürtlerin sadece ve sadece etnik kimliklerinden dolayı mülkiyet haklarından yoksun bırakılmış olduklarını açığa çıkarmıştır. Daha önceleri Güneydoğu Anadolu'da yaşamış olup da günümüzde İstanbul, Mersin ve Bursa'da ikâmet etmekte olan Kürtlere dağıtılan bu ankette, göçenlere geliş nedenleri sorulmuştur. Bunların %90'ı yerlerinden ayrılmadan önce “baskıya uğradıkları” cevabını vermiş ve büyük bir çoğunluk da, sadece ve sadece Kürt oldukları için göçe zorlanmış olduklarını düşündüğünü ifade etmiştir. Hemen hemen %25'i devlet güvenlik güçlerince gözaltına alınıp, işkence gördükten sonra göç ettiğini söylerken, bir diğer %20,5 ise köy korucuları tarafından göçe zorlandıklarını iddia etmiştir.³¹

---

²⁸ “Geniş Ölçekli Altyapı Projelerinden Kaynaklanan Göç Ettirmeler” başlığı altındaki bölüme bakınız.

²⁹ Nazmi Gür, “Forced Displacement and Destruction of Human Settelements in Turkey – Türkiye’de Zorla Göç Ettirme ve İnsan Yerleşim Yerlerinin Yıkımı”, Birleşmiş Milletler HABİTAT Konferansı, Haziran 2001.

³⁰ İmset ve Yıldız, s.37

³¹ İmset ve Yıldız, s.5

Köylerin yıkım ve boşaltılmaları ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne intikal eden davalarda, Türk hükümeti dava ile ilgili gerçekleri genellikle inkâr etmiştir. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi sürekli olarak, özellikle de gerçekleri açığa çıkarma duruşmaları yapıldığında, Devlet'i temsil edenlerin değil, müracaatçıların olaylara ilişkin anlattıklarına inanmıştır.

Türkiye'nin Göçettirme politikası hakkında yapılan iç ve uluslararası eleştiriler

1998'de, biri TBMM Komisyonu tarafından, diğeri de Avrupa Konseyi Göçmenlik, İltica ve Demografi Komitesi (Göçmenlik Komitesi) tarafından olmak üzere, Güneydoğu Anadolu'daki köy boşaltmalarının vardığı ciddî boyutları değerlendiren iki önemli rapor yayınlanmıştır. Her iki rapor da, Türk Hükümeti'nin köyleri boşaltmasını kınayarak, Olağanüstü Hal Kanunu'nun iptal edilip, bölgede hukukun egemen kılınmasını talep etmiştir.

TBMM Komisyonu, Güneydoğu'daki göçlerin nedenlerini incelemiş ve yerel yetkililerin beyanları ile Hükümet'in beyanları arasındaki farklılar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Diyarbakır eski milletvekili Doğan Hatipoğlu, köylülerin defalarca "üniformalı adamlar"ın gelip köylerini ateşe verdiğini söylediklerini anımsadığını ifade etmiştir. Doğan Hatipoğlu, sadece Bölge Valisi'nin köy boşaltmaları emrini verme yetkisi olduğunu işaret ederek, bu olayların, mutlaka "güvenlik güçleri ve devlet görevlilerinin bilgi ve talimatı ile" olabileceğini belirtmiştir.³² Van İl Meclisi üyesi Rıza Ertaş, köy boşaltmalarının %80'inin Devlet tarafından yönlendirildiğini iddia etmiştir.³³ Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği (TMMOB) tarafından yürütölen bir çalışma TBMM Komisyonu'nun anlatımlara dayanarak topladığı delilleri destekleyen bulgular sunmaktadır. 1976'dan itibaren Diyarbakar'a göçen 689 hane halkı (*ki, bunların 369'u 1990-1996 arasında göç etmiştir*) üzerinde yapılan araştırmada, TMMOB, araştırmaya konu olanların %38,46'sının devlet ajanlarının köylerini yıktığını belirttiklerini dile getirmektedir.³⁴

Meclis Komisyonu, sosyologlarca Çukurova bölgesinde yürütölen bir araştırmaya dayanarak, göçlere yol açan iki ana neden belirlemiştir. Bazı olaylarda, güvenlik gerekçesi ile yönetici ve politik makamlar köyleri ve mezraları boşaltmışlardır. Diğerlerinde ise, askerî güçler ile PKK gerilları arasındaki çatışmalar, buna bağlı olarak

³² TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.2

³³ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.3

³⁴ Human Rights Watch World Report 1998: (Elektronik Format.) : <http://www.hrw.org>

ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve psikolojik etkiler halkın evlerinden ayrılmasına neden olmuştur.³⁵ Gerek TBMM Komisyonu, gerekse Göçmenlik Komitesi bazı köy boşaltmalarını, kendilerine lojistik destek vermeyi reddeden köyleri PKK'nın taciz etmesine bağlamıştır.³⁶ Mamafih, Göçmenlik Komitesi, Kürtlere yönelik politikaları nedeniyle bölgedeki çatışmadan kısmen sorumlu olan Türk Hükümeti'nin göçten dolayı daha çok suçlanacak taraf olduğunu ileri sürmüştür. Dahası, Komite, "bir bütün olarak devlet mekanizması" emrinde olduğu için Türk Hükümeti'nin ortaya toplumsal kargaşayı çözümlenecek daha insanî yollar bulması gerektiğine de işaret etmiştir.³⁷ TBMM Komisyonu ise bir çok köy boşaltmasından güvenlik güçlerinin doğrudan doğruya sorumlu olduğu sonucuna varmıştır. TBMM Komisyonu'na göre, şu üç durumun ortaya çıkması halinde Olağanüstü Hal Bölgesi Valiliği'nin köylerin boşaltılması emrini verdiği görülmektedir: 1) Köy sakinlerinin köy koruculuğuna katılmayı reddetmelerinde; 2) Köylülerin güvenlikleri sağlanamadığında; 3) Köyün PKK'ya destek verdiğinden şüphelenildiğinde.³⁸ TBMM Komisyonu her ne kadar köy koruculuğu sisteminin lağvedilmesini önermemiş olmakla birlikte, hükümete, halkın köy koruculuğuna katılmaya zorlanmamasını tavsiye etmiştir.³⁹ Komite, hükümetten, köylerin boşaltılması uygulamasının durdurulmasını, bölgede hukukun üstünlüğünün tesis edilmesini, göç ettirilenlere tazminat ödenmesini ve evlerine geri dönmek isteyenler için bu amaca yönelik olarak bölgede altyapının geliştirilmesini talep etmiştir.

40

Avrupa Konseyi Göçmenlik Komitesi, "köy koruculuğu sistemi içinde yer almak istemeyen köylerin boşaltılması işleminin ordu tarafından çok aşırı bir acımasızlıkla ve sivil yetkililerin hiçbir gözetimi olmaksızın uygulandığı" nı saptamıştır. Bu uygulamaya çoğu zaman mal varlıklarının imhası, cinsel tâciz ve aşağılama, dayak ve yargısız infaz gibi ilave insan hakları ihlâleleri eşlik etmiştir.⁴¹ Kürtlerin durumu ile ilgili değerlendirmesinde, Göçmenlik Komitesi, Strasbourg'taki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde henüz gelişim halinde bulunan ama büyük öneme haiz olan dava

³⁵ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.19

³⁶ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.5; *de Avrupa Konseyi Göçmenlik, İltica ve Demografi Komitesi, "Report on the Humanitarian Situation of the Kurdish Refugees and Displaced Persons in South-East Turkey and North Iraq – Güney Doğu Türkiye ve Kuzey Irak'ta Kürt Mültecilerinin ve Göç Ettirilmiş Bireylerin İnsani Durumu Hakkında Rapor"*, Belge 8131, haziran 1998, 14ncü paragraf.

³⁷ Göçmenlik Komitesi Raporu para.15

³⁸ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.5

³⁹ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.24

⁴⁰ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.23

⁴¹ Göçmenlik Komitesi Raporu para.11

hukuku yapılanmasına katkı yapacak Türk Hükümeti'nin yaptığı insan hakları ihlallerini teyit edici bir belge ortaya koymuş bulunmaktadır. Köy yıkımı konusundaki uzlaşmayla sonuçlanan İşiyok ile Türkiye arasındaki davanın yanı sıra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhine karara bağladığı Akdivar ve Menteş davalarının kararlarından da alıntı yapmak suretiyle, Göçmenlik Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin insan hakları ihlallerinde tarafsız ve bağımsız bir yargı mercii olarak önemini altını çizmiş bulunmaktadır. Benzeri şekilde, TBMM Komisyonu da, güvenlik güçlerinin köylerini yaktığı ve boşalttığı iddiasıyla 1998'den itibaren AHİM'e 358 dava başvurusunun yapıldığını kaydetmiştir.⁴²

Göçmenlik Komitesi, göç ettirilene Türkiye'nin tazminat ödeme yükümlülüğüne önemle işaret etmiştir.⁴³ Dahası, bölgede olağanüstü hal kaldırılıp, "etkin bir şekilde hukukun üstünlüğünün yeniden ihsası" olmaksızın, göç ettirilen halkın geri dönmesini öngören herhangi bir plânın başarılı olmayacağını ileri sürmüştür.⁴⁴ Gelecekte bölgede insan hakları ihlallerinin önüne geçilebilmesinin tek yolu, yönetimin, atanmış hükümet görevliler ile askerlerin elinde değil, ama onların yerine, demokratik olarak seçilmiş halkın temsilcilerinin elinde olmasının sağlanmasıdır. Göçmenlik Komitesi, köy koruculuğu sisteminin derhal lağvedilmesini hükümete tavsiye etmiştir.

Güneydoğu Anadolu'da göç ettirilen Kürtlerin toplam sayısı

Bağımsız ve güvenilir herhangi bir istatistik olmadığı ve bunun dışında var olanlar ise önemli ölçüde değişkenlikler içerdiği için, Güneydoğu Anadolu'da ülke içinde göç ettirilmiş Kürtlerin sayısı verilirken tahminlere dayanmak zarureti ortaya çıkmaktadır.

ABD Devlet Bakanlığı geçerliliği olabilecek en yüksek tahminin 1 milyon olduğunu ileri sürmektedir, ancak, bu sayının sadece 1994 ile 1999 arasındaki göçleri kapsadığı görülmektedir.⁴⁵

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1995'te, Türkiye'de ülke içinde göç ettirilenlerin sayısının 2 milyon olduğunu bildirmektedir.⁴⁶ Birleşmiş Milletler Helsinki

---

⁴² TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.17

⁴³ Göçmenlik Komitesi Raporu para.94

⁴⁴ Göçmenlik Komitesi Raporu para.92

⁴⁵ ABD devlet Bakanlığı, Türkiye 2001 Raporu, s.18

Komisyonu Başkanı, sayın Chistopher Smith, 1996 başlarında gerçekleri ortaya çıkarma çalışmasını yürüttükten sonra, göç ettirilen köylülerin sayısının 3 milyonu geçtiği sonucuna varmıştır.⁴⁷ Mayıs 1996'da, OHAL Bölge Valisi 2,785 Kürt yerleşim yerinin boşaltıldığını bildirmiş olmakla birlikte, yerel insan hakları grupları bu sayının 3,000'ini aştığını belirtmişlerdir.⁴⁸

İHD, Ocak 1996 ile 1999 yılı sonu arasındaki dört yıllık dönemde 160 köy ve mezranın boşaltılıp yıkıldığını belgelemiştir.

Yalnızca güvenlik güçlerinin sorumlu olduğu kesin sayıyı belirleyememenin yanı sıra, Güneydoğu Anadolu'da güvenlik güçleri ile PKK arasındaki çatışma nedeniyle köylerinden boşaltılan Kürtlerin kesin sayısını vermek de son derece zordur. Kentlere göç ekonomik güdülere bağlanabilirse de, son yirmi yılda Kürtlerin büyük bir çoğunluğu bölgedeki kargaşadan kaynaklanan faktörlerden dolayı köylerini terketmek zorunda kalmışlardır. Bunlardan büyük bir ihtimalle ancak %10'un altında kalan küçük bir azınlığın göçü, PKK'nın köyleri tacizine doğrudan doğruya bağlanabilir.⁴⁹ PKK'ca sonradan uygulamaya konulmuş olan köy korucularını bölge dışına çıkarma politikası göreceli olarak kısa sürmüş ve bu politika, Türkiye genelinde büyük kentlere yığınsal akından 3 yıl önce 1992 yılında terkedilmiştir. Ülke içinde göç ettirilen Kürtlerin sayısı konusunda sivil toplum örgütleri, hükümet bağlantılı kuruluşlar, Türk hükümeti ve yabancı hükümetler tarafından verilen rakamlar arasındaki farklılıklara bakınca köy boşaltmalarının bölge demografisi üzerindeki etkilerini değerlendirmenin zorluğu bariz olarak görülebilmektedir. 1998'de Avrupa Konseyi Göçmenlik Komitesi, verileri sunan kaynakların farklılığına bağlı olarak ülke içinde göç ettirilenlerin sayısının 370,000 ile 10 milyon arasında değişkenlik gösteren tahminler yapıldığını belirtmiştir.⁵⁰ ABD Mülteciler Komitesi ise, "Türkiye'nin Güneydoğusu'ndan orta ve batı bölgelerine göçler, kırsal alandan kentlere akış ve Güneydoğu'nun kendi içindeki hareketlilik kadar

---

⁴⁶ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, "*Significant Populations of Internally Displaced Persons-1995 - Ülke İçinde Göç Ettirilen Önemli Bir Nüfus -1995*", Mülteciler sayı 103,I, 1996, s.9

⁴⁷ İmset ve Yıldız, s.32. Ayrıca, Minority Human Rights Group International – Uluslararası Azınlık İnsan Hakları Grubu, 3 milyon civarında Kürd'ün evlerinden ayrılmaya zorlandığını ileri sürerken, Human Rights Watch, Güneydoğu'da yaklaşık 2 milyon köylünün göç ettirildiğini ilan etmiştir. Bakınız: Human Rights Watch, "Silahlar Transferler" s.23 ve McDowall, "Kürtlerin Çağdaş Tarihi." s.17

⁴⁸ McDowall, *Hayatta Kalma Mücadelesi* s.3, 27 Mayıs 1996 tarihli Milliyet Gazetesin'deki bir yazıtı atfen.

⁴⁹ İmset ve Yıldız, s.6.

⁵⁰ Göçmenlik Komitesi Raporu para.21

kendiliğinden oluşan göç hareketleri ve köy boşaltmalarını yansıtan” 400,000 ile 1 milyon arasında değişkenlik gösteren bir dağılımı kullanmayı tercih etmektedir.⁵¹ ABD Devlet Bakanlığı ayrıca, “göç ettirilmiş insan sayısının en fazla 1 milyona ulaştığı tahmini en güvenilir tahmindir” diyerek temkinli bir yaklaşımda bulunmaktadır.⁵² Ancak, bu rakamlara ulaşırken kullanılan yöntemin Türk Hükümeti tarafından sağlanan rakamlara çok fazla ağırlık verilmesine dayandığını ileri süren çok sayıda sivil toplum örgütü bu düşük sayıları reddetmektedir. Paris Kürt Enstitüsü Başkanı sayın Nezan’a göre, Türkiye’de ülke içinde göç ettirilen Kürtlerin sayısı 2,5 ile 3 milyon arasındadır.⁵³ Cenevre İnsan Hakları Kürt Merkezi, yaklaşık 4,000 köyün yıkıldığını ve 3 milyon civarında insanın göç ettirildiği tahmininde bulunarak benzer bir sayı sunmuştur.⁵⁴

1998’de köy boşaltmalarının Güneydoğu Anadolu’daki etkilerini değerlendirmek üzere kurulan TBMM Komisyonu, bu son belirtilen kaynaklarca verilen sayılarla mutabıktır. Türkiye’deki Kürt göçünün önemini anlaşılır kılabilmek için, TBMM Komisyonu nüfus hareketlerini tarihcil bir perspektife oturtmuştur. Komite’ye göre, 1771-1989 yılları arasında Kırım, Kuzey Kafkasya, Azarbeycan, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Kıbrıs, Doğu Türkistan ve Afganistan’dan Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’ye zorla göç ettirilenlerin toplam sayısı 8 milyondur. Öte yandan 1989 ile 1998 arasındaki dönemde 3 milyon insan iç göç yaşamak durumunda kalmıştır.⁵⁵ *Turkish Probe* tarafından 2001 yılında yapılan bir demografik analiz ise daha çarpıcıdır. Bu çalışma, Güneydoğu Anadolu kırsalında nüfus değişimine yol açan, hem Doğu Türkiye’den Batı Türkiye’ye, hem de kırsal alandan kent merkezlerine yapılan göçün boyutlarını göstermektedir. 1990 nüfus sayımı istatistikleri Güneydoğu’dan 3,607,000 insanın, diğer bir deyişle orada doğan her 3 kişiden birinin Batı’ya göç etmiş olduğunu göstermektedir. Örneğin, Erzincan’da doğduğunu beyan eden kişilerden sadece 463,000 kişi hâlen orada yaşamaya devam ettiklerini söylerken, Tunceli’lerin %53’ü batıya göç etmiş bulunmaktadır.⁵⁶ Öte yandan, köy boşaltmaları Güneydoğu’nun bazı illerinde, Güneydoğu geneline kıyasla, kırsal nüfus yoğunluğu üzerinde daha etkileyici bir iz bırakmıştır. Her ne kadar Diyarbakır, Urfa, Van, Batman, Şırnak ve Hakkari’den

---

⁵¹ ABD Göçmenler Komitesi, (Elektronik Format.)

⁵² ABD Devlet Bakanlığı Ülke Raporları 2000 - Türkiye

⁵³ Göçmenlik Komitesi Raporu, para.22.

⁵⁴ David Morgan, “Türkiye, İnsan Hakları ve Kürtler” Cenevre İnsan Hakları Kürt Merkezi

⁵⁵ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.20

⁵⁶ Mustafa Sönmez, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nin Öyküsü” *Turkish Probe*, 15 Temmuz 2001

nüfusun %15-20 kadarı Batı'ya göç etmişse de, bu illerde “kırsal alandan kent merkezlerine doğru dikkate değer bir göç hareketi” olmuştur.⁵⁷

1996'da, OHAL Valisi Necati Bilican toplam 2,785 köy ve mezranın güvenlik güçlerince kısmen ya da tamamen boşaltılmış olduğunu itiraf etmiştir.⁵⁸ Fiilîyatta ortaya çıkan ise Güneydoğu kırsalında köy korucularınca yönetilenler dışındaki köy ve mezralarda hayattan eser kalmadığıdır.

Elde edilen veriler ve delillerden yola çıkarak, KİHP, 1985'ten bu yana 3,000 köy ve mezranın boşaltıldığını ve bunun sonucu olarak da 2,5 - 3 milyon insanın yerlerinden edildiği kanaatine varmıştır.

Raporun bundan sonraki bölümünde görüleceği gibi, gaddarlık boyutlarına ulaşan ve olaya maruz kalan insanların fiziksel ve psikolojik yapı ve değerlerini tamamen göz ardı eden, hukukun üstünlüğü ilkesini bariz bir şekilde ayaklar altına alarak yürütülen köylerin boşaltılma uygulaması, insan hakları ihlallerinin defalarca ortaya çıkması sonucunu doğurmuş ve Türkiye'yi iç ve uluslararası hukuku çiğner duruma sokmuştur.

Göç Ettirme Politikasının Bir Aracı: Olağanüstü Hal Yasası

10 temmuz 1987'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi, sekiz ilde olağanüstü bir rejim kuran 285 nolu Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'yi kabul etti.⁵⁹ Olağanüstü Hal, bu çalışma hazırlandığı sırada halen dört

⁵⁷ Mustafa Sönmez, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nin Öyküsü”

⁵⁸ Milliyet gazetesi, 27 Mayıs 1996.

⁵⁹ Bu iller Bingöl, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van olup, 1990'da Batman ve Şırnak bu listeye eklendi.

ilde yürürlükte idi.⁶⁰ Kararname ile Bölge Valisi'ne tanınan geniş yetkiler arasında köylerin boşaltılması yetkisi de vardı. Kararname'de konu ile ilgili Bölge Valisi'ne verilen yetki şöyle ifade edilmişti:

*“Olağanüstü Hal Bölge Valisi güvenlik yönünden gerekli düzenlemeleri yapabilmek için geçici veya sürekli olarak görev alanı içinde bulunan köy, mezra, kom ve benzeri yerleşim birimlerini boşalttırabilir, yerlerini değiştirebilir, birleştirebilir ve bu maksatla gereken kamulaştırma ve diğer işlemleri re'sen ve ivedilikle yapabilir.”*⁶¹

Bölge Valisine çok geniş bir takdir yetkisi verilmesine rağmen, “kanun hükmündeki” OHAL kararnamesi, Vali'nin eylemlerini inceleyen tarafsız bir yargı prosedürüne yer vermemiştir. Her ne kadar sonunda Türk Hükümeti, Olağanüstü Hal yasaları çerçevesinde alınan tedbirlerden doğrudan doğruya zarar görmeleri halinde, bireylere dilekçe hakkını tanımak zorunda kalmışsa da, tedbirlerin uygulanmasıyla ilgili mahkemelerin yürütmeyi durdurma kararı vermesi bu kararname aracılığıyla engellenmiştir. Diğer bir ifadeyle, özgün şikayet konuları yetkililere götürülebilecek ama bu tip şikayetlerin, Hükümeti bölgedeki politikalarını yürütmekten alıkoyması söz konusu olmayacaktır. Hükümet, bölgedeki karışıkların üstesinden gelebilecek nitelikte yasal rejim oluşturma bahanesinin arkasına saklanarak fiilî [*de facto*] askerî yönetim kurarken, Olağanüstü Hal ilânının PKK terörü ile mücadelede gerekliliği olduğu noktasında ısrarlı olmuştur.

Güneydoğu Anadolu'daki köy boşaltmaları uygulaması 1985'te başlamış, ama 1987'de Olağanüstü Hal yasasının işleme konulmasında sonra, bu uygulama düzenli ve devamlılık arzeden bir politika haline gelmiştir. 1990'da, Parlamento yeni yasa hükümleriyle Bölge Valisi'nin yetki ve gücünü artırmıştır. Olağanüstü Hal Yasası'nda değişiklikler öngören 413 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname, Bölge Valisi'ne basını sansür etme, sendikal hakları askıya alma, itaatsiz hakimlerle etkisiz savcılarını görevden alma ve *güvenliği tehdit ettiği belirlenenlerin sürgün etme* yetkilerini vermiştir.⁶² Bu

---

⁶⁰ 27 Kasım 2001'de TBMM, Millî Güvenlik Kurulu'nun Diyarbakır, Hakkari, Şırnak ve Tunceli'de Olağanüstü Hal'in devam ettirilmesi tavsiyesine uyarak bu 4 ilde Olağanüstü Hal'in 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar olmak üzere 4 aylığına uzatılmasına karar verdi.

⁶¹ 285 Sayılı Kararname'nin 4(h) maddesi.

⁶² 9 Nisan 1990, İmset ve Yıldız, s. 11

hükümler Vali'nin eylemlerinin inceleyen herhangi tarafsız bir yargı prosedürünü kesin bir biçimde decre dışı bırakmış ve bölgeyi ilgilendiren haberlerin neşrini engellemiştir. Kararname Vali'nin üç tip sürgün uygulayabileceğini öngörmektedir. Bölgedeki Kürt faaliyetlerinin yönetimce sindirilmesini sabotaj etmemelerini garanti altına almak için Vali, sadakatsiz devlet görevlilerini bölge dışında bir yere tayin edebilir. İkinci olarak, Vali, kargaşalık çıkarmakla suçlanan birini, İçişleri Bakanlığı'nca belirlenmiş çok sayıdaki yeni yerleşim alanlarından birine gönderebilir. Üçüncü olarak da, Kararname Vali'ye hangi köylerin boşaltılacağı konusunda dikkate değer bir hareket serbestisi vermiştir. Öyle ki, boşaltmaya karar verdiği köylerde oturanlara önceden ihbar yapması bile gerekmemektedir.⁶³ OHAL Yasası'nda kararname ile yapılan değişiklikler, Güneydoğu'da yaşayan Kürtlerin mülkiyet haklarını ve yasal işlem haklarını daha ileri boyutlarda aşındırmıştır. 1990'dan önce, resmî görevlilerin boşaltılacak köylere bildirim yapma konusunda yasal yükümlülükleri vardı. Her ne kadar bu yükümlülük çoğunlukla dikkate alınmamışsa da, 413 sayılı Kararname yerel resmî görevlilerinin eylemleri ile ilgili kenarda köşede kalmış olan bu yasal güvenceyi de yok etmiştir.⁶⁴ 413 sayılı Kararname'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte köy boşaltmalarının kayde değer boyutlarda artması hiç de sürpriz değildir.

Yetkililer, köy yıkımlarında ve boşaltmalarında büyük çapta askerî ve milis güçleri kullandılar. Yerel insan hakları kuruluşları göç ettirilen köylülerin tanıklıklarına dayanarak Jandarma, özel komando birlikleri, köy korucuları ve özel polis timlerinin rutin bir şekilde köyleri boşaltıklarını saptamış bulunmaktadırlar.⁶⁵

Devlet'in polis operasyonlarına köy korucularının da katılması, bir çok sivil toplum örgütü için özellikle huzursuzluk yaratıcı bir uygulama niteliğindedir. Her ne kadar yasa köy koruculuğu sisteminin çerçevesini kendi köylerinin koruması ile sınırlı kılmışsa da, Uluslararası Af Örgütü "köy korucularının komşuları olan sivil halka misilleme saldırıları yaparken büyük bir dokunulmazlık içinde hareket ettikleri nettir"⁶⁶ sonucuna varmıştır. Operasyonlar yürütülürken, hükümet, kendi emrine amade olan ve mensuplarını köylerindeki PKK sempatanları temizlemeye teşvik ettiği büyük bir milis kuvveti olmasının avantajından yararlanmıştır. 1998 yılında 62,000 köylü, köy

---

⁶³ İmset ve Yıldız, s.12

⁶⁴ İmset ve Yıldız, s.13

⁶⁵ İmset ve Yıldız, s.24

⁶⁶ Uluslararası Af Örgütü, "Türkiye: Kürt Köylülerine Yönelik İnsan Hakları İhlâlinde Tırmanış", Temmuz 1993, s.77

koruculuğu sistemi içinde hizmet vermekte ve bunlar milis olarak çalışmanın karşılığında aylık ücret almaktaydı.⁶⁷

Olağanüstü Hal uygulamasına son verilen illerdeki halkın özgürlükleri üzerindeki kısıtlamalara ilişkin bir rahatlama dan yararlanmaları pek de söz konusu olmamaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği göre, Olağanüstü Hal'in 1996'da kaldırdığı Mardin vilayetinden gelen haberler bölgede insan hakları konusunda iyileşmeler olmadığına işaret etmektedir. Daha önce OHAL Bölge Valisi tarafından kullanılan sınırsız yetkiler İl Valisi'ne devredilmiş durumdadır.⁶⁸ Dolayısıyla, OHAL Mardin Vilayeti'nde resmen kaldırılmış olmakla birlikte, vilayet yönetimi OHAL rejiminin bir çok tedbirini uygulamaya devam etmektedir.

1985-2001 Arasındaki Zorla Göç Ettirme Politikası ve Uygulamaları

Başlangıç Dönemi: 1985 – 1989

Güneydoğu Anadolu'da köy boşaltmaları 1985 yılında başlamakla birlikte, 1987 yılına⁶⁹ kadar yoğunlukla uygulanır bir politika haline gelmesi söz konusu değildir. Türkiye ile PKK arasındaki çatışmalar 1984'te başlar. Başlangıçta, PKK milislerinin sınırı geçmelerini engellemek amacıyla Irak ve Suriye sınırında bulunan illerin köyleri boşatılmıştır. Ancak, PKK ülkenin kırsal alanlarında yayılmaya başlayınca, Hükümet iç bölgelerde de temizlik yapmaya başlamıştır.⁷⁰ Hükümet, PKK gerillalarının sızmasını kontrol altına almak için bazı sınır bölgelerinde “yasak askerî bölgeler” ihdas etmiştir.⁷¹ Askerî güçler bu yasak bölgelerde gördükleri her hangi bir kimseye ateş açabileceklerdir. İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi'nin 1992 yılı raporuna göre, onbinlerce köylü zorla göç ettirilerek, bölgede toplam 295 köy boşatılmıştır.⁷²

⁶⁷ Mirella Galletti, “Türkiye’de Kürt Sorunu”, Uluslararası Gözlemci, Cilt XXXIV, No.1, Ocak- Mart 1999, Elektronik Format.

⁶⁸ ABD Devlet Bakanlığı Ülke Raporları 1997: Turkey.

⁶⁹ İmset ve Yıldız, s.4

⁷⁰ Güvenlik Güçleri bu konudaki çabalarını başlangıçta Bitlis, Diyarbakır ve Van illerinde yoğunlaştırmış ve sonunda bu çabalarını Bingöl, Elazığ ve Tunceli illerinin de kapsayacak şekilde yaygınlaştırmıştır. McDowall, “Kürtlerin Çağdaş Tarihi”, s.17

⁷¹ McDowall, “Güney-Doğu Türkiye’de Köylerin Yıkımı”, s.6.

⁷² İmset ve Yıldız, s.9

Türk Hükümeti, Güneydoğu'da köylerin insansızlaşmasını PKK'nın "terörist saldırılarına" bağlamaktadır.⁷³ 1980'li yılların sonlarında, PKK köyleri hedef almıştır. Türk Hükümeti'nin iddialarına yansıyan bu durumu, PKK, Türk devleti ile işbirliği içinde olanları, köy korucularını öncelikli hedef alarak vurduğu şeklinde savunmaktaydı.⁷⁴ PKK'nın bu politikayla, devlet destekli milislerle köy koruma sisteminin imkansızlığını göstermeyi amaçlamadığı ileri sürülmüştür.⁷⁵ 1987'den 1989'a kadar, Türkiye, köy koruculuğu sistemini, bunu yapmak istemeyen Kürt vatandaşlara zorla dayatmaya çalışırken, PKK saldırıları sonucu ortaya çıkan köy boşaltmaları meydana geldi.⁷⁶ Mamafih, 1990'da, Kürt köylülerini göçe zorlayan PKK saldırıları çok önemli ölçüde azaldı.

1989'da, Türkiye İnsan Hakları Derneği (İHD), Van ve Diyarbakır Bürolarına, sistematik köy boşaltmalarının Ankara'daki merkezî hükümet tarafından yönlendirildiğini gösterrir deliller gelmeye başladı.⁷⁷ Aynı yıldaki bir raporda, İHD Diyarbakır Şubesi, "*Devam eden baskı ve terörist taktiklerin sonucu olarak, Cudi Dağı etrafındaki alanda ve Van yakınlarındaki Çatak ile Siirt sınırları arasında kalan alanda 374 köyün hemen hemen tamamı boşaltılmıştır. Son üç ay içinde yaklaşık 30,000 kişi kırsal alanlardan ve kırsal alandaki bazı ilçelerden Van İli merkezine göç etmiş bulunmaktadır*"⁷⁸ demektedir.

Köy Boşaltmalarının Merkezîleştirilmesi: 1990 –1991

Bölge Valisi'nin yetkilerini arttıran 413 sayılı Kararname'nin yürürlüğe girmesini takiben, köy boşaltmaları hızlandırıldı. *İkibine Doğru* dergisi Güneydoğu'da boşaltılan 215 köyün adlarını yayınladı.⁷⁹ *Middle East International*'in Şubat 1990 raporuna göre, yerel gözlemciler 200'den fazla köyden 7,000 köylünün önceki 4 aylık dönemde şehirlere doğru göçmekte olduğuna tanık olmuşlardı.⁸⁰ Bu dönemde Türkiye'nin İran ve Irak sınırlarındaki bölgelerinde ülke içi göç edenlerin sayısı tahminen 30 ile 40 bin

---

⁷³ İmset ve Yıldız, s.5

⁷⁴ İmset ve Yıldız, s.6

⁷⁵ McDowall, "*Güney-Doğu Türkiye'de Köylerin Yıkımı*" s.7

⁷⁶ İmset ve Yıldız, s.5

⁷⁷ Mc Dowall, "*Güney-Doğu Türkiye'de Köylerin Yıkımı*", s.7

⁷⁸ İmset ve Yıldız, s.8

⁷⁹ İmset ve Yıldız, s.11

⁸⁰ *Middle East International*, 2 Şubat 1990.

arasında bir sayıya ulaştı.⁸¹ *Hürriyet* gazetesi ise, “sınırdan 600 metre içeriye kadar olan alandaki köylerin boşaltılmasına başlanmıştır. Bölge halkı göçe muhalafetini belirtmekte ve kendilerine askerî birimlerce imzalatılan boş formları imzaladıktan sonra göçe zorlanmış olduklarını iddia etmektedir” haberini vermektedir.⁸² Hükümet tarafından köylülerin göçleri ile ilgili yapılan açıklamalarla köylülerin “bildirimlerinin” uyum içinde olduğunu ispatlamak için, Türk yetkilileri, göç ettirme öncesinde, daha sonra köylerinden zorla çıkarılacak olan köylülerden imzalı boş formlar toplamışlardı.

Güneydoğu’da ülke içinde göç edilen insan sayısı artarken, köylerin boşaltılması artık köy boşaltılmasıyla sınırlı bir hedef olarak görülmeğe çıkıyor, Kürt topluluklarını kırsal alandaki yerleşim alanlarından zorla kopararak, onları parçalayıp atan genel bir uygulamaya dönüşüyordu. Bu arada güvenlik güçleri boşaltılan köyleri oturulamaz hale getirecek yeni taktikler geliştirdiler. Ormanları yakmak, ürünleri ateşe vermek, çiftlik hayvanlarını öldürmek ve evlere yangın bombaları atmak sadece köylüleri göçe zorlamıyor, ama aynı zamanda, onların oturabilinir meskenlere dönme olasılığını da ortadan kaldırıyor. Ağustos 1991’de, Şırnak vilayetinde 71 köy tamamen boşaltılıp, vilayetin 6 bölgesinde ormanlar ateşe verilmişti.⁸³

1991’deki Körfez Savaşı sırasında Irak’a yapılan saldırı nedeniyle, Irak’tan büyük bir Kürt mülteci akını ortaya çıktı. Bu mülksüz ve mutsuz mültecilerin otonomi için ulusal mücadelede diğer Kürtlerle birleşebilecekleri korkusuyla, hükümet, sınır bölgesindeki yerleşim yerlerinde oturanları yurtlarından boşalttı.⁸⁴ 1991’de ayrıca, DYP, liderleri Süleyman Demirel başkanlığında, listelerinde Kürt taraftarı HEP’li 22 adaya seçim listelerinde yer veren SHP ile bir koalisyon kurdu.⁸⁵ Sınır bölgelerindeki köylerin boşaltılması bir yana bırakılırsa, kısa bir dönem için bölgedeki köylüler göreceli olarak rahatsız edilmedi denilebilir.

Ancak, köy boşaltma politikası devam etti. İHD, sadece 1991 yılında 109 köy ve mezranın boşaltıldığını belgelemektedir.⁸⁶ Bu köylerden sadece ikisine Anılmış ve

---

⁸¹ İmset ve Yıldız, s.14

⁸² *Hürriyet* 29 Ocak 1990. Aktaran: İmset ve Yıldız.

⁸³ İmset ve Yıldız, s.15

⁸⁴ İmset ve Yıldız, s.18

⁸⁵ İmset ve Yıldız, s. 19

⁸⁶ Temmuz 1991’de İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, 1990-91 yıllarında toplam 59 köy ve 304 mezranın boşaltıldığını itiraf ediyordu.

Boyunyıka'ya tazminat ödenmişti.⁸⁷ Hükümet, bölgedeki halkın konut ve mallarını kaybetmelerindeki sorumluluğunu, suçu PKK terörünün üstüne atarak inkâr etmeye devam etmekteydi.

Sistemik Köy Boşaltmalar : 1992-1993

Başbakan Süleyman Demirel'in başkanlık ettiği yeni seçilmiş koalisyon seleflerinin köy boşaltma politikasını devam ettirdi.⁸⁸ 1992 yılı boyunca üye kazanacağı alanı azaltıp, lojistik destek ağını kırarak, PKK'nın bölgedeki gücünü zayıflatacağı umuduyla, Türk Hükümeti, PKK'ya destek verdiğinden şüphelendiği köylerle, PKK propagandasına açık olarak değerlendirdiği köyleri boşaltma çabasını yoğunlaştırdı. Ayrıca bu şekilde, PKK sempatizanlarının PKK gerillalarına yiyecek ve benzeri yardımlar yapmaktan caydırılacağı umulmaktaydı.⁸⁹

Bu arada, Hükümet Güneydoğu'daki operasyonlarını yaygınlaştırdı. 1992 öncesinde Türk Hükümeti PKK'ya yönelik operasyonlarını kırsal alanlarla sınırlı tutarken, bu tarihten itibaren bu operasyonlar köy ve mezralara ilave olarak kasaba ve şehirleri de içine alacak şekilde genişletildi. 18 Ağustos 1992'de güvenlik güçleri Şırnak kentini 48 saatten fazla kuşatarak, kente ateş açtı. Fırtına yatıştığında, 18 binden fazla insan evlerini kaybetmiş ve birçoğu da enkaz haline gelmiş kentlerini terketmek zorunda kalmışlardı. Bir TBMM heyeti kentte incelemeler yaptığında, Şırnak Valisi Mustafa Malay 5 ile 6 yüz kadar askerini kenti kuşattığını ve ahaliye ateş açtığını heyete söylüyordu. Her ne kadar İçişleri Bakanı saldırının PKK tarafından yapıldığını ileri sürmüştü de, heyet, gerillaların olay mahallinde bulunduğu dair hiç bir delille karşılaşmadığını belirtiyor, PKK'nın 53 saatlik bir kuşatmayı gerçekleştirmesinin ve sonra da arkalarında bir iz bırakmaksızın kaybolmalarının imkânsızlığına işaret ediyordu.⁹⁰ Cumhurbaşkanı Turgut Özal Şırnak halkını "yoksul ve yerleşime elverişsiz" bölgeyi terketmeye ve Türkiye'nin batısına göç etmeye teşvik ediyordu. Özal, Hz. Musa'nın kabilesiyle gerçekleştirdiğine benzer, böylesi yurtlukların terk edilmesini, bölgedeki sorunların "nihaî çözümü" olarak tanımlamaktaydı.⁹¹

---

⁸⁷ İmset ve Yıldız, s. 19

⁸⁸ İmset ve Yıldız, s. 20

⁸⁹ İmset ve Yıldız, s. 21

⁹⁰ *Un rapport Parlementaire Sur les Evenements de Şırnak – Şırnak Olayları Hakkındaki Parlamento Raporu*, 27 Ağustos 1992. Aktaran: *Paris Kürt Enstitüsü Bülteni*, Özel Sayı, Kasım 1992, s.13-14.

⁹¹ *Le Monde*, 10 Eylül 1992

Şırnak'a yapılan bu saldırıyı kısa bir süre sonra Varto, Kulp, Lice ve Silvan'a yapılan benzeri saldırılar izledi.⁹²

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi, 1992 ve 1993'te köylerin nasıl boşaltıldığını ve evlerin nasıl yıkıldığını belirliyordu. Akdıvar ve Diğerleri'nin Türkiye ile olan davalarında, Kelekçi köyünün eski sakinlerinden yedi kişi Komisyon'a bir dilekçe verdiler. Başvuru sahiplerine göre, 10 Kasım 1992 akşamı "özel tim" mensupları 500 nüfuslu Kelekçi köyüne girmiş ve muhtara derhal köyü boşaltmalarını emretmişti. Muhtar köylüleri bir araya toplarken, askerler, başvuru sahibi bu 7 kişinin evleri de dahil bir çok evi ateşe vermişlerdi.⁹³ Toplam 9 ev tamamen kül olana kadar yakılmıştı. 6 Nisan'da, güvenlik güçleri köye dönmüş ve geri kalan evleri de yakmışlardı.

Türk Hükümeti olayların bu şekilde sunumuna karşı çıkararak, köylülerin kendi istekleri ile köyü terkettiklerini ve evleri PKK'nın ateşe verdiğini iddia etti. Olguların tartışılması üzerine, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Türkiye'de yaptığı "gerçekleri ortaya çıkarma" duruşmasında her iki taraftan 14 tanığın sözlü ifadelerine başvurarak, ifadeleri ve diğer belgeleri inceledi. Başvuru sahipleri ve diğer köylülerce sunulan delilleri dikkate alarak, Komisyon aşağıdaki gözlemini kayda geçiriyordu:

*"Sadelik, içtenlik ve cesaret, işte, köylülerin sözlü ifadeleri ile Heyet'te yarattıkları genel izlenim budur. İfadelerinin büyük bir çoğunluğu çok iyi dengelenmiş olup, tek yanlı bir nitelikte değildir. Onlar, terroristleri tereddüte yer bırakmayacak şekilde Temmuz 1992'de köyelerine saldırmakla suçlanmışlardır. ... Köylülerin her hangi bir şekilde askerîyeye ya da kamu yetkililerine düşman olduğunu gösterir hiç bir işaret bulunmamaktadır. Genel olarak söylenecek olursa, bundan dolayı Komisyon, gerçeklerin ifadesi olarak değerlendirdiği, heyete delil sunan köylülerce anlatılanlardan tatmin olmuştur."*⁹⁴

---

⁹² "Dağ köylerinden sonra, Türk Ordusu Kürt kentlerini bombalayıp, yıkıyor." *Paris Kürt Enstitüsü Bülteni*, No 101-102, Ağustos-Eylül 1993, s.3

⁹³ *Akdıvar Türkiye'ye Karşı: Avrupa'da Adalet Arayan Kürt Köylülerinin Hikayesi*, KİHP, Ekim 1996

⁹⁴ Komisyon Raporu, paragraf 205.

Öte yandan, Komisyon, Türk yetkililerinin inanılabilirliği açısından şunları dile getiriyordu:

“Komisyon, başvuru sahipleri ve belirli köylülerin sözlü ifadelerinin tersine, yetkililerce verilen ifadelerin genellikle kaçamak nitelikte olduğu görüşündedir. O gün [olay günü] ya da o günlerde güvenlik güçlerinin civarda olduğuna dair bazı resmî kabullenişler vardır. ... Cumhuriyet Başsavcısı da dahil, bütün resmî görevliler... hemen hemen fevran halinde, güvenlik güçlerine yönelik böylesi iddiaların inanılmaz, mantıksız ve imkânsız olduğunu ifade etmişlerdir... İfadeleri daha çok göstermektedir ki, ... güvenlik güçlerince böylesi tecavüzler yapıldığı iddiaları ciddi bir şekilde incelenmemektedir bile.”⁹⁵

Bunun sonucunda, Komisyon, durumun “ikna edici bir şekilde, güvenlik güçlerinin... 10 Kasım 1992’de Kelekçi’deki 9 evin yakılmasından sorumlu olduğunu göster”diği ve evlerini kaybetmiş olmak başvuru sahiplerinin köylerini terk ederek başka bir yere göçmelerine sebep olduğu sonucuna varmıştır.⁹⁶

Mahkeme, Komisyon’un görüşünü onaylamış ve Türkiye’nin, özel hayat, aile hayatı ve konut hakkının korunmasını öngören Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8nci maddesi ile mülkiyetin korunmasını öngören Sözleşme’ye ek 1 numaralı Protokol’ün 1nci maddelerini ihlâl ettiğine hükmetmiştir.⁹⁷ Mahkeme, söz konusu maddeleri çiğnediği için Türkiye’nin başvuru sahibi 7 kişiye madî ve manevî tazminat olarak toplam 115,000 İngiliz Sterlini ödemesine karar vermiştir.⁹⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir kez daha, *Menteş ve Diğerleri ile Türkiye* arasındaki davada, bu dönemde,1993’de⁹⁹ Güneydoğu Anadolu’da Türk Hükümeti’nin isteyerek bir Kürt köyünü yok ettiğini teyid etti. Komisyon, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne olayı aşağıdaki şekilde rapor ediyordu:

---

⁹⁵ Komisyon Raporu, para.212

⁹⁶ Komisyon Raporu, para.213

⁹⁷ AİHM Kararı, para.83-88

⁹⁸ Carla Buckley, “*Turkey and the European Convention on Human Rights: A Report on the Litigation Programme of the Kurdish Human Rights Projects – Türkiye ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Kürt İnsan hakları Projesi’nin Dava Programı Hakkında Bir Rapor*”, KİHP, Temmuz 2000, Ek: C, s.182

⁹⁹ Dava No: 23186.94, Bakınız: “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı : Türkiye’de Köy Yıkımları Hakkında bir KHRP Dava Raporu*” Kürt İnsan Hakları Projesi, Eylül 1998, s.1

“24 Haziran 1993 akşamı, büyük bir jandarma kuvveti Sağgüze köyü civarına varır. 25 Haziran 1993’te jandarmalar hem aşağı ve hem de yukarı semtlerden köye girer ve arama yaparlar. ... Aşağı semtte, başvuru sahipleri de dahil, kadınlara evleri boşaltmaları talimatını veren askerler, çocukların elbise ve ayakkabıları da dahil içindeki bütün eşya ve mallarla birlikte evleri ateşe verirler.”¹⁰⁰

Komisyon, Güneydoğu Anadolu’daki göç ettirme sorununun varlığını kabullenmekle birlikte, aşılması zor engeller yüzünden tatmin edici bir sonuca varılamadığı için delil noksanlığından dolayı, köy yıkım ve boşaltmalarından genelde kimin sorumlu olduğu konusunda yorum yapmaktan kaçınıyordu.¹⁰¹ Mahkeme, olguları Komisyon tarafından sunulduğu haliyle kabul ediyor ve “ilk üç başvuru sahibiyle bağlantılı olarak, özellikle 8nci madde tarafından garanti altına alınan özel hayat, aile hayatı ve konuta saygı gösterilmesi hakkına ölümcül bir darbe vurulduğunu ve bu tedbirlerin [ev yakıp yıkmak] meşruiyetten mahrum olduklarını”¹⁰² kaydediyordu. Mahkeme, Cumhuriyet Savcılığı’nın başvuru sahiplerinin Strousburg’a şikayette bulduklarını öğrendikten sonra soruşturma başlattığına, ancak, soruşturmanın iki hafta içinde kapatıldığına, bunun da, iddialarla ilgili yapılan soruşturmanın formalite icabı yapılmakta olmasından başka bir anlama gelmediğine işaret ediyordu.¹⁰³ Bunun sonucunda da, Mahkeme, “başvuru sahiplerinin iddiaları ile ilgili tam ve etkin bir soruşturma yürütülmediğini ve bunun, mahkemeler nezdinde tazminat talebinde bulunmakta dahil, başvuru sahipleri için herhangi bir çözümün işlerlik kazanmasını ortadan kaldırdığını”¹⁰⁴ belirliyordu. Mahkeme, dört başvuru sahibinden üçü ile ilgili olarak, özel hayat, aile hayatı ve konut haklarına tecavüz edildiği ve bu konuda tarafların ziyanlarını gidermek için çözüm getirmekte başarısız kaldığı için, Türkiye’nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8nci¹⁰⁵ ve 13ncü¹⁰⁶ maddelerini çiğnediğine, 92,000 İngiliz Sterlini maddî ve manevî tazminat ödemesine hükmediyordu.

---

¹⁰⁰ “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı*”, AİHK Raporu, para.175

¹⁰¹ “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı*”, AİHK Raporu, para.147

¹⁰² “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı*”, AİHM Kararı, para.73

¹⁰³ “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı*”, AİHM Kararı, para.91

¹⁰⁴ “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı*”, AİHM Kararı, para.92

¹⁰⁵ “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı*”, AİHM Kararı, para.70-73

¹⁰⁶ “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı*”, AİHM Kararı, para.89-92

Temmuz 1993'te TBMM, Güneydoğu Sorunu hakkında özel bir soruşturma komisyonu oluşturdu.¹⁰⁷ Bu komisyonun tespitleri daha sonra Resmî Gazete'de yayınlandı.¹⁰⁸ Raporunda, özellikle hayat hakkı ve mülkiyet hakkı bağlamında, ülke içinde göç ettirilmiş olanlara uygun yasal çözüm yollarının sağlanmasında başarısızlığa uğranılması eleştiriliyor ve askerî faaliyetler bakımından da duruma uyumun sağlanması isteği dile getiriliyordu.¹⁰⁹ Meclis Komisyonu, Hükümet'ten esasında gücün aşırı ölçüde kullanılması olan misilleme tedbirlerine başvurulmasından kaçınılmasını ve sivil zayıflık ile geride kalan mülkün ziyan görmesinin asgariye indirilmesini talep ediyordu.

Yine de, 1993'te, köylere saldırıları müteakip ortaya çıkan ve köylülerin sürekli olarak öldürülmesini, göz altına alınmasını ve işkenceye tâbi tutulmasını da beraberinde getiren zorla göç ettirme beklenmeyecek ölçüde arttı.¹¹⁰ Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu toplântısında, PKK'yı desteklediğinden şüphelenilen ya da PKK saldırıları karşısında hassas olduğu kanaatine varılan küçük Kürt yerleşim yerlerinin boşaltılmasına karar verildi.¹¹¹ Hükümet, Kürt köylülerinin kırlarını insansızlaştırma çabasıyla çabucak bu politikayı uygulamaya soktu. Bu idarî kararın sonuçları bölgede yaşayanlar için tam bir felâketti. Diyarbakır İnsan Hakları Derneği Başkan Yardımcısı Abdullah Koç'a göre, 1993 yılında 778 köy zorla boşaltılmıştı.¹¹²

Güvenlik güçleri, sık sık bütün bir köyü yok etmek suretiyle, PKK işbirlikçisi¹¹³ olduğundan şüphelenilenlerin evlerini, ev sâkinlerince gelecekte tekrar kullanılamaz, gerillalarca oturulamaz hale gelsin ve emsal teşkil etsin diye, tamamıyla yakıp kül etmeye devam ettiler.¹¹⁴ Silahlı güçler ormanları yakmak, ürünleri yok etmek ve hayvanlarını öldürmek suretiyle köylülerin geçim kaynaklarını hedef aldılar. Diyarbakır İnsan Hakları Derneği'ne ulaşan haberlerde, ordunun 1,5 milyar TL değerindeki bütün

---

¹⁰⁷ İmset ve Yıldız, s. 27

¹⁰⁸ 10/116 Esas Sayılı Meclis Soruşturma Komisyonu Raporu.

¹⁰⁹ Bu raporun aşağıdaki, "Kısır Hak Arama İmkânları : Yasal Dayanaklar ve Tazminat" bölümüne bakınız.

¹¹⁰ "İnsan Hakları Raporu: 1993", Türkiye İnsan Hakları Vakfı, s.68

¹¹¹ "A Desolation Called Peace – Barış Denilen Perişanlık", the Parliamentary Human Rights Group on a Mission to Turkish Kurdistan'ın raporu, 12-17 Ekim 1993, s.16

¹¹² "A Desolation Called Peace – Barış Denilen Perişanlık", the Parliamentary Human Rights Group on a Mission to Turkish Kurdistan'ın raporu, 12-17 Ekim 1993, s.16. Turkish Daily News'un 9 Şubat 1994 tarihli sayısındaki bir makalede 1993 yılında 874 köyün boşaltıldığı tahmini yer almaktaydı.

¹¹³ Turkish Daily News, "Demirel askerlerle görüştü ve Güneydoğu'daki köy yakmalarına el attı." 17 Eylül 1993.

¹¹⁴ "İnsan Hakları Raporu: 1993", Türkiye İnsan Hakları Vakfı, s.64-72

ürünü yakmış olduğu bildiriliyordu.¹¹⁵ Sonuçta, Güneydoğu'nun tarıma dayalı ekonomisi hızla çökerek halk ve halkın geleneksel hayat tarzı bir felaketle karşı karşıya kalıyordu. Ama bütün bunlara rağmen, güvenlik operasyonlarının ana taktiği olan halkı zorla göçettirerek köyleri insansızlaştırma uygulaması devam etmiştir.

Hükümet, Kürt köylülerinin PKK ile işbirliği yaptığı varsayımından hareketle askerî gücünü onlara yöneletmeye başladı. Bu saldırılar, PKK ile işbirliği yaptığı düşünülenleri özellikle hedef almakla sınırlı kalmıyor, ayırım gözetmeden herkese yöneltiliyordu.¹¹⁶ Ankara'daki merkezî hükümet köy boşaltmalarında daha dolaysız olarak yer alır hale gelirken, saldırılarda askerî kaynaklardan gelen silahların kullanımı artış kaydediyordu. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın *1994 Yıllık Raporu: Kürt Sorunu*, Kürt köylere karşı kullanılan silahların listesinde tank tugayları, makinalı tüfek ve top, roket atarlar, savaş uçakları ve askerî panzerlere yer veriyordu.¹¹⁷ Ağır topçu silahlarının kullanılmasının sağladığı avantajla, güvenlik güçleri belirlenen bir alandaki köylerin tamamı hedef alınıp, binlerce insan, düzenlenen tek bir seferle boşaltılıyordu. 6 Nisan 1993'ten başlayarak, savaş uçakları Batman'ın Sason bölgesinde ondört köyü günlerce bombalıyor, 15.000 bin köylü can havli ile sığınacak bir yerlere kaçıyordu.¹¹⁸ O yıl daha sonra, Ağustos'ta, tanklar Yüksekova ilçesini 13 saat ateşe tutup 600 evi hasara uğratiyordu.¹¹⁹ Eylül'ün 10'unda, Türk-İrak-Suriye sınırlarının kesiştiği alanda bulunan Cizre'yi kordon altına alan ordu, bütün ateş gücünü kuşatılmış şehre yöneltiliyordu. İki günlük dur durak bilmeyen bombalama sonrasında kent bir enkaza dönüşmüştü.¹²⁰

Güvenlik güçlerinde 1993 boyunca Güneydoğu Anadolu'da gerçekleştirilen tahribat yıkıcı boyutlarda olup, önceki herhangi bir yıldan daha fazla sayıda köyün boşaltılmasına yol açıyordu. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na göre, 1990-1993 yılları arasında, Güneydoğu illerinde boşaltılan köy sayısına ilişkin istatistikî veriler şöyleydi: Dünyabakır'da 121, Şırnak'ta 117, Hakkari'de 108, Siirt'te 83, Mardin'de 68,

---

¹¹⁵ "A Desolation Called Peace – Barış Denilen Perişanlık" s.22

¹¹⁶ İsmetG.İmset, "The Kurdish Scene: Entering a Hot – a Very Hot – Winter – Kürt Manzaraları: Sıcak Ama Çok Sıcak Bir Kışa Girerken" Turkish Probe, 5 Kasım 1993, p.4.

¹¹⁷ İmset and Yıldız, s.25-26.

¹¹⁸ İmset ve Yıldız, s.25. Yok edilen köylerle ilgili daha tam bir liste için, Erol Anar'ın "Yakılan Köylerden Bir Kesit" – İHD çalışmasına bakınız.

¹¹⁹ "Barış Denilen Perişanlık", s.17

¹²⁰ "Dağ köylerinden sonra, Türk Ordusu Kürt kentlerini bombalayıp, yıkıyor." *Paris Kürt Enstitüsü Bülteni*, No 101-102, Ağustos-Eylül 1993, s.3

Batman’da 29, Bitlis’te 28, Van’da 36, Bingöl’de 9, Muş’ta 7 ve Erzurumda 2 köy. Bu köylerin yarısından fazlası sadece 1993 yılında boşaltılmıştı.¹²¹

Köy Boşaltmalarında Hızlanış (1994)

Kabinedeki Bakanlar, göç ettirilen insanların sayısı hakkında istatistik verileri açıklamaya başlayıp, bu verileri Kürtlerin maruz bırakıldığı insanlık dışı muameleleri eleştirmek için kullandılar, ama, öte yandan, benzer operasyonlar devam ettirildi. Köy koruculuğu sistemi içinde yer almayı reddetmek, askerî operasyonların yarattığı etkiler ve PKK saldırılarına karşı yapılan missillemeler köy boşaltmalarının başlıca nedenlerini oluşturuyordu.

Şu ana kadar söz konusu edilen önlemlerin bazıları, Hükümet’in köy koruculuğuna katılma istemlerini reddeden köylülere karşı özellikle seçilerek kullanıldı. Köy koruculuğu sistemi, etkin bir biçimde Güneydoğu’daki Kürt nüfusu çözeltilmeye uğratan köy boşaltmalarını gerçekleştirmek amacıyla kırsal alandaki Kürtlerin aşiret bağlılıklarını kullandı.¹²² “*Burukanlar*” denilen bir aşiretin¹²³ çok büyük bir bölümü köy korucularına katılmış ve burdan aldıkları güçle diğer insanları köyden atmıştır. Köy korucularına, köyü, PKK sızmalarından koruma yetkisi devlet tarafından verildiği için, yerel jandarma komutanları, duruma müdahale etmeyi ve diğer köylülerin evlerine el konulmasını engellemeyi reddetmişlerdir. Zorbalığın bu kârlı biçimi, daha önce başka köylülerin olan arazilerin çok geniş bir bölümünü köy korucularının ele geçirmelerine ve tarladaki ürünlerin hasadını ceplerine atmalarına imkân sağlamıştır.

Haziran 1994’te, Savunma Bakanı Mehmet Gölhan, Ararat ve Tendürek Dağları’na yakın yerleşim yerlerinin askerî bölge olarak ilân edildiğini ve bu bölgeye girecek kişilere güvenlik güçlerinin ateş açacağını açıklamıştır.¹²⁴ Bu arada Hükümet, halîhazırda zaten PKK’lı ya da potansiyel olarak PKK isyancısı olarak gördüğü Kürt ahaliyi sıfırlayabilmek için, köy boşaltmalarında belirli bölgeler üzerinde odaklaşma politikasını sürdürmeye devam etmiştir. Eylül ayı sonları, Ekim ayı başlarında, 40.000

---

¹²¹ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *İnsan Hakları Raporu –1993*, s.68

¹²² Human Rights Watch, “*Zorla Göç Ettirme..*” s.11

¹²³ Güneydoğu Anadolu’da Kürtlerin bir kısmı aşiret mensubu iken, bir kısmı değildir. Human Rights Watch/Helsinki’ye göre, köy korucularının yaklaşık %90’ı aşiretlere mensuptur.. s.11

¹²⁴ İmset ve Yıldız, s.34.

asker PKK gerillalarını¹²⁵ aramak için kırsal alanda tarama yaparken Tunceli'nin Hozat, Çemizgezek ve Ovacık yörelerinde yirmi köyü boşaltıp, bu köylerin onbeşini yıkmış ve bu arada onyediyi Kürt kaybolmuştur.¹²⁶

Güneydoğu'daki kötüleşen durum, kentlere akın akın göçmen gelişinin sorumluluğunu ulusal hükümetin üstlenmesini talep eden yaygın bir kamuoyu tepkisine yol açmıştır. Bunun yansıması olarak, Tunceli Milletvekili Sinan Yerlikaya, Büyük Millet Meclisi'nin Güneydoğu'daki Kürt göçmenlerinin durumunu incelemesini talep etmiştir.¹²⁷ Ancak, Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın ve Devlet Bakanı Esat Kırathoğlu Tunceli'ye gerçekleri ortaya çıkarma göreviyle gittiklerinde, bölgeye girmeleri askerî yetkililerce reddetilmiştir.¹²⁸ Bu olay, askerîyenin sivil yetkililerin onayı dışında faaliyet yürütme derecesini gösterir mahiyettedir.

8 Ekim 1994'te, insan haklarından sorumlu Bakan Azimet Köylüoğlu Hakkari, Siirt ve Şırnak'taki köy yıkımlarını kınarken, diyordu ki:

“Fakat, biz bu insanların evlerini ve köylerini boşalttık. Köyler yanıyor. Halk tarlasını ekemiyor, ürünlerinin hasadını yapamıyor. Vatandaş yarınından emin değil. Türkiye'nin başka bir yerinde köy boşaltması yapamayız.... Türkiye'de, yasalar herkese ve her yerde eşit olarak uygulanmalıdır. Ama, bazı yerlerde, bırakın tazminatı, dilekçenizini alacak bir mahallî yetkili, vali, savcı ya da bir hakim bile bulamazsınız.”¹²⁹

Köylüoğlu, köy boşaltmalarından büyük ölçüde hükümet operasyonlarının sorumlu olduğunu kabul etmiştir. Daha da önemlisi, olağanüstü hal rejiminin Güneydoğu Anadolu'da Kürt ahalinin eşitçe yasaların koruması altında olmasına imkân vermediğini kabullenmiştir, ki, dolayısıyla bu, Türkiye'nin Güneydoğu'daki politikasının açığına ortaya koymaktadır. Köylüoğlu, güvenlik güçlerine, “terörizme karşı yürüttükleri

---

¹²⁵ International Helsinki Federation for Human Rights (IHS) – Helsinki Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu, *Yıllık Rapor:1995*, s.175

¹²⁶ İmset ve Yıldız, s.35

¹²⁷ İmset ve Yıldız, s.35

¹²⁸ İmset ve Yıldız, s.35

¹²⁹ Ergun Aksoy, “Tunceli'nin Köyleri Yanıyor ve Halk Büyük Yoksul İçinde” Cumhuriyet, 26 Mart 1995.

amansız mücadeleleri sırasında yakıp yıkma psikolojisine kapılmamaları” uyarısında bulunmuştur.¹³⁰

Köylüoğlu, geçmiş son onyılıda göç ettirilen insanların sayısı ile ilgili Hükümet istatistiklerini de açıklamıştır. Köylüoğlu, 2 milyon köylünün göç ettirildiği ve 600 köy ile 790 mezra boşaltıldığını tahmin etmektedir.¹³¹ Bu boşaltmaların yarısından çoğu 1993’ten sonra meydana gelmiştir.¹³² İçişleri bakanı Nahit Menteş, kısmen ya da tamamen boşaltılan köylerin sayısının 2.297 olduğunu belirtmiştir.¹³³ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 1994 Yıllık Raporu’nda sadece 1994 yılında boşaltılan köy ve mezra sayısını 1.000 olarak belirtmektedir.¹³⁴

1994’teki olaylarla bağlantılı KİHP davalarından biri bu dönemdeki köy boşaltmalarıyla bağlantılı ölçüsüz şiddeti gözler önüne sermektedir. *Orhan ile Türkiye arasındaki* davada, köylerinin yıkımından sonra hasat için köylerine dönen üç kişi kaybolur.¹³⁵ Eski Avrupa Komisyonu, 7 Nisan 1997’de başvurunun dava açılabilmesi için kabullenildiğini ilan ederken, başvuru sahibinin şikayetini şöyle özetliyordu:

“20 Nisan 1994’te Türk güvenlik güçlerine bağlı sayısı 3 ile 4 yüz civarında kişi, yüzden fazla araçla Adrok köyü yakınında konuşlanır. 6 Mayıs 1994’te sabah saat 6 civarında çok sayıda asker köye girer. Köyün imamı güvenlik güçleri komutanının köylülerin caminin önünde toplanmasını istediği anonsunu yapar ve köylüler istenileni yaparlar.

“Komutan, köyün yakılacağını, ama köylülerin eşyalarını dışarı çıkarabileceklerini duyurur. Başvuru sahibi evine döner ve eşyalarını

---

¹³⁰ International Helsinki Federation for Human Rights (IHS) – Helsinki Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu, *Yıllık Rapor:1995*, s.175

¹³¹ Jonathan Lysons, “*Tunceli Refugees Flee Turkish Security Sweep – Tunceli Göçmenleri Türk Güvenlik Silip Süpürmesinden Kaçıyorlar*” Reuters, 12 Ekim 2994, aktaran: Human Rights Watch/Helsinki, “*Zorla Göç Ettirme*”, s.4

¹³² Human Rights Watch/Helsinki, “*Zorla Göç Ettirme*”, s.4

¹³³ Human Rights Watch/Helsinki, “*Silahlar, Transferler*”, s.23

¹³⁴ Human Rights Watch/Helsinki, “*Silahlar, Transferler*”, s.23. Bakınız: Türkiye İnsan hakları Vakfı, 1994 Yıllık Raporu: Kürt Sorunu, s.64

¹³⁵ Dava Başvuru No: 25656/94, Salih Orhan ile Türkiye arasındaki dava, 7 Nisan 1997 tarihli Başvuruyu Kabul Kararı, s.3

çıkarmaya başlar. Bu işini bitirmesine imkân kalmadan askerler gelirler ve evini yakarlar. Yakma işinin tamalanmasından sonra askerler gider.

“Ertesi gün, diğer köylülerle birlikte başvuru sahibi, jandarmaya bu olayı bildirmek ve en azından hasadı kaldırmasına imkân tanıyacak bir müddet daha yörede kalmalarına izin verilmesini istemek üzere Kulp İlçesi’ne gider. Başvuru sahibine, söz konusu askerlerin Bolu’dan geldikleri, kendisinin ve diğer köylülerin hasad zamanına kadar yörede kalabilecekleri söylenir.

“24 Mayıs 1994’te, köy çevresinde daha fazla asker görünür. Üç kişi hariç köylülerin hepsi saklanır. Bu üç kişi, başvuru sahibinin erkek kardeşleri Salih Orhan ve Hasan Orhan ile oğlu Cezayir Orhan’dır. Bu kişiler, evlerini yeniden yapmakla uğraşmakta olup, askerlerin geldiklerini farketmezler. Bu üç kişinin hepsi de askerlerce göz altına alınırlar. Tutuklamayı yapan askerlerden biri, tutuklamayı şu kelimelerle ifade eder: ‘Komutan sizleri görmek istiyor. Biz yolu bilmiyoruz. Yolu bize gösterdikten sonra köye geri dönersiniz.’

“Aynı gün öğleden sonra saat 4.30 civarında, askerlerle, başvuru sahibinin kardeşleri ve oğlu Gümüşsuyu Köyü’nde görülürler. Bu üç insan askerlerle birlikte sigara içmektedirler ve durumları iyidir....”¹³⁶

Olağanüstü Hal (OHAL) Bölge Valiliği’nin resmî rakamlarına dayanan bilgilere göre, 1993 ve 1994 yıllarında, OHAL Bölgesi içindeki 6 İl –Diyarbakır, Hakkari, Siirt, Şırnak, Tınceli ve Van- ile çevrelerindeki 5 İl olan, Batman, Bingöl, Bitlis, Mardin ve Muş’ta 820 köy, 2.345 mezra boşaltılmış, 378.335 kişi göç ettirilmiştir.¹³⁷ Eğer diğer 9 İl de eklenecek olursa, toplam sayı 905 köy ve 2.923 mezradır.¹³⁸

1995 – 1996

---

¹³⁶ Dava Başvuru No: 25656/94, Salih Orhan ile Türkiye arasındaki dava, 7 Nisan 1997 tarihli Başvuruyu Kabul Kararı, s.3

¹³⁷ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.1

¹³⁸ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.22. Ayrıca bakınız: *Menteş Raporu*, s.22

1995 başlangıcında, köy korucularının yaşadıkları dışında Kürtlerce terkedilmemiş köy ve mezra bulmak hemen hemen imkânsızdır. Buna rağmen, Türk hükümeti yetkililerinin tavrı devam ediyor, halkın ekonomik güdülerle ya da PKK saldırıları nedeniyle köylerinden göç ettiğini ileri sürüyorlardı.¹³⁹ 1996 Şubat başlarında, çoğunlukla Alevi Kürtlerin yaşadıkları Orta Anadolu illerinden Sivas ve Erzincan'ın 70-80 köyünün boşaltılmasını hedefleyen gözdağı verme taktiğinin kullanıldığı, altı bin aslerin yer aldığı "Demir Yumruk" operasyonu yapıyordu. Özellikle Zara, Hafik, Kangal ve Divriği yöreleri ağır darbe aldığı operasyon sonucu Divriği nüfusu 20,000'den 5,000'e düşüyordu.¹⁴⁰ Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Sivas'ta en az 69 köyün boşaltılmış olduğunu, diğer 300 köyün de askerî abluka altında olduğunu bildiriyordu.¹⁴¹ Ancak, Sivas Valisi Aydın Güçlü, askerî ablukayı, "Alevi köyleri değil, terörist örgütleri hedef alan" zorunlu bir "güvenlik operasyonu" olarak savunuyordu.¹⁴² Ancak, abluhanın asıl acısını çekenler Alevi köylüler oluyordu.

Ekim 1996'da meydana gelen bir olay, KİHP tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülen bir davanın temelini oluşturdu. 14 Haziran 2001'de işleme konulması kabul edilen ve bu satırlar yazıldığı halde halen sürmekte olan *Yılmaz ile Türkiye arasındaki* davada, başvuru sahibi, Türk güvenlik güçlerince açılan top ateşi sonucu Bayırlı köyündeki evlerinin yanına düşen mermi nedeniyle eşinin ölümcül bir yara aldığını iddia etmektedir.¹⁴³ Komisyon, başvuru sahibinin iddialarını şöyle özetliyor:

"Haziran 1996'da, Lice Jandarma Karakol Komutanı Hacı İlbaş, Bayırlı'daki bütün köylülere köylerini terk etme emri verir. Mesaj köyün muhtarı tarafından iletilir. Buna cevaben, köylüler hasadı yapabilmek amacıyla iki üç ay daha köyde kalmak için muhtar aracılığı ile komutandan ricada bulunurlar. Köylüler, hasattan sonra sonbaharda köyü boşaltmayı düşünmektedirler. Bu olaydan sonra, Lice Jandarma Komutanlığı'na bağlı güvenlik güçleri köylülere baskı yapmaya ve gözdağı vermeye başlarlar. Araçların köyden giriş ve çıkışlarını 1 hafta yasaklarlar ve köylülere yayan seyahat etmeleri söylenir. Köylülerin eşyalarına ve çiftlik hayvanlarına el koyarlar. Güvenlik güçleri ayrıca 2-3 ay

---

¹³⁹ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, "İnsan Hakları Raporu -1995", Ankara 1997, s.100.

¹⁴⁰ "Zorla Göç Ettirme", s.68

¹⁴¹ "Sivas'taki Baskılar Rapor Konusu Oldu", *Demokrasi Gazetesi*, 8 Şubat 1996. Aktaran: Kuzey Batı Kürdistan'da İnsan Hakları İhlâli" Kürdistan İnfomasyon Merkezi, Hollanda.

¹⁴² İmset ve Yıldız, s.38

¹⁴³ Dava No: 35875/97

köye yiyecek ambargosu koyarlar. Köye un, şeker ve yağ getirilmesine izin verilmez.

“Ekim 1996 başlarında, askerler köye gelir ve 15 Ekim’e kadar köyü terketmelerini söylerler. 7 Ekim’de, köy ile Lice arasında bulunan Cüm tepesinde PKK ile güvenlik güçleri arasında çatışma çıkar. Çatışma bittikten sonra, sabah saat 3 civarında yerel yatılı okulda mevzilenen askerler köye dört top atışı yaparlar. Top mermilerinden biri bir eve isabet eder. ...ikinci bir mermi evin 6 ya da 7 metre ötesine düşer ve uçan bir şarapnel parçası başvuru sahibinin hanımının karnına isabet eder.”¹⁴⁴

Başvuru sahibinin hanımı tedaviye götürülürken yolda hayatını kaybeder. Bunu takiben köy boşaltılır. Başvuru sahibi, eşinin ölümü ile ilgili olarak soruşturma açılması çabası reddedilince, AİHM’ne başvurmaya karar verir.

1995’te, TİHV 400 köy ve mezranın boşaltıldığını kaydetmiştir.¹⁴⁵ 27 Nisan’da başlatılan bir operasyonda Türk askerleri, köy korucularına katılmamanın cezası olarak Sexika (Aydınlık), Pirmis (Yeni Çakmak) ve Heliz (Çaplı) dahil Batman İli Sason yöresindeki köyleri ateşe vermiştir.¹⁴⁶

1997 – 1999

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 1997 yılı boyunca 22 köy ve mezranın devlet unsurları tarafından boşaltıldığını, az sayıda köy ve mezranın da yakıldığını bildirmiştir.¹⁴⁷ Hükümet yetkilileri sadece 970 insanı barındıran 4 köy ve mezranın boşaltıldığını iddia eden temkinli bir sayı vermektedirler.¹⁴⁸ Her ne kadar bu istatistikler zorla yaptırılan yerleşim yeri boşaltmalarında dikkat çekici bir azalışı işaret ediyorsa da, bu sayısal

¹⁴⁴ 14 Haziran 2001 tarihli İşleme Koyma Kararı,

¹⁴⁵ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, “İnsan Hakları Raporu –1995”, Ankara 1997, s.100.

¹⁴⁶ “Forced Eviction: Violation of Human Rights (1994-1997) - Zorla Boşaltma: İnsan Hakları İhlâli (1994-1997)” COHRE (Centre on Housing Rights and Evictions – Konut Hakları ve Boşaltmaları Merkezi), Eylül 1998, s.67

¹⁴⁷ *Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı: Türkiye’de Köy Yıkımları Hakkında Bir KİHP Dava Raporu*, KİHP, Eylül 1998

¹⁴⁸ ABD Devlet Bakanlığı, 1993 yılı İnsan Hakları Uygulamaları Hakkında Ülke Raporları: Türkiye (Elektronik Format), 1G Bölümü, Aktaran: Sarah Graham-Brown, *The Kurds : A Regional Issue - Kürtler: Bölgesel Bir Sorun* (Elektronik Format), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, <http://www.unhcr.ch/refworld/country/writenet/wrikurd02.htm>

azalış mantıken, PKK'nın etkinleştiği alanlarda son on yılı aşkın sürede Kürtlerin boşaltılmış olmasına bağlanabilir.¹⁴⁹ 1997'ye gelindiğinde zaten binlerce köy boşaltılmış durumda olup, Güneydoğu Anadolu kırsalının büyük bir bölümü meskûn mahallere çok seyrek rastlanan bir alan haline gelmiştir. Delillerin ortaya koyduğu odur ki, hükümet geçmişteki uygulamalarını bölgede devam ettirmektedir. Bildirildiğine göre, Devlet Bakanı Salih Yıldırım bölgede istikrârın sağlanması için Güneydoğu Anadolu'da köy boşaltmalarının bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁰ Hükümet gayretlerini Kürt nüfusunun önemli ölçüde var olduğu alanlarda yoğunlaştırmıştır. Örneğin, Temmuz 1997'de, Diyarbakır İli Kulp bölgesindeki Mezra, Kıran, Kafa ve Köprübaşı mezraları, oralarda oturanlar köy koruculuğuna katılmayı reddettiği için boşaltılmıştır. Bu yılda gerçekleştirilen 22 köy boşaltmalarından 4'ü aynı ay içerisinde aynı ilde meydana gelmiştir. Dahası, yerel yetkililerin uzun zamandır devam eden tacizlerinden sonra, Aralık ayında Tokat İli'nin Karadeniz'e yakın olan köylerinden Sırcak, Sarıtarla, Yeşilalan, Serkiz ve Esenköy ahalisi evlerini terketmek zorunda bırakılmışlardır.¹⁵¹ Yıl içerisindeki köy boşaltmalarından önemli sayıda olan biri, bir defa daha, aynı bölgede, aynı ay içerisinde gerçekleştirilmiştir.

1999'da, İnsan Hakları Derneği, bu yıl içinde 33 köy boşaltması olduğunu kaydetmiştir.¹⁵² Haziran'da, yetkililer burada yaşayanların PKK'ya yardım ettiklerinden şüphelendiği için, Mardin bölgesindeki Xirbike (Güvenli ve İkadim) köyleri, boşaltılmıştır. 4 ay sonra, Diyarbakır Jandarma Komutanlığı askerleri Kenisipi (Kürekli) köyü halkına, köy korucularına katılmadıkları takdirde, 5 gün içinde evlerini boşaltmalarını bildirmiştir. Köylüler eşyalarını toplayıp, köylerini terketmişlerdir. Temmuz'da, Diyarbakır İli tekrar hedef alınmış, bu ay içerisinde bu bölgedeki onbir köy boşaltılmıştır. Kasım 1999'da, askerler, Mardin ili Ömerli yöresindeki Xirbi Miriska (Tavuklu) köyündeki evleri ateşe vermişlerdir. Evler, 1997'de boşaltılmış olan köye, onbeş ailenin döndüğü gün yakılmıştır.

2000 - 2001

---

¹⁴⁹ Menteş Raporu, s.25; ayrıca bakınız: Sarah Graham-Brown, *The Kurds : A Regional Issue, Update April 1998 - Kürtler: Bölgesel Bir Sorun Güncelleştirme Nisan 1998*, <http://www.unhcr.ch/refworld/country/writenet/wrikurd02.htm>

¹⁵⁰ Menteş Dava Raporu, s.27

¹⁵¹ "1996-1999 Yılları Arasında Tespit Edebildiğimiz Köy Yakma ve Boşaltmalara İlişkin Rapor", İnsan Hakları Derneği. <http://www.ihd.org.tr>

¹⁵² "1996-1999 Yılları Arasında Tespit Edebildiğimiz Köy Yakma ve Boşaltmalara İlişkin Rapor", İnsan Hakları Derneği. <http://www.ihd.org.tr>

PKK lideri Abdullah Öcalan'ın tutuklanmasını izleyen ateşkes sonrasında bile, güvenlik güçleri, Güneydoğu Anadolu'da geride kalan az sayıdaki meskûn köylerin boşaltılması işlemine devam etmiştir. Haziran'da ve tekrar Kasım 2001'de, Millî Güvenlik Kurulu'nun tavsiyesi üzerine Büyük Millet Meclisi dört vilayette -Diyarbakır, Hakkari, Şırnak ve Tunceli- OHAL'in uzatılmasına karar vermiştir.¹⁵³ 2001 yılı yaz ortasında bölgede bir çok köy boşaltmalarının olduğu insan hakları örgütlerine bildiriliyordu. Örneğin, 2 Temmuz sabahı erken saatlerde, Van Jandarma Alay Komutanlığı'na bağlı askerler, hepsi de Van'ın Ortanca köyüne bağlı Ortanca (Kela Siyawane), Arıtoprak (Zeranis) ve Göverek (Armansi) mezralarını bastılar. Askerler, burada yaşayanların PKK'ya yardım ettikleri gerekçesi ile Ortanca köyüne bağlı bu üç yerleşim yerini de boşalttılar.¹⁵⁴

Ağustos 2001'de, İHD ve 11 başka örgüt, güvenlik güçlerinin Asat ve Orakil köylerini boşalttıkları, Şırnak İl sınırları içindeki Ulucak, Dağaltı ve Hisarkapı köylerine askerî ambargo uygulayarak, bu üç köye Temmuz'dan itibaren yiyecek girişini önledikleri yolundaki iddiaları araştıran bir inceleme yaptılar.¹⁵⁵ 2 ay boyunca halkı tâciz ettikten sonra, sonunda, bir mayının patlaması sonucu 1 askerın ölmesi, on askerın de yaralanması üzerine jandarma beş köyü basar. Yerel Kürt halkının mayınları yerleştirmiş olduğu şüphesiyle, güvenlik güçleri iki köyü boşaltır ve diğer üç köyün de aynı akibete uğrayacağı tehdidinde bulunurlar. Otuzüç köylü yetkililerce göz altına alıp yerel jandarma karakolunda sorgulanır. Gözaltına alınanlar, yetkililerce, kendilerine jobla tecavüz edildiğini, elektrik verildiğini ve turnaklarının söküldüğünü iddia etmişlerdir.¹⁵⁶

Yapılan incelemeler sonucunda, Asal ve Ortakil köylerinden 600-700 köylünün köylerinden çıkarıldıkları, çadırlarda yaşadıkları; toplam 140-160 haneli üç köye uygulanan ambargonun devam ettiği ve buralarda yaşayanların korku ve endişe içinde oldukları, konuyla ilgili iddiaların doğru olduğu tespit edilmiştir.

Olayla ilgili diğer iki konu ise özellikle kaygı vericidir. Birincisi, inceleme heyeti, askerî operasyon sırasında köylülerin gözaltına alınarak işkence gördüklerini tespit etmiştir. İkincisi, bölgeyi ziyaretlerinin ardından heyetin bizzat kendisi jandarma

---

¹⁵³ Turkish Daily News.

¹⁵⁴ Kurdish Observer "Soldiers raid Van Village – Askerler Van'ın bir köyünü bastılar", 7 Temmuz 2001.

¹⁵⁵ İHD Başkan Yardımcısı, Avukat Osman Baydemir başkanlığında diğer 11 örgüt temsilcisinin yer aldığı, 5 yerdeki zorla göç ettirme, yiyecek ambargosu ve işkence iddialarını araştıran insan hakları heyetinin 10 Ağustos 2001 tarihli basın açıklamasından.

¹⁵⁶ AFP (Fransız Basın Ajansı), Temmuz 2001.

tarafından durdurulmuş ve aranmış; bütün video bantlarına, filmlere ve tutulan notlara el konulmuştur. Heyetin üyelerinden biri gözaltına alınıp sorgulanmış; inceleme sırasında heyete tanık olarak beyanda bulunan bir köylü gözaltına alınarak işkenceye maruz bırakılmıştır.

Ayrıca, köylülerin dönüşünü takiben ikinci kez boşaltılan köylere ilişkin haberler de alınmıştır. Böyle bir olay Ekim 2000'de Hakkari Vilayeti sınırları içindeki Marunis köyünde meydana gelmiştir. Bir kaç yıl önce boşaltılan bu köye fındıklarını toplamak üzere Hakkari jandarma yetkililerinin izniyle geri dönen üç köylü öldürülmüştür.¹⁵⁷ İkinci bir olay, Lice'nin Şenliköyü'ne bağlı Akçapınar mezrasında meydana gelmiştir. Güvenlik güçleri Aralık 1993'te mezrayı boşaltıp, yıkmışlardır.¹⁵⁸ Köylülerden tanık beyanları alan İHD olayı şöyle özetlemektedir:

“10 Mayıs 2000 tarihinde sözlü izin alan mezra halkı mezraya tekrar dönerler ve mezrada kurdukları çadırlarda yaşamaya başlarlar. 3 Ekim 2000'de Lice İlçesi çevresinde operasyon yapan askerler, Şenlik Köyü'ne de gelirler. Bir Yüzbaşı, köylülere, “bu mezranın haritada yer almadığını ve burada insan yaşamaması gerektiğini” söyler. Sonra, bu yüzbaşı Tugay Komutanı ile telsizle görüşür. Bunun akabinde köylüler Abalı Jandarma Karakolu'na götürülürler. Bütün erkeklerin kimliklerine el konulur. Yolda Tugay Komutanı ile karşılaşılır. Komutan kimden izin alarak köye döndüklerini sorar. Abalı Karakolu'nda ifade verdikten sonra 48 saat içinde mezrayı boşaltmaları söylenerek, serbest bırakılırlar. Ertesi gün, saat 16 civarında Abalı Karakolu'na bağlı askerler ve Lice Merkez Jandarma Komutanlığı'na bağlı komandolar köylülerin çadır, barınak ve ürünlerini ateşe verirler.”

Geniş Ölçekli Altyapı Projelerinden Kaynaklanan Göç Ettirmeler

Bu sorunun etraflı bir analizi bu raporun kapsamı dışında kalmaktadır, ancak belirtilmelidir ki, yakın zamandaki İlisu Barajı örneği, böylesi altyapı projelerinden kaynaklanan potansiyel sorunları gözler önüne sermiştir. Geniş ölçekli altyapı projeleri Güneydoğu Anadolu'daki Kürt nüfusu için ciddi tehditler ifade etmektedir. Güneydoğu

¹⁵⁷ Paris Kürt Enstitüsü

¹⁵⁸ İHD tarafından KİHP'ne gönderilen 23 Kasım 2000 tarihli mektup.

Anadolu Projesi'nin¹⁵⁹ bir parçası olarak, Türk Hükümeti, Güneydoğu Anadolu'nun Kürt bölgesinde bulunan Dicle Nehri üzerinde İlisu Barajı'nı inşa etmeyi plânlamaktadır. Bu baraj projesi, altyapı projelerinden kaynaklanan göç ettirmelerin başlıca örneğidir. Baraj yapımıyla, mezralar da dahil 183 yerleşim yeri¹⁶⁰ sular altında kalacak ve Hasankeyf İlçesi yok olacaktır.

Başlıca Kaygular

İlisu Baraj projesi, özellikle de yeniden yerleşim plânı olmaması ve etkilenen halkla isrişare yapılmamış olması nedeniyle, kalkınma projeleri hakkındaki uluslararası standart kurallara aykırıdır. İsviçre İhracaat Kredi Acentası tarafından Dünya Bankası'nın kıdemli sosyologlarından Ayşe Kudat'a hazırlattırılan bağımsız bir raporda (Kudat raporu) bu barajla ilgili başlıca kaygular vurgulanmıştır. Göç ettirme ile ilgili olarak rapor şu hususları açığa vurmaktadır:

- İlisu barajından etkilenecek insan sayısı 78.000'e ulaşmaktadır.
- Proje, yeniden yerleşim plânı hazırlanmadan önce onaylanmıştır ki, bu hem Dünya Bankası'nın, hem de OECD'nin standart kurallarına aykırıdır.
- Uluslararası standartlarda bir yeniden yerleşim plânının hazırlanması için gerekli bilgilerde bir çok boşluklar bulunmaktadır.
- Hiç bir yeniden yerleşim bütçesi hazırlanmamıştır, ki, bu, Dünya Bankası ve OECD standartlarını ihlâli demektir.
- Dünya Bankası'nca talep edildiği gibi, etkilenecek insanların proje öncesindekinden daha kötü bir duruma düşmemelerini sağlamak için başlıca ekonomik ve politik engellerin üstesinden gelinmiş olunmalıdır.
- OECD standart kurallarına aykırı olarak, hayvancılık ve çobanlıkla hayatlarını sürdürenlere otlaklarını ve topraklarını kaybetmelerinden dolayı tazminat ödenmiyecektir.

Ayrıca, diğer GAP projeleri gereği yeni alanlara yerleştirilenlerin tecrübelerinin ortaya koyduğu örnek tazminatların anında, uygun ve etkince verileceğine dair bir beklenti yaratmamaktadır. Göç ettirilenlerin karşılaştacağı diğer engellerin arasında tapu senedi eksiklikleri ve Güneydoğu Anadolu'daki güvenlik durumu da bulunmaktadır. Kudat

---

¹⁵⁹ Güneydoğu Anadolu Projesi kısaca GAP olarak adlandırılmaktadır.

¹⁶⁰ Kudat, A., "İlisu Dam's Resettlement Action Plân (RAP): Achieving International Best Practice - İlisu Barajı Yeniden Yerleşim Eylem Plânı (YYEM) : Uluslararası En iyi Uygulamayı Başarmak". Bu çalışma, yayınlanmamış olup, İhracaat Kredileri Acentaları'na verilmiştir. 18nci sayfada toplam yerleşim yeri sayısı 183 olarak belirtilir. Görüldüğü kadarıyla bu sayı mezraları da içermektedir. Etkilenecek köy sayısı 56 olarak 3ncü sayfada verilmektedir.

Raporu, köylülere ulaşmayı kısıtlayan ve bu nedenle de nüfus yoğunluğu ve köylülerin sosyo-ekonomik durumlarını tam olarak değerlendirmeyi engleyen olağanüstü halin bölgede devam ediyor olmasına da dikkatleri çekmektedir.

Yeniden Yerleşim ve Geri Dönüş: Politikalar ve Uygulamalar

Güneydoğu'da Kürtlerin göç ettirilmesinden büyük ölçüde sorumlu olmasına rağmen, Türk Hükümeti, bu insanlara karşı uluslararası ve iç hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirmekte başarısız kalmıştır. Birincisi, Hükümet köy boşaltmaları sonrasında barınak, yiyecek ve diğer temel gereksinimleri içeren desteği sunmakta başarısızlığa uğramıştır. İkincisi, göç ettirilenlerin asıl topraklarına dönme hakkını tanımak veya bu hakkın kullanılması imkânını sağlamak konusunda hükümet, hemen hemen tamamıyla başarısızlığa uğramıştır. Üçüncü olarak, Hükümet, ayrıca, küçük bir bölüm hariç yeniden yerleşimi ya da tazminat verilmesini sağlamakta başarısız kalmıştır.

Hükümet'in yeniden yerleşim ve geri dönüş ile ilgili politika ve programları esrar perdesinin arkasına gizlenmiş olup bu alanda Millî Güvenlik Kurulu belirleyici bir rol oynamaktadır. Örneğin, Haziran 2000'de, Doğu ve Güneydoğu Eylem Plânı için 2,8 trilyon (yaklaşık 3 milyon İngiliz Sterlini) ayrılması kararını alan Millî Güvenlik Kurulu'dur.¹⁶¹ OHAL ve Köy Koruculuğu sistemi hâlâ devam ederken, herhangi bir yeniden yerleşim ve geriye dönüş politikası önemli engellerle karşılaşmaya mahkûmdur. Köylülerin izin almış olmalarına rağmen köye dönme teşebbüslerinin askerler ve köy korucuları tarafından engellendiğine dair çok sayıda haber gelmektedir.¹⁶²

Köy boşaltmalarının hemen ardından temel ihtiyaçları sağlamakta başarısızlık

Göç ettirmelerin hemen ardından, olağanüstü çok sayıda insan, çoğu özel olarak sağlanan çadırlarda yaşamak zorunda bırakıldı.¹⁶³ Göç ettirilenlere yardım etmeyi kalkanlar sıkça PKK'ya yardım etmekle suçlanmış, güvenlik güçlerince tehdit edilmiş ve kimi olaylarda öldürülmekte dahil misillemelere muhatap olmuşlardır.¹⁶⁴

¹⁶¹ Kürt Enstitüsü İnfomasyon Bülteni, No.184-185, Temmuz-Ağustos 2000

¹⁶² Örneğin, TBMM İnsan Hakları Komisyonu üyesi Milletvekili Mehmet Bekâroğlu bunu dile getirmiştir. Aktaran: Özgür Politika gazetesi.

¹⁶³ KİHP, Hayatta Kalma Mücadelesi, Kasım 1996, s.7

¹⁶⁴ KİHP, Hayatta Kalma Mücadelesi, Kasım 1996, s.10

Göç ettirilenlerden bazıları Diyarbakır, Urfa ve Batman gibi kentlere giderek Güneydoğu'da kalmış, diğerleri İstanbul ya da Türkiye'nin batısında başka bir yere göç etmiştir. Her iki durumda da, esas olarak kırsal alanda yaşamış bu insanlar, birden şehirde, çoğunlukla da onları özümsemekten uzak varoşlardaki gecekondularda, düşük standartlarda yaşamak zorunda bırakılmışlardır.¹⁶⁵

Temmuz 2001'deki toplam nüfusları 600-700 olan Asat ve Ortakil köylerinin boşaltılması tipik bir örnektir. 2001 yılı Ağustos'unda yerel insan hakları ve toplum örgütlerinin yaptığı bir inceleme, köylerinin boşaltılmasından üç hafta sonra köylülerin komşu ilçenin yakınlarında bir yerde kurulan çadırlarda yaşama savaşı verdiklerini ortaya çıkardı.¹⁶⁶ Çoğunluğu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan bu insanların hepsi korku ve belirsizliğin kışkacında, yoksulluk ve mahrumiyet içinde yaşıyorlardı. Hayvanları, arı kovanları ve meyva bahçeleri yıkıma uğramış, bakımlarını yapmak için bunlara ulaşmaları imkânsızlaşmıştı. İnceleme heyeti, yaşadıkları yerdeki fizikî şartlardan dolayı herhangi bir sağlık hizmeti almıyan bu insanların ciddi sağlık problemleri ile karşılaşmasından son derece kaygı duyduklarını belirtmiştir.

Geri dönüş ve yeniden yerleşim programları

Şartlar uygun olduğunda, göç ettirilen çok sayıda Kürt'ün köyelerine dönmek isteyeceğinden pek şüphe duyulmadığı görülmektedir. Güvenilir anketlerin yokluğunun yanı sıra, Kürt toplumu içinde araştırmalar yapmakta zorluklarla karşılaşılıyor¹⁶⁷ olunsada, bu insanların bir çoğu şehirlerde yokluk içinde yaşamakta, yerel yetkililere evlerine geri dönmelerine izin verilmesi için başvuruda bulunmakta ve sivil toplum örgütlerinden kendilerine yol gösterilip yardım edilmesinin istemektedirler. Göç-Der aracılığı ile yerlerine dönmek için Büyük Millet Meclisi'ne yaklaşık 17.000 dilekçe verilmiştir.¹⁶⁸ 1998 ve 1999'de köyelerine dönme talebini içeren 17.914 dilekçe Göç-Der tarafından Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Göç-Der, köylülerin zorla göç ettirildikleri yerlerin resmî yerel yöneticilerine ve yetkililerine benzer mahiyetteki talepleri içeren dilekçelerin sunulmasında da rol üstlenmiş, ancak, politik ve/veya yasal nedenlerden dolayı hiçbir olumlu cevap almış değildir.¹⁶⁹ Hükümet'in "göçmen

¹⁶⁵ "Zorlamayla Yaptırılan Göçlerin Göçülen Yerlerdeki Toplum Üzerindeki Etkileri" bölümüne bakınız.

¹⁶⁶ İHD Başkan Yardımcısı, Avukat Osman Baydemir başkanlığında diğer 11 örgüt temsilcisinin yer aldığı, 5 yerdeki zorla göç ettirme, yiyecek ambargosu ve işkence iddialarını araştıran insan hakları heyetinin 10 Ağustos 2001 tarihli basın açıklamasından.

¹⁶⁷ Şubat 2001'de, Diyarbakır Belediyesi, göçün belediye hizmetleri üzerindeki etkilerini araştırmak için izin istemişse de, bu talep reddetilmiştir.

¹⁶⁸ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Aylık İnsan Hakları Raporu, Nisan 2001.

¹⁶⁹ Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (Göç-Der), 1999-2001 Raporu, Sunan: Mehmet Barut.

komisyonu” sadece Temmuz 2000’de 23.000 ailenin dilekçe verdiğini kabullenmektedir.¹⁷⁰ Yine de, Hükümet, Güneydoğu’daki kırsal alanda güvenliklerinden emin olamadıkları için göçmenlerin çoğunun geri dönmekte isteksiz olduklarını iddia etmektedir.¹⁷¹ Ancak, sivil toplum örgütleri tarafından yapılan anketler bunun tam tersi sonuçlara işaret etmektedir. Prof. Doğu Ergil, TMMOB’nin bir anketine atıfta bulunarak, göç ettirilen köylülerin %80’inin evlerine dönmek istediğini ileri sürmüştür.¹⁷² İlaveeten, Göç-Der tarafından yapılan bir anket, göçmenlerin %83,7’sinin kendi evlerine dönmek istediğini ortaya koymuştur.¹⁷³

Boşaltılan köylerdeki evlerin çoğu, ya güvenlik güçleri tarafından yakıldığı ya da, toprak kiremitlerle inşa edildiklerinden düzenli bakımları yapılmadıkça çabucak çürüdükleri için enkaz halindedir. Benzer şekilde, ekilebilir topraklar ve tarım ekonomisinin diğer alt yapı araçları düzenli bakım yapılmamasından muzdariptir. Yerel ekonominin geçmişte ana dayanağı olan hayvancılık ölmüş durumdadır. Bunların yanı sıra, çoğunlukla kent varoşlarında yaşayıp, ekonomik olarak geçim zorluğu içinde kıvrılmakta olan köylerini terk etmek zorunda bırakılmış bu insanlar, kaybettiklerini yerine koymalarını sağlayacak olanaklardan yoksundurlar. Dolayısıyla, köylerine dönecek olanlar için yardım programlarının devreye sokulmasına son derece ihtiyaç vardır. Hem hükümet tarafından, hem de hükümet dışından programlar başlatılmış, ancak, bunlar ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmışlardır.

Göç ettirilenlerin yeniden yerleşimiyle ilgili resmî düzenlemeler

Hükümet, daha önceki on yılda Güneydoğu’da göç ettirilmiş olanların yeniden yerleşimi ile ilgili programlar üzerinde çalışmalara, o da deneme kabilinden olmak üzere, ancak 1990’lı yılların ortasında başlamıştır.

Merkez Köyler Projesi

İlk büyük plân, göç ettirilenlerin kendi asıl köylerine dönmelerini değil ama, onları kolayca kontrol edilebilir büyük yerleşim yerlerinde toplamayı hedeflemiştir. Bu plân, dağ köylülerini büyük nüfus merkezlerine yakın yerlerde toplayan, “merkezleşmiş” büyük yerleşim yerleri kumayı öngören *Merkez Köyler Projesi*’dir.¹⁷⁴ Kasım 1994’te bu

¹⁷⁰ ABD Devlet Bakanlığı Raporu, Türkiye: 2000

¹⁷¹ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.6

¹⁷² TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.9

¹⁷³ Göç-Der, 1999-2001 Raporu.

¹⁷⁴ Merkez köyler projesinin olası ideolojik güdüsü Türk Hükümeti’nin zorla göç ettirme programı ile uyum halindedir. Raporun daha önceki sayfalarında aktarılmış olan, Turgut Özal’ın Süleyman Demirel’e yazdığı mektuba bakınız.

plânı ilân ederken, Başbakan Tansu Çiller, plânın, göç ettirilmiş olan 12.000 aile için, Hükümet'in Güneydoğu Anadolu'da "güvenlikli alanlar" yaratmasının ilk adımı olduğunu söylemiştir. Türkiye, *Merkez Köyler Projesi*'nin finansmanında kullanılmak üzere Avrupa Konseyi'nden 10 trilyon TL (yaklaşık 275 milyon ABD Doları) istemiştir. Bu başvurusunda, Hükümet, Batman ve Diyarbakır illerinde yerleşim birimlerinin kuralacağı sözünü vererek, programın tamamen gönüllülük temeline dayanacağını açıkça belirtiyordu. Avrupa Konseyi ise, Türkiye'nin başvurusunu reddederken, finansmanın halkı yeniden yerleşime zorlamakta kullanılacağına ve bu projenin iflâs edeceğine ilişkin kaygularını dile getiriyordu.¹⁷⁵

Kaynak bulmakta karşılaşılan bu tersliğe rağmen, Türk Hükümeti, göç ettirilen Kürtler için bir çözüm olarak gördüğü, Güneydoğu'da kent ve ilçelere yardımcı, yönetilebilir yerleşim yerleri olması hedeflenen merkez köyler kurma denemelerine devam etti. Haziran 2001'de, Başağaç merkez köy projesini ziyaretinde, Başbakan Bülent Ecevit bütün bölgeye dağılmış köyleri kaldırmak için yeterli kaynak olmadığını söylemiş ve "belki de gerekli olan, hâlâ terör tehditi altında olan bölgelerdeki dağınık köyleri birleştirip merkez köyler oluşturmaktır" demiştir.¹⁷⁶ Başbakan, merkez köyler projesini, önceleri sadece şehirde oturanların yararlanabildiği eğitim ve ekonomik olanaklarından artık köylülerin de yararlanmasını sağlayacak bir program ve Güneydoğu Anadolu'nun modernizasyonu yolunda bir adım olarak nitelemiştir. Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Teşkilâtı'nın 2000 yılı Ekim'inde Varşova'da yapılan İnsan Boyutunun Hayata Geçirilmesi Toplantısı'nda Hükümet, Güneydoğu'da PKK'nın etkisinin tükenmekte olduğunu ve yönetimin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın canlı olacağı "yeni kurulan köylere" Kürtlerin dönmesini sağlayacak plânları olduğunu beyan etmiştir.¹⁷⁷

Gerçekten, bazı merkez köyler inşa edilmiştir. Kasım 2000'de yeniden yerleşim programı çerçevesinde pilot proje olarak Siirt İl Merkezi dışında yer alan Çetinkol köyü yeniden kurulmuştur. Bu proje başarılı olduğu takdirde, bunun bir model merkez köy olarak bütün Güneydoğu Anadolu'ya yaygınlaştırılması plânlanmıştır.¹⁷⁸ Başağaç, Konalga ve Bayraklı'da başka merkez köyler kurulmuştur.

---

¹⁷⁵ Esra Yener, "Özer Çiller'in Çiftlik Tutkusu", Cumhuriyet gazetesi, 10 Ekim 1995.

¹⁷⁶ *Anadolu*, "Ecevit Şırnak'ta: Köylere Dönüş", 2 Haziran 2001

¹⁷⁷ "Sivil Toplum Örgütlerinin İddialarına Türkiye'nin Cevabı", İnsan Boyutunun Hayata Geçirilmesi Toplantısı, 11nci Oturum, Varşova. 17-27 Ekim 2000. s.2

¹⁷⁸ Anderson, "Kürdîsh Scar Unhealed in Turkey – Türkiye'de İyileşmeyen Kürt Yarası".

Haziran 2001’de, Hükümet, Güneydoğu Anadolu’daki büyük kent merkezleri çevresinde uydu yerleşim yerleri kurmuştur. ABD Devlet Bakanlığı 2001 raporu, 4.000 kişinin merkez köylerde yaşadığını söylemektedir.¹⁷⁹

Merkez Köyler Projesi, bir çok çevreden dikkate değer eleştiriler almıştır. Türkiye’deki sivil toplum örgütlerine göre, halk, projeyi resmî ideolojiyi yansıtan ve kendi istekleri dışında geliştirilmiş bir proje olarak değerlendirmektedir.¹⁸⁰ Bu proje, projeden etkilenenlerle istişarede bulunulmaksızın, kamuoyunda tartışılmadan ve alan araştırması da dahil sadece 9 hafta içinde hazırlanmıştır.¹⁸¹ En önemlisi, proje, bölge için uygunsuz ve halkın kültürünü, becerilerini ve arzularını dikkate almamış olmakla eleştirilmektedir.¹⁸² Bu proje ile aslında köylü olan nüfusa şehirlî tarzı bir hayat önerilmekte ve halkın geçimini tarımla sağlaması zorlaştırılmış olmaktadır. Ayrıca, evleri yapmaları için inşaat firmalarına kâr kazandıracak sözleşmeler yapmak yerine, halka para ve malzeme sağlanarak kendi evlerini yapmaları imkânı sağlanmalıydı eleştirisi de getirilmektedir.¹⁸³ Diğer bir kaygı da, farklı aşiretler ile birlikte yaşama alışkanlıkları olmayan topluluklar bir araya getirileceği için, projenin, Kürt toplumu içinde, ekilebilir alanlar üzerindeki hak iddiaları ve başka anlaşmazlıklardan kaynaklanacak bölünmeler gibi sorunlara neden olabileceğidir.¹⁸⁴ Bazı durumlarda ise, bu yerlere, göç ettirilenler değil, köy korucuları yerleştirilmiştir.¹⁸⁵

Son olarak, Hükümet, programı kararlılıkla uygulamaktan yoksun olmak ve projeye para vermemek suretiyle bilerek göç ettirilenlerin dönüşlerini geciktirmiş olmakla suçlanmaktadır. 2000 yılı baharında, Hükümet, projenin 700 milyonluk tahmini bütçesinin sadece %10’luk kısmını kullandırtmıştır.¹⁸⁶

---

¹⁷⁹ Türkiye hakkındaki ABD Devlet Bakanlığı Raporu, 2001, s.18

¹⁸⁰ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Aylık Raporu, Ocak 2001, s.8

¹⁸¹ Prof. Dr. Gürol Ergin, Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Aylık Raporu, Şubat 2001, s.12

¹⁸² Anavatan Partisi (ANAP) Başkan Yardımcısı ve Şırnak Milletvekili Salih Yıldırım. Aktaran: *Turkish Daily -News*, “Return to vacated villages at turtle speed - Kaplumba hızıyla boşaltılan köylere dönüş”

¹⁸³ Hakkari Milletvekili, Evliya Parlak. Aktaran: bir önceki kaynak.

¹⁸⁴ Batman Belediye Başkanı. Aktaran: *Turkish Daily News*, 31 Mayıs; ve ayrıca, Güneydoğu’daki göçlerle ilgili TBMM Komisyonu Başkanı Haşim Haşimi, *Turkish Daily News* tarafından yapılan röportajdan, 30 Ocak 2001.

¹⁸⁵ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Aylık Raporu, Ocak 2001, s.8

¹⁸⁶ Anavatan Partisi (ANAP) Başkan Yardımcısı ve Şırnak Milletvekili Salih Yıldırım. Aktaran: *Turkish Daily -News*, “Return to vacated villages at turtle speed - Boşaltılan köylere kaplumba hızıyla dönüş”

Hükümet, projenin, terkedilen bazı mezraların biraraya getirilerek, “altyapı ve diğer hizmetlerin sağlanmasını kolaylaştırmak, iş alanları açılabilmesini cazipleştirebilmek” için düzenlendiğini söylemektedir.¹⁸⁷ Türk makamları, silahlı mücadelenin tekrar başlayabileceği korkusuyla, bütün göç ettirilmiş toplulukların geri dönüşünü kabullenmeyeceği, özellikle de dağlarda izole olmuş küçük toplulukların geri dönmesi konusunda isteksiz olacağı gözlenmektedir.¹⁸⁸

Köye Dönüş Projesi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Eylem Plânı

1995’te, Hükümet, Güneydoğu Yeniden Yapılanma Projesi çerçevesinde Köye Dönüş Projesi’ni önerdi. Bu yeni proje, göçlerin yarattığı kentler üzerindeki baskıyı kaldırmak amacıyla göç ettirilenlere yeniden yerleşim alanları kurulması için düzenlenmişti. Yeniden yerleşime tâbi tutulacakların yaratacakları ekonomik yükü azaltmak için, bu program, arıcılık, hayvan besiciliği ve dokumacılık gibi geleneksel çiftçilik ve/veya bağlantılı meslekleri teşvik için finansman sağlamaktaydı. Program, bir kere daha askerîyenin ve bölge OHAL görevlilerinin muhalefeti ile karşılaştı. OHAL Bölge Valisi Erkan, projenin ciddî güvenlik riskleri taşıdığını öne sürdü.¹⁸⁹ Hükümet, projeyi yürürlüğe koydu, ancak, geri dönmek isteyenlerin özel bir komisyona dilekçe vermesini şart koştu.

2000 yılı Mayıs’ında başlayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Eylem Plânı, bir başka plân olarak Türk Hükümeti tarafından iân edildi.¹⁹⁰ Bu plân, göç ettirilmiş insanların kendi köylerine ya da bölgedeki yeni merkez köylere yerleştirilmesi için yardım edilmesini öngörmekteydi. Turkish Daily News Mayıs 2000’de bu program için 7.5 milyon TL’lik bir finansman ayrıldığını bildiriyordu ki, Diyarbakır Belediye Başkanı’na göre bu sorunun çözümü için aslında 700 trilyon TL’na ihtiyaç vardı.¹⁹¹ Kasım 2001’de, İçişleri Bakanı Kâzım Yücelen, sağlık, eğitim, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarla ilgili programların Doğu ve Güneydoğu Anadolu Eylem Projesi çerçevesinde yürürlüğe konduğunu ve hükümetin Köye Dönüş Projesi için 3,2 trilyon lira ayırdığını ilân etti.¹⁹²

---

¹⁸⁷ John Ward Anderson, “Türkiye’de İyileşmeyen Kürt Yarası”, Washington Post, s.A03, 8 Kasım 2000.

¹⁸⁸ Vali Gökhan Aydın, herkesin dağlara [dağlardaki yerleşim alanlarına] dönmesi, “dönüp dolaşıp aynı noktaya gelmek” olacaktır ki, bu başka bir silahlı mücadeleye zemin hazırlamaktır, demiştir. Aktaran: Kürt Enstitüsü İnformasyon Bülteni, No.184-185, Temmuz- Ağustos 2000.

¹⁸⁹ Human Rights Watch, “Turkey’s Failed Policy – Türkiye’nin Başarısız Politikası”, s.6

¹⁹⁰ Turkish Daily News, 31 mayıs 2000, ve, Türkiye hakkındaki ABD Devlet Bakanlığı Raporu, 2000

¹⁹¹ Serdar Alyamaç, Turkish Daily News, 31 Mayıs 2000.

¹⁹² A.A. 27 Kasım 2001.

Göç ettirilen Kürt insanların geri dönüş ve yeniden yerleşiminin önündeki engeller

Göç-Der tarafından yapılan bir araştırma, 2.139 göçmenden %96,9'unun göç ettirilme sonrasında sorunlarla karşılaştığını ortaya koyuyordu.¹⁹³ Örneğin, bu kişilerin %91,3'ü işsizlik sorunu ile, %54,3'ü konut sorunu ile karşılaşmıştı.

Yeniden yerleşim ya da geri dönüş izni verilmesinde uygulanan kriterlerin net ve şeffaf olmaması

Bu plân çerçevesindeki başvuru sürecinin özellikle sıkıntı yaratan yanı, bu konuda netlik ve şeffaflığın olmamasıdır. Başvuru sahiplerinin yaklaşık üçte iki gibi bir çoğunluğu reddedilmiş ama hükümet kabul için gerekli kıstasları açıklamış değildir. Dahası, başvuruların kabul sürecinde jandarmanın devreye girmesi, hükümetin göç ettirilmiş Kürtlere potansiyel gerilla muamelesi yapmakta ısrar ettiği izlenimini vermektedir.

Bu program yavaş bir başlangıç yaptı: Kasım 1995'e gelindiğinde, 1.165 kişi köylerine dönmek için başvuruda bulunmuş ve tazminat almak için ise 150 kişi hükümete dilekçe vermişti ama bu başvuruları değerlendirmekle görevli komisyon, bu başvuruların bir tanesini dahi incelememişti.¹⁹⁴ 2000 yılı ortasında ise, aslında devam eden güvenlik kayguları nedeniyle, kendi asıl yerlerine dönme izni isteyen 400.000 başvuru sahibinden üçte ikisinin reddedildiği bildiriliyordu.¹⁹⁵

OHAL'in devam etmesiyle bağlantılı engeller

Deliller, bazı olaylarda devlet yetkililerinin kişilerin köylerine dönmelerini engellediği ya da askerîyenin köylüleri ikinci bir kez daha boşalttıklarını göstermektedir. 20 Aralık 1993'de güvenlik güçleri tarafından yıkılan Akçapınar mezrasına dönmek isteyen 60 köylü adına İnsan Hakları Derneği (İHD), hükümete dilekçe sunmuş ve 10 Mayıs

---

¹⁹³ Göç-Der 1999-2001 Raporu

¹⁹⁴ Human Rights Watch, "Turkey's Failed Policy – Türkiyenin Başarısız Politikası", s.7

¹⁹⁵ ABD Mülteciler Komitesi 2001, World Refugee Survey 2001: Turkey - Dünya Mülteci Araştırması 2001: Türkiye

2000’de köylüler Bölge Valiliği’nden köye dönüş iznini almışlardır.¹⁹⁶ Daha sonra aynı ay içinde köylüler döndükleri mezralarının harabelerinin dışına kurdukları çadırlarda yaşamaya başlamışlardır. Ancak, 3 Ekim 2000’de Akçapınar’a güvenlik güçleri geldiğinde, yüzbaşı köylülere, mezralarının bölgenin resmî haritasında yer olmadığını söylemiştir. Köylüler Abali Jandarma Karakolu’na götürülerek kimlik belgeleri alınmış ve Tugay Komutanı tarafından, onlara geri dönüş iznini kimin vermiş olduğu konusunda sorguya çekilmişlerdir. Tugay Komutanı, sonunda serbest bırakılan köylülere, mezralarını boşaltmaları için 24 saatleri olduğunu bildirmiştir. Ertesi gün, Abali Karakolu’ndan askerlerle, Lice Merkez Jandarma Komutanlığı komandoları mezraya gelerek çadırları ve köylülerin ürünlerini yakmıştır.¹⁹⁷ Kısa bir süre sonra da köylüler Diyarbakır’a gitmişlerdir.¹⁹⁸

Türkiye’deki insan hakları örgütleri köylerinden atılan ve sonra köylerine dönmeye çalışan ailelere çoğu kez köylerinin güvenli olmadığını ya da yasak bölge olduğunun söylendiği bildirmektedirler.¹⁹⁹ Bazen, bu aileler İl Valiliği’nden izin almakta fakat geri dönmeleri ordu tarafından engellenmektedir.²⁰⁰

Köy korucularının geri dönüşleri engellemesi

Yerel insan hakları örgütleri, evlerine dönmek isteyen, ama, evleri, bu evlerden çıkmayı reddeden köy korucuları tarafında işgal edilmiş olduğu için, evlerine dönemeyen göç ettirilmiş kişilerle ilgili olayları belgelemişlerdir.²⁰¹

Yeniden yerleşimle ilgili köy ve insan sayısı

Geri dönmelerine izin verilenlerle ilgili sayılar kafa karıştırıcı olup, çoğunlukla birbirleriyle çelişmektedir. Türk hükümetinin 1997 raporu, Güneydoğu’da 15.314 kişinin

---

¹⁹⁶ İHD tarafından KİHP’ne gönderilen 23 Kasım 2000 tarihli mektup.

¹⁹⁷ İHD tarafından KİHP’ne gönderilen 23 Kasım 2000 tarihli mektup. Ayrıca, Anderson, “Türkiye’de İyileşmeyen Kürt Yarası” ve ABD Türkiye 2000 yılı Raporu’na bakınız. Bu raporda yer verilen bir başka olayda da, Şırnak İl’inde jandarmanın 15 ailenin köylerine dönmelerini engellediği belirtilmektedir.

¹⁹⁸ Anderson, “Türkiye’de İyileşmeyen Kürt Yarası”.

¹⁹⁹ Örneğin, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Aylık Raporu, Ocak 2001 s.8; Aylık Rapor Nisan 2001, s.3.

²⁰⁰ Örneğin, Konuklu köyü köylüleri, Türkiye İnsan Hakları vakfı Aylık Raporu, Temmuz-Ağustos 2001 s.7

²⁰¹ Örneğin, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Aylık Raporu, Ocak 2001 s.8; Aylık Rapor Şubat 2001, s.11; Aylık rapor Haziran 2001, s.2 (ki, Nurettin Köyü köy korucularının geri dönmeye kalkışan köylülere saldırıp, üstlerine ateş açtıklarını, birisini yaraladıklarını bildirmektedir.); Aylık Rapor Temmuz-Ağustos 2001 s.7 (Yolveren Köyü ile ilgilidir)

köylerine döndüğünü bildirmektedir.²⁰² Human Rights Watch, İçişleri Bakanlığı'nın Mart 1997 tarihinde yayınladığı sayılara dayanarak geçmiş yıl içinde, 20.000 kişinin 108 köy ve 90 hamlele döndüğünü bildirirken,²⁰³ ABD Devlet Bakanlığı 61 köy ve 7.608 kişinin 1997 yılında geri döndüğü tahminini ileri sürmektedir.²⁰⁴ Bölge Valiliği'nin 11 Kasım 1997 tarihinde açıklanan resmî rakamlarına göre göçenlerden %6'sı evlerine dönmüştür. 1998'de raporunu sunan TBMM Komisyonu, hükümetin köylülere verdiği köylerine dönmeleri ile ilgili sözünü tutmadığını ifade eder ve hükümete Güneydoğu'da göç ettirilen insanların geri dönüşleri konusunda kapsamlı bir strateji geliştirmesi tavsiyesinde bulunur.²⁰⁵

OHAL içinde yer alan 10 İl Valiliği, 2000 yılı ortalarında köye geri dönüş oranında artış olduğunu, Temmuz ve Ağustos aylarında 10.000 kişinin köylerine döndüğünü bildirmiştir.²⁰⁶ Daha önceki yeniden yerleşim programında olduğu gibi, Güneydoğu'da geri dönmek isteyenlerin yerel makamlara dilekçe vermeleri şart koşulmuştur. Köylülerin, ancak hükümetçe başvuruları onaylandıktan sonra geri dönmeleri söz konusudur. Vali, 2000 yılı Temmuz ayında valiliğe verilen 131.000 başvurudan sadece 64.000'nin geri dönüş izninin onaylandığını ve geçmiş 8 yılı aşan süre içinde ise 26.000 geriye dönüş olayının kaydedildiğini söylemiştir.²⁰⁷ Bu arada, jandarma'ya göre, yıl boyunca yapılan 238.900 başvurudan sadece üçte biri onaylanmış, geri kalanı "güvenlik gerekçesi" ile reddedilmiştir.²⁰⁸ Ekim 2000'de, Türk Hükümeti Köye Dönüş Projesi çerçevesinde 61.987 kişinin yeniden yerleşim yaptığını iddia etmişse de, bunlardan kaçının kendi köylerine döndüğünü, kaçının ise yeni merkez köylere yerleştirildiğini açıklamamıştır.²⁰⁹ ABD Devlet Bakanlığı'na göre, sadece 2000 yılı boyunca OHAL bölgesi ile komşu illere 28.000 kişi dönüş yapmıştır.²¹⁰ ABD Mülteciler Komitesi, 2000 yılı sonu itibarıyla kendi asıl yerlerine dönenlerin sayısının 50.000'den az olduğunu iddia etmektedir.²¹¹ Kasım 2001'de geri dönüş oranı artmaya devam etmiştir. İçişleri

---

²⁰² ABD Mülteciler Komitesi World Refugee Survey 1997 - Dünya Mülteci Araştırması 1997, (Washington DC, 1997), s.216

²⁰³ Human Rights Watch, 1998 Dünya Raporu: Türkiye, (elektronik kayıt) (New York, 1997), <http://www.hrw.org/>

²⁰⁴ ABD Devlet Bakanlığı Türkiye Hakkındaki Rapor, IG Bölümü

²⁰⁵ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.15

²⁰⁶ ABD Devlet Bakanlığı Türkiye Hakkındaki Rapor, 2000.

²⁰⁷ Kürt Enstitüsü İnfomasyon Bülteni, No.184-185, Temmuz-Ağustos 2000.

²⁰⁸ ABD Devlet Bakanlığı Türkiye Hakkındaki Rapor, 2000.

²⁰⁹ Türk Heyeti, İnsan Boyutunun Hayata Geçirilmesi Toplantısı, Varşova, 11nci Oturum, Belge.318, 26 Ekim 2000.

²¹⁰ ABD Devlet Bakanlığı Türkiye Hakkındaki Rapor, 2001, Bölüm 1g.

²¹¹ ABD Mülteciler Komitesi, 2001, Dünya Mülteci Araştırması 2001, Türkiye.

Bakan, sadece 2001 yılı Ekim ayında 4.803 kişinin 75 köye dönüş yapmış olduğunu açıklamıştır.

173.000 göç ettirilmiş Kürt insanının yardım için başvurduğu, bunlardan 26.000'nin yardımlardan yararlandığı ve bunun da yaklaşık 200 kadar köyü kapsadığı İçişleri Bakanlığı tarafından ilân edilmiştir.²¹² Ayrıca, Nisan 2002'de, "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi" çerçevesinde, 20 aya yayılan bir sürede, 37.000 Kürt insanının Güneydoğu'daki kendi köyelerine döndüğü bildirilmiştir.²¹³

Hükümet desteğinin eksikliği: Çok az ve çok geç

Benzer şekilde, Köye Dönüş Projesi için ne kadar para ayrıldığını ve harcanan gerçek miktarın ne kadar olduğunu tahkik etmek oldukça zordur. 1996 boyunca, evlerini yeniden yapabilmelerini sağlamak amacıyla köyelerine dönüş yapanlara dağıtılmak üzere, hükümet, bölgedeki il valiliklerine toplam 490 milyar TL tahsis etmiştir.²¹⁴

Köyelerine dönenlere Devlet yardımı yapılması hayafî önemdedir. Bu yardım olmaksızın, kentlere göçenlerin birçoğunun geri dönüp evlerini ve tarımsal işliklerini yeniden kurmaya ekonomik olarak güçleri yetmez. Her ne kadar hükümet, yeniden yerleşim programları için yüksek miktarda para harcadığını iddia etse de, görünüşe göre bu paraların büyük bir kısmı yeni plânlanan yerleşim yerlerine gitmiştir. Ayrıca, devletin, sadece köy korucusu olmayı kabul edenlere malî yardım yaptığı iddia edilmektedir.²¹⁵

Ülke içinde göç ettirilenlerin, göç etmelerinde devletin rolü olmadığına dair form imzalamaya zorlanması

Hükümetin, köyelerine geri dönüş yapanlara, göç etmiş olmalarında devletin suçu olmadığını beyan eder form imzalama şartı getirdiğini gösterir güvenilir delillerin varlığı ciddi kaygular doğurmaktadır. KİHP'sinin son zamanda Türkiye ile ilgili yaptığı bir çalışma ortaya çıkarmıştır ki, hükümet tarafından çıkarılan başvuru formunda, göç ettirilen Kürtlerin göç nedenlerini belirtmeleri istenmektedir. Başvuru formu, ekonomik güdüler, eğitim meramı, sağlık nedenleri, köy içindeki çatışmalar, kan davası ve terörist saldırı olarak belirtilen nedenleri içeren "resmî olarak kabul edilebilir" bir liste

²¹² Türkiye'de göç ettirilen Kürt halkının insanî durumu (Belge 9391) Avrupa Konseyi Parlamenterler Birliği.

²¹³ Turkish Daily News, 4 Nisan 2002

²¹⁴ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.19

²¹⁵ Anderson, "Türkiye'de İyileşmeyen Kürt Yarası"

sunmaktadır. Bu formda, Güneydoğu'daki kırsal alanlardan köylülerin akın akın göçünde güvenlik güçlerinin oynadığı role atıfta bulunan hiç bir ibareye rastlamak mümkün değildir. Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (Göç-Der) temsilcileri başvuru işleminin nasıl işlediğini şöyle anlatmaktadırlar:

“Son dört beş ayda dağıtılan formlarda halktan kendi evlerini gönüllü olarak terk ettiklerini beyan etmeleri istenmekte ve bu formu imzaladıkları takdirde kendilerine yeni evler ve geri dönmelerine izin verileceği belirtilmektedir. Bu formlar, köylülere dağıtılmak üzere aşiretin muhtarlarına verilmekte ve onlar tarafından köylülere dağıtılmaktadır. Bu durum, İlisu bölgesi, Van, Hakkari, Bitlis ve Tatvan gibi bir kaç yerde meydana gelmiş bulunmaktadır. Bu form il yetkililerinden gelmektedir ama, formun asıl kaynağı İçişleri Bakanlığı'dır.”²¹⁶

Bu başvuru formları, her ne kadar belediye yetkilileri tarafından dağıtılmışsa da, başvuru sürecini merkezî hükümet yönetmekte ve, kimlikleri ve geri dönüş yapacak köylülerin sayılarını belirlemek suretiyle, hükümet, Güneydoğu'daki nüfus hareketinin kontrolünü yapmaya devam etmektedir.

Gerçekleri ortaya çıkarma heyetinin görüştüğü, 1992'de Lice'deki evleri güvenlik güçlerince yakıldıktan sonra Diyarbakır'a göç etmiş olan iki çiftçi başvuru süreci konusundaki Göç-Der'lilerin anlatımını teyid etmişlerdir. Her iki kişi de, kendi asıl köylerine dönmek yönündeki güçlü isteklerini belirtmişler ancak köylerine geri dönecek olurlarsa güvenlik güçlerinin tekrar evlerini boşalttıracacağından korktuklarını da sözlerine ilave etmişlerdir. Belirli koşullar yerine getirildiğinde hükümetin onlara nasıl bir geri dönme olanağı sunduğunu bu iki köylü şöyle anlatmışlardır:

“Hükümet bize geri dönmemize izin vermeyi önerdi. Bir buçuk ay önce, bizim muhtarımızı Lice Polis Karakolu'na çağırdılar. Fakat, muhtar imzalamız istenen belgeyi görünce reddetmiş. Kimse imzalamadı, çünkü, bizim PKK yüzünden gönüllü olarak göç ettiğimizi söylememizi istiyorlardı. Bu sadece bizim köyümüzde olmadı, diğer köylerde de oldu. Bu çevredeki insanların %90'ı, köyleri güvenlik güçlerince yakılan köylerden gelmektedir.”²¹⁷

---

²¹⁶ Bir Çalışma: İlisu Baraj Kampanyası ve Kürt İnsan Hakları Projesi tarafından yürütülen İlisu Baraj Bölgesi'ne ilişkin bir çalışma., 10-17 Haziran 2001. “Göç-Der'le Röportaj”, İstanbul, 11 Haziran 2001. Çalışmayı yapan heyet, İlisu Baraj Kampanyası'nın iki üyesi ve bir arkeolojistten oluşmuştur.

²¹⁷ İlisu Baraj Kampanyası ve Kürt İnsan Hakları Projesi tarafından yürütülen İlisu Baraj Bölgesi'ne ilişkin bir çalışma, “1992'de Lice'deki evleri güvenlik güçlerince yakılınca hayatlarını kurtarmak için Diyarbakır'a göç etmiş olan iki çiftçi ile röportaj” 12 Haziran 2001.

2001 Mayıs'ında Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu birliktelik tarafından yayınlanan rapor yukarıda anlatılanları destekleyici mahiyettedir. Bu raporu açıklamak için yapılan basın toplantısında, göç ettirilen Kürtler, hükümet tarafından, köylerini PKK'nın zoru ile terk ettiklerini beyan eden formları imzalamaya zorlandıklarından şikayet etmişlerdir.²¹⁸

Köylere geri dönünce karşılaşılabilecek bir başka tehlike: Mayınlar

Güneydoğu'daki köylere geri dönüşün önündeki bir başka engel de, güvenlik güçleri ile PKK arasındaki çatışmaların arttığı olan mayınların varlığıdır. İnsan Hakları Derneği (İHD), yeri yurdu belirsiz aktif haldeki mayınların, köylülerin köylerine güvenli bir geri dönüş yapmaları önünde bir engel olduğuna işaret etmektedir.²¹⁹ Nitekim, İHD Diyarbakır bürosuna göre, 12 Haziran 2001 tarihinde, tarlalarına gitmekte olan Kürtleri taşıyan bir kamyonun altında mayın patlaması sonucu üç köylü hayatlarını kaybetmiş ve dört köylü de yaralanmıştır. Bu çiftçiler, son beş ayda Silopi ile tarlalarını ekip biçtikleri Derebaşı arasında her gün günübirlik seyahat yapmaktaydılar. Aslında Derebaşı'lı olan köylüler, 1992-1993 arasında yayılan bir süre içinde güvenlik güçlerince yakılan evlerini terk etmek zorunda kalmışlardı. Hükümet Derebaşı'ndaki ürünleri ile ilgilenmelerine izin verirken, köylere dönüp orada yaşamalarını yasaklamış, böylece onları ikâmet ettikleri yakın ilçe Silopi'den köylere yoculuk etmek zorunda bırakmıştır. Sabah yolculuğu sırasında araç konvoyundaki üçüncü araba mayına çarpmış, şoför ile yanında oturan iki kişi ölmüştür. Halbuki, bir gece önce aynı güzergâhtan geçmelerine rağmen hiçbir şey olmamıştır. Bir çok kişi jandarmayı yakın zamanda mayınları yerleştirmiş olmakla suçlamaktadır. Güvenlik güçleri sağlık yardımıyla olay yerine patlamadan iki saat sonra gelmişlerdir. Halbuki, hergün, Derebaşı'na gitmeden önce köylülerin kontrolünü yapıp, kimliklerini alıkoyan Botaş Jandarma Karakolu, köylüler üzerinden gözünü eksik etmemektedir. Mayını yerleştirmiş olmaktan ister jandarma sorumlu olsun, ister mayın PKK ile çatışmadan geriye kalmış olsun, Güneydoğu'da köylerin yeniden yerleşim için güvenli olmasını sağlamak, Türk hükümetinin yerine getirmesi gereken ve başka hiç kimseye devredemeyeceği bir görevdir.

Bir başka eksiklik: Tazminat

Gevaş, Bitlis ve Tatvan yörelerinden göç ettirilen Kürtler tarafından Haziran 2001'de verilen beyanlara göre, hükümet, köyüne geri dönmek isteyen köylülere bir şart

---

²¹⁸ Dipnot 27'e bakınız.

²¹⁹ Turkish Daily News, "Göç ettirilen insanlar hakkındaki İHD Raporu" 1 Haziran 2001.

dayatmaktadır: Devletten tazminat istemeyeceklerine dair söz vermek.²²⁰ Hem Türk Anayasası, hem Türk İdarî Hukuku'na göre devlet “kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür”²²¹ Sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu birlik ve siyasi partiler, geri dönüşlerin gönüllü olmasını ve herhangi bir şarta bağlanarak engellenmemesini talep etmişlerdir. Bu kuruluşlar, hükümetin yeterli ve uygun parasal ve teknik destek vermediği sonucuna varmışlar ve hükümetin arıcılık, hayvan besiciliği ve tütün yetiştiriciliği gibi geleneksel meslekler konusunda teşvikler getirmesini önermişlerdir.

Şehirlerin ve Güneydoğu Bölgesi'nin bir bütün olarak desteklenmesi

Sadece şehirlere gidip de geri dönmek isteyenlerin tamamı değil, ama aynı zamanda şehirlerde yerleşmek isteyenlerin de ihtiyacı olan düzenlemeler yapılmalı ve kentler bu talepleri karşılayacak konuma getirilmelidir.

Ülkenin diğer bütün bölgeleri ile kıyaslanacak olursa, bütün bir Güneydoğu bölgesi ekonomik olarak daha kötü durumda olup, iş olanaklarının yaratılabilmesi ve ekonomik refahın sağlanabilmesi için bölgede yatırımlar yapılmasına ihtiyaç vardır. Halihazırdaki ekonomik iklimde bunu uluslararası işbirliği ve destek olmadan başarabilmek son derece zordur. Ancak, yerel toplumun ve özellikle de HADEP gibi partilerle bağlantılı olanların uluslararası finansman sağlama çabaları, merkezî hükümetçe kırılmaya çalışılmış ve hatta bu çabalar engellenmiştir.

Yerel toplumun kaygularının bir özeti

Mayıs 2001'de, bir grup Türkiye insan hakları örgütü ve politik parti ile taban örgütleri ortaklaşa bir rapor yayınlamaya, kendi köylerine dönmek isteyenlerin karşı karşıya kaldıkları tehdit ve engellere dikkat çekmişlerdir.²²² Katıldıkları basın toplantısında, göç ettirilen Kürtler, güvenlik güçlerinin köylerini yıktığını, bu uygulama sırasında çevredeki binlerce hektarda ormanı yaktıklarını beyan etmişlerdir. Bir çok yerleşim yerini insan barınamaz hale getiren elektrik ve su da dahil olmak üzere temel kamu hizmetlerini durdurma uygulamasının yanı sıra, otlakların halkça kullanımının yasaklanması bölgede hayvancılığı yok etmiştir. Bu raporda yapılan önerilerin arasında şu hususlar yer almaktadır:

---

²²⁰ Turkish Daily News, “Göç ettirilen insanlar hakkındaki İHD Raporu” 1 Haziran 2001.

²²¹ T.C. Anayasası, 125nci Madde.

²²² Turkish Daily News'ta 2 Haziran 2001 tarihinde aktarılan ortak rapor İnsan Hakları Derneği (İHD), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (Göç-Der), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ve diğerleri tarafından yayınlanmıştır.

- Bütün köye dönüşler tamamıyla gönüllü olmalı ve köylüler kendi seçtikleri yerlere gitmelidirler.
- Zorla göç ettirmeden doğan kayıp ve zararlar tazmin edilmelidir.
- Barınma, yiyecek, iş olanakları, sağlık ve eğitim hizmetleri finanse edilmelidir.
- Arıcılık, hayvancılık, tütün üretimi ve diğer alanlarda malzeme ve teknik destek sağlanmalıdır.
- Köy koruculuğu sistemine son verilmelidir.
- Geri dönmek isteyenler ile onlarla çalışan kurumları şüpheli gören güvenlik güçlerinin bu konudaki rolüne son verilmelidir.
- Devlet güven ortamının ve iş olanaklarının yaratılması için sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapılmalıdır.

Kaydetmek gerekir ki, bir çok sorunun varlığına rağmen bazı olumlu gelişmeler de mevcuttur. Aralık 2001’de bildirildiğine göre, asıl sahiplerinin evlerine dönmelerine imkân sağlamak amacıyla, 1992’de Yolveren Köyü’ne yerleşen köy korucular köyden ayrılmışlardır.²²³ Diğerlerine karşı açılan davanın mahkemesi sürerken, 12 köy korucusu ailesi köyden ayrılmayı kabul etmiştir.

Yetersiz Hak Arama İmkânları : Yasal Dayanaklar ve Tazminat

KİHP, Türk Hükümeti’nin köy boşaltmaları politikasının bizzat kendisinden de öte, çözülmesi gereken hayatî önemdeki sorunlardan birinin de, bu politikanın kurbanlarına iç hukukça sunulabilecek çözümlerin etkinliği ile, bu uygulamalardan sorumlu olanların dokunulmazlığı konusu olduğu düşüncesindedir.

Türk iç hukuku, sözü edilen zorla göç ettirme sürecinde rol alanlardan hesap sorulmasına olanak tanımaktadır. Türk hukuku bu eylemlerden ötürü hem idarî , hem de cezaî sorumluluk getirmektedir.

İdarî sorumlulukla ilgili olarak, Türk Anayasası’nın 125nci maddesi:

²²³ “Avrupa’daki Yezidî Kürtler köylerine dönüyorlar”, Özgür Politika, 1 Aralık 2001.

“İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır”

hükmünü getirmiş olup, ayrıca:

“İdare kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür”

der.

Bu hükmün iki özelliği kayda değer. Birincisi, görevini mutlak surette yerine getirmesi gereken ilgili kamu organının hatasına ilişkin ayrıca delil gösterilmesi istenmemektedir. İkincisi, bu hüküm, olağanüstü hal ya da savaş durumunda bile herhangi bir sınırlamayı öngörmemiştir.

Olağanüstü Hal Yasası, idarenin sorumluluğu ile ilgili bu ilkenin özel olarak kabulünü de içermektedir. 25 Ekim 1983 tarih ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Yasası şu hükmü getirir:

“Olağanüstü Hal Kanununun verdiği yetkilerin kullanılmasından dolayı tazminat davaları, idare aleyhine, idarî yargıda açılır.”

Cezaî sorumluluk açısından da, , köy yıkım ve boşaltmaları sırasında yapılan eylemlerin bir çoğu Türk Ceza Kanunu'na göre suç teşkil etmektedir. Söz konusu suçları şöyle sıralamak mümkündür: Tehdit etme (TCK Madde 191), kişilerin evlerini kanunsuz olarak arama (TCK Madde 193 ve 194), yangın ve sair büyük tehlikelere müteallik cürümler ve bu cürümlerin insan hayatını tehlikeye atacak boyutlara sıçraması (TCK Madde 369,370.371,372, 382 ve 383), mala zarar verme (TCK Madde 516 ve takibeden maddeler). Askerî personelin mal ve cana zarar vermesi ile ilgili suçlara ilişkin daha başka hükümler de mevcuttur.

Bir suçun işlendiğine dair şikayet, kendilerine bildirilen suç iddiasını soruşturmakla yükümlü olan Cumhuriyet Savcılığı'na ya da yerel idarî makamlara yapılabilir.²²⁴ Sonra, Cumhuriyet Savcısı dava açılıp açılmamasına karar verir. Karar dava açılmaması yönünde ise bu karar temyiz edilebilir. Suçu işlediği iddia edilen kişinin devlet memuru olması durumunda ise, 4 Aralık 1999 tarih ve 23896 sayılı Memurların ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun yürürlüğe girene kadar, bu kanunla yürürlükten kaldırılan Memurin Muhakematı Kanunu hükümlerine göre, yerel İdare Kurulu'nun soruşturmaya izin vermesi gerekmektedir. 23896 sayılı Kanunu'nun

²²⁴ Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 151, 153.

yürürlüğe girmesiyle soruşturma açılması yine izne bağlanmış ama bu kez de, ilçe de kaymakam, ilde vali gibi mahallin en yüksek idarî amirleri yetkili kılınmıştır.

Tazminat davaları sivil mahkemeler ya da idarî mahkemeler nezdinde açılabilir.

Ancak, Olağanüstü Hal Hukuku bu sistemde değişiklik yapmış, mağdurların hak arayışlarını engelleyecek ciddi kısıtlamalar getirmiştir. Birincisi, OHAL Bölgesindeki güvenlik güçleri hakkında dava açma yetkisi savcı yerine yerel İdare Kurulu'na verilmiştir. Bu kurullar, hukukî bilgiden yoksunlukları ve tarafsız olmamaları nedeniyle eleştiri almaktadırlar.²²⁵

İkincisi, 16 Aralık 1990 tarihli, OHAL hukuku içinde yer alan 430 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'nin 8nci maddesi, Olağanüstü Hal hukuku çerçevesinde alınan tedbirler bağlamında, bu tedbirler “sebepsiz ... zararlar”a yol açmadıkça bu tedbirlerden doğan idarî sorumluluğu ve mağdurların tazminat haklarını ortadan kaldırmaktadır:

“Bu Kanun Hükmünde Kararname ile İçişleri Bakanı'na, Olağanüstü Hal Bölge Valisi'ne ve olağanüstü hal bölgesi dahilindeki il valilerine tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili her türlü karar ve tasarruflarından dolayı bunlar hakkında cezaî, malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine basvurulamaz. Kişilerin sebepsiz ugradıkları zararlardan dolayı Devletten tazminat talep etme hakları saklıdır.”

Bu hüküm, göç ettirme politikasının mağduru olanların hak arama imkânını ortadan kaldırmaktadır. Köy boşaltmaları konusunda da etkin bir şekilde yetkilendirilmiş olan Vali, bir dokunulmazlık zırhı arkasında zararlara yol açmakta ve halkı bir yerden başka bir yere transfer ettirebilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, göç ettirilen insanlar açısından Türkiye'deki iç hukuk yollarının çözüm getirmekte etkisiz olduğunu teyid etmiştir. Birincisi, Mahkeme, bir çok davadaki özgün durumlarla bağlantılı olarak başvuru sahiplerine açık olan iç hukuk yollarının elverişli olmadığı gibi, yeterli de olmadığına ve dolayısıyla, Strasbourg

---

²²⁵ Centre for the Independence of Judges and Avukatlar - Bağımsız Yargıç ve Avukatlar Merkezi, *The Independence of Judges and Lawyers in the Republic of Turkey: 1999 – Türkiye'de Yargıç ve Avukatların bağımsızlığı: 1999*

organlarında konu ele alınmadan önce iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının aranmayacağına hükmetmiştir.²²⁶

İkincisi, Mahkeme, geçerli bir çözüm için hukuk yollarının kullanılabilmesi hakkını öngören Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13ncü maddesinin ihlâli bağlamında, Türkiye'de bunun göç ettirilmiş kişiler için etkin bir işlerliğinin olup olmadığını incelemiştir. *Akdıvar ve Diğerleri'nin Türkiye'ye karşı* açtıkları davada, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Güneydoğu'daki köy yıkımları ile bağlantılı davalarda hukuk yollarının yetersiz olduğu yönünde görüş bildirmiştir:

“Bilinen bir gerçektir ki, Güneydoğu Anadolu’da, sonucunda bir çok insanın göç etmek zorunda kaldığı, önemli boyutlarda köy yıkımları mevcuttur... Hükümet, bu davadaki müracaatçı gibi mağdur olduğu iddia olunan köylülere tazminat ödediğine dair tek bir örnek dahi sunmamaktadır... Ayrıca, köylerin yıkılıp, köylülerin köylerinden atılmasından dolayı güvenlik güçleri mensuplarının başarılı bir şekilde kanunî tâkibata uğradıklarına dair etkin bir örnek de verilmiş değildir. Bu bağlamda, olağanüstü hal çerçevesinde köylerin geçici ya da sürekli boşaltılması, ikâmet edenlere yasaklar konulması ya da halkın bir başka yere transfer edilmesi emrini veren Bölge Valisi'nin emirlerine uygun olarak ifâ edilen eylemlerin kanunî tâkibe uğraması pek olası görülmemektedir.”²²⁷

Bölge Valiliği'nin köy boşaltmaları uygulamasının içinde olduğuna işaret eden Komisyon, güvenlik güçleri mensupları hakkında kanunî tâkibat yapılmasını Bölge Valisi ile diğer hükümet yetkililerinin engellediğini ileri sürmekteydi. Komisyon'un kanaati, Türk hukuk sisteminin bu olaylarda mülklerini yitirenler için elverişli bir hukuk yolu sunmakta başarısızlığa uğramış olduğu şeklindeydi

Menteş ile Türkiye davasında, Mahkeme, Cumhuriyet Savcılığı'nın, başvuru sahiplerinin Strousburg'a şikayette bulduklarını öğrendikten sonra soruşturma başlattığına, ancak, soruşturmanın iki hafta içinde kapatıldığına, bunun da, iddialarla ilgili yapılan soruşturmanın formalite icabı yapılmakta olmasından başka bir anlama gelmediğine işaret ediyordu.²²⁸ Bunun sonucunda da, Mahkeme, “başvuru sahiplerinin

²²⁶ Örneğin, *Menteş Türkiye'ye karşı davası* Mahkeme Kararı'na bakabilirsiniz. 28 Kasım 1997, s.60

²²⁷ *Akdıvar ve Diğerleri Türkiye'ye Karşı*, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kararı 19 Ekim 1994'te benimsenmiştir, s.11. 1998'de Sözleşme'de 11nci protokol ile yapılan değişiklikten önce, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, sözlü ve yazılı delillere dayanarak davalara ilişkin gerçekleri belirlemekten sorumlu idi. Sözleşme'nin 31nci maddesinin ilk haline uygun olarak, Komisyon, mahkeme'ye kendi bulguları hakkında bir rapor sunardı.

²²⁸ “*Menteş ve Diğerleri Türkiye'ye Karşı*”, AIHM Kararı, para.91

iddiaları ile ilgili tam ve etkin bir soruşturma yürütülmediğine ve bunun, mahkemeler nezdinde tazminat talebinde bulunmak da dahil, başvuru sahipleri için herhangi bir çözümün işlerlik kazanmasına olanak vermediğini” belirliyordu.²²⁹

Ayrıca, Türkiye’deki insan hakları örgütleri de zorla göç ettirme politikası mağdurları için etkin çözümler getirecek hukuk yolları olmadığını ve tazminat konusunda başarısız kaldığını belgelemişlerdir. Örneğin, İnsan Hakları Derneği (İHD), sırf 1991’de 109 köy ve mezranın boşaltıldığını, bunlardan sadece Anılmış ve Boyunyıka isimli ikisinde yaşayanlara tazminat verildiğini bildirmektedir.²³⁰

Birçok köyün boşaltılması işleminin Olağanüstü Hal Hukuku’na verilen yetkilerle yapılmamış olduğu gerçeği özellik arzeden bir sorundur. Olağanüstü hal hukuyla verilen yetki çerçevesinde köy boşaltmaları yapıldığında tazminat verilmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak, köy boşaltmaları, Olağanüstü Hal Hukuku çerçevesinde verilecek Valilik talimatı olmaksızın yapıldığı takdirde, mağdurlar hak arama imkânından yoksun kalmaktadır. Hak aramada etkin çözümlerin olmayışı, Türkiye’de milletvekilleri tarafından da eleştirilmektedir. Temmuz 1993’de Meclis Güneydoğu’da sürmekte olan kargaşayı değerlendirmek üzere bir özel inceleme komisyonu kurdu. Bu komisyon, ülke içinde göç ettirilenlerin hak arayışlarına elverişli çözümler sunulmasında başarısız kalınmasını eleştirerek, bölgedeki yetersiz adalet sistemini kınadı.²³¹ Bireylerin yaşama hakkı, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaması²³² gibi, Türk Anayasası’nın bütün vatandaşlar için garantiye bağladığı belli haklar dizinine vurgu yapan Komisyon, devletin kendi sınırları içinde yaşayanların canının ve malının korunmasından sorumlu olduğunu dile getirmiştir. Komisyon, Güneydoğu Anadolu’daki askerî faaliyetlerin ”halkın can ve mal güvenliği ihlâli olasılıklarını arttırdığını”²³³ kabullenmiş, ancak, Anayasa’nın 125nci maddesinde dile getirilen, idarenin, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü olduğu hususu ile 4353 sayılı kanunun, devletin işlemlerinden dolayı zarara uğrayanlara hükümetin tazminat ödemesini şart koştuğu hususunun altını çizmişlerdir. Her ne kadar Komisyon, hükümete, mallarına zarar verilmesinden dolayı halka tazminat ödemesini açık bir dille tavsiye etmemişse de, Hükümetin, yasalar gereği finansal sorumluluğu olduğunu kuvvetli bir şekilde îma etmiştir.

---

²²⁹ “*Menteş ve Diğerleri Türkiye’ye Karşı*”, AİHM Kararı, para.92

²³⁰ İmset ve Yıldız, s.19

²³¹ İmset ve Yıldız, s.28

²³² İmset ve Yıldız, s.29. Komisyon Raporu’ndan yapılan alıntı, Resmi Gazete’nin 7 ve 8nci sayfalarında yer almıştır.

²³³ İmset ve Yıldız, s.29

Bir başka TBMM Komisyonu'nun, köy boşaltmaları 2935 sayılı OHAL Kanunu çerçevesinde yapılmadığı için, köylülerin, 2510 sayılı İskân Kanunu'nun emrettiği gibi uygun bir tazminat alamamış olduklarını 1998'de ortaya çıkardığı bildirilmektedir.²³⁴ Komisyon üyeleri, göç ettirilene uygun bir tazminat ödenmediği için açıkça devleti suçlamışlardır: "Köylerini ve mezralarını terketmek zorunda bırakılan halkın mağduriyetini gidermek için devletin gösterdiği çaba yetersizdir ve yaşama, konut, çalışma, mülkiyet, sağlık, eğitim ve dolaşım gibi temel insan hakları ihlâl edilmiştir."²³⁵ Gerçekten de, bu, birçok sivil toplum örgütünü rahatsız eden, ülke içinde zorla göç ettirilen insanların sorumluluğunu yüklenmekte Türkiye'nin gösterdiği tam bir başarısızlıktır. KİHP'nin bir raporunda, "Elbetteki köy boşaltmaları mutlaka uluslararası hukukun ihlâli anlamına gelmez, yeter ki, düzenli yerleşimleri sağlayarak uygun bir biçimde yapılsın. Ancak, dikkat çekici ölçüde gizlilik içinde yapılan ve inkâr edilen Güneydoğu Anadolu'daki köy boşaltmaları ile, Türkiye tarafından yapılan ciddî hukuk ihlâleri ortaya çıkmaktadır."²³⁶ denilmiştir. Bütün bunlardan dolayı, hem Meclis Komisyonu, hem de Avrupa Konseyi Göçmenlik Komitesi, rapaorlarında, Türk hükümetinden, göç ettirilen insanlara tazminat verilmesi konusunda hukukî ve idarî mekanizmalar oluşturmasını istemişlerdir.

Ne yazık ki, Türkiye'nin kendi Meclis'inin ortaya koyduğu raporlar, köy yıkımları politikası üzerinde ve mağdurların haklarını gözeten çözümlerin sağlanması konusunda ya çok az etki yapmış ya da hiçbir etki yapmamıştır. Çoğunlukla köy yıkım ve boşaltmaları ile at başı giden insan hakları ihlâlerinden sorumlu olanların dokunulmazlıkları bir norm haline gelmiş bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye'yi sık sık, Türk güvenlik güçlerinin eylemleri hakkında etkince soruşturma yapmakta başarısız olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir.²³⁷

Zorla Yaptırılan Göçlerin Göçülen Yerlerdeki Toplum Üzerindeki Etkileri

1985'te yeniden gündeme gelen köy boşaltmaları politikasının başlangıcından itibaren kırsal alandan göç ettirilen Kürtlerin gelmesiyle Güneydoğu kentleri göçmen akınına

²³⁴ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.5

²³⁵ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu s.21

²³⁶ Menteş Davası Raporu, s.23

²³⁷ Örneğin bakınız: Bakanlar Komitesi Geçici Çözüm DK (99) "Türkiye'deki Güvenlik Güçlerinin İnsan Hakları Eylemleri: Genel Karakterdeki Tedbirler" 9 Haziran 1999, CM/Del/Dec(99) 672.

uğradı. Bu dönemde, sığınacak yer arayan göç ettirilmiş Kürtlerin gelmesiyle Irak sınırındaki Cizre İlçesi'nin nüfusu iki katına çıktı.²³⁸

1993'te, güvenlik güçleri, sık sık bütün bir köyü imha etmek suretiyle, PKK işbirlikçisi olduğundan şüphelenilenlerin evlerini, ev sâkinlerince gelecekte tekrar kullanılamasın, gerillalarca oturulamaz hale gelsin ve emsal teşkil etsin diye, tamamıyla yakıp kül etmeye devam ettiler. Silahlı güçler ormanları yakmak, ürünleri yok etmek ve hayvanlarını öldürmek suretiyle köylülerin geçim kaynaklarını hedef aldılar. Diyarbakır İnsan Hakları Derneği'ne ulaşan haberlerde, ordunun 1,5 milyar TL değerindeki bütün ürününü yakmış olduğu bildiriliyordu.²³⁹ Sonuçta, Güneydoğu'nun tarıma dayalı ekonomisi hızla çökerek halk ve halkın geleneksel hayat tarzı bir felaketle karşı karşıya kalmıştır.

Göç ettirilen köylüler Güneydoğu Anadolu'daki büyük kentlere akmaya başladı. Bazıları Diyarbakır'a gelirken, diğerleri İstanbul, Mersin, Adana ve Antalya gibi kentlerde yerleşmek üzere Türkiye'nin batısına gitti.²⁴⁰ Ağustos 1994'te Turkish Daily News'teki bir yazıda Mersin'in nüfusunun daha önce 550.000 iken, hemen hemen iki katına çıkarak 1.000.000'a ulaştığı bildiriliyordu.²⁴¹ Kalabalıklaşan şehirlerin altyapısı büyüyen kent nüfusunu kaldıramaz hale geliyordu. Giderek çok, hem de çok daha fazla göçmenin gelmesiyle iş arayan insan sayısındaki artış oranı çarpıcı biçimde yükseliyor ve dolayısıyla da işsizlik oranında patlama yaşanıyordu. Kent işverenin aradığı becerilerden yoksun olmaları nedeniyle köylerden gelen Kürtler binde bir iş bulabiliyordu. Günlük işçilik ya da birşeyler satmak gibi geçici işler bulduca kendilerini talihli addeden Kürtlerin çoğu sefil bir yoksulluk içinde yaşamaktaydılar.²⁴² Göç ettirilenlerin sorumluluğu, ülke genelinde kentlerin sefil gecekondularına yerleşen, toplum dışına itilmiş bu yurt içi mültecileri ile uğraşmak zorunda kalan belediye makamlarının üzerine yıkılıyordu.²⁴³ Bazen, ulusal hükümet yerel sorunlara müdahale ediyordu! Hükümet, bu yerleşim yerlerinde oturanlardan PKK sempatzanı olduğunu

---

²³⁸ İmset ve Yıldız, s.14

²³⁹ "A Desolation Called Peace – Barış Denilen Perişanlık" s.22

²⁴⁰ Human Rights Watch/Helsinki, "Forced Displacement – Zorla Göç Ettirme" s. 10

²⁴¹ Human Rights Watch/Helsinki, "Forced Displacement – Zorla Göç Ettirme" s. 10

²⁴² David McDowall, *Hayatta Kalma Mücadelesi: Türkiye'deki Kürtlerin Günümüzdeki Durumu Hakkında Rapor: Türkiye'de bir Çalışma, 17-26 Eylül 1996* Londra, 1996, s.7

²⁴³ Human Rights Watch/Helsinki, "Silahlar, Transferler ve Türkiye'de Savaş Hukuku'nun Çiğnenmesi ", (1995) s.23

ortaya çıkardıklarının barınaklarını buldozerle yıkıyordu.²⁴⁴ Bir kere daha, bu manevradan doğan tahribat ve kargaşanın yükü yerel yönetimlerin sırtına yükleniyordu.

Bu arada, Güneydoğu kentlerinde nüfus şişmeye devam ediyordu. Bir raporda belirtildiği üzere, 1990-1995 arasındaki 5 yıllık dönem sonunda Diyarbakır'ın nüfusu bir milyonu aşan ahalisiyle iki katına çıkıyordu.²⁴⁵ Dahası, belediye yetkilileri, kentlerinde barınak arıyan mülteci akını ile başa çıkamadıklarından şikayet etmeye başladılar. Ekim 1995'te, Hakkari Belediye Başkanı, kentin altyapısının 35.000'den 90.000 çıkan nüfustaki artışı taşımaya yetmeyeceği uyarısını yapıyordu.²⁴⁶ Nüfustaki bu çarpıcı artış, işsizlik, evsizlik, yetersiz beslenme ve bunların ürünü olan iç kargaşa ve bireysel umutsuzluk gibi genel sorunları da beraberinde getiriyordu.

1995'te, resmî kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin bölgeden elde edilen verileri analiz etmeye başlamasıyla, hükümet politikasının yıkıcı etkilerini görmezden gelmek imkânsızlaşmıştı. Türkiye Ziraatçiler Derneği'nin (TZD) bir çalışmasında, köy boşaltmaları ve orman yakmalarından doğan ekonomik kaybın 12-13 milyon TL olduğu tahmini yapılmaktaydı. Diyarbakır'ı çevreleyen bölgedeki ormanların %60'ı tahrip edilirken hayvanların %50'si yok olmuştu. Türk hükümeti tarafından "savaş alanı" olarak ilân edilen bölgenin Türkiye'deki toplam tarım alanlarının %15,88'ini oluşturduğu düşünülecek olursa, hükümetin taktikleri, ekilebilir binlerce hektarlık alanların boşa harcanmasının yanı sıra, Türkiye'yi ulusal üretiminin dikkate değer bir yüzdesinden yoksun bırakmıştır.²⁴⁷

Köy boşaltmaları ve kentlere göçten kaynaklanan kamu sağlığındaki karmaşa, bölgede giderek daha fazla yaygınlık kazanan bir sorun haline geliyordu. Ülke içinde göç ettirilen Kürtler kentlere gelerek, kenar mahallelerdeki gecekonduya yerleşiyordu.²⁴⁸ TBMM Komisyonu'nun 1998 raporunda kaydedildiği gibi, kentlerin bu yeni sâkinleri şiddetten mağdurdu ve yetersiz beslenmeden, fazla kalabalıklaşmadan, halk sağlığı önlemlerinin yoksunluğundan ve içecek su kirliliğinden muzdaripti.²⁴⁹ Göç ettirilenler, kent altyapısının ihtiyaçları karşılamadığı kent gettolarında yoğunlaşmıştı. TBMM Komisyonu [raporunda], Lice Kaymakamı Akgün Corav'ın göç edenlerin %50'sinin

---

²⁴⁴ McDowall, "Kürtlerin Çağdaş Tarihi", s.17

²⁴⁵ McDowall, "Kürtlerin Çağdaş Tarihi", s.17

²⁴⁶ Human Rights Watch/Helsinki, "Forced Displacement – Zorla Göç Ettirme" s. 68

²⁴⁷ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, "İnsan Hakları Raporu 1995", s.102

²⁴⁸ Douglas Frantz, "In Turkey's Southeast, Suicide rates for Women Soar- Türkiye'nin Güneydoğusu'nda Kadın İntihar Oranı Patladı.", International Herald-Tribune, 4-5 Kasım 2000.

²⁴⁹ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.4

ciddî sağlık sorunlarından muzdarip olduğu yolundaki sözlerini aktarıyordu. Göç eden ailelerin %33'ü beş yaşının altındaki çocuk ölümlerinin acısını yaşıyordu.²⁵⁰ *Médecins sans Frontières* tarafından yapılan Türkiye'deki küçük çocuk ölümleri oranları konusunda karşılaştırma, sağlık hizmetleri konusunda ülkenin doğusunda yaşayanlarla, ülkenin geri kalan yerlerinde yaşayanlar arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır. 1990 yılında ülke genelindeki küçük çocuk ölümleri oranı binde 60 iken, bu oran şaşkırtıcı bir şekilde Diyarbakır'da binde 87'ye çıkıyor ve Hakkari'de ise binde 98 yoğunluğuna ulaşıyordu.²⁵¹ Ulusal hükümet Kürtlerin sağlık sorunlarının çözümlenmesini hedefleyen kapsamlı bir plâna işlerlik kazandırmaktan uzak durduğu için belediye makamları, gelgeç tedbirleri uygulamaya koymak zorunda bırakılmışlardır, ki, bu tedbirler de, kaynak yoksunluğundan dolayı büyük ölçüde başarısız kalmaktadır.

Diyarbakır'da ilkokul çağındaki çocukların sadece %52,3'ü okula gidebilmektedir.²⁵² Ancak, okul kıtlığından dolayı çocukların eğitimden yoksun kaldığı tek kent sadece Diyarbakır değildir. Hükümet, Doğu ve Güneydoğu'daki 22 ilde 3.223 okulun kapatılmış olduğunu açıklamıştır.²⁵³ Okul kıtlığı müzmin hale gelmiş öğretmen açığı ile atbaşı gitmektedir.²⁵⁴ Lâyığıyla bir öğetimin olmayışı dikkate alınca, çocukların %40'nın gelişim bozukluğu göstermesi sürpriz olmaktan çıkmaktadır.²⁵⁵ Kentlerde büyüyen Kürt çocukları kentlerdeki iş piyasasında başarılı olmak için gereken hazırlıktan yoksun kaldığı için işsizlik oranı çok yüksek oranlara ulaşmıştır. Kapatılan Refah Partisi'nin Kürt olan Diyarbakır Milletvekili Seyit Haşimi 1,5 milyonluk nüfus içinde 311.000 yetişkin insanın işsiz olduğu, 127.000 kişinin sadece verimsiz işlerde çalıştığını söylemektedir²⁵⁶, ki, bunun anlamı, çalışma çağındaki insanların yaklaşık %30'unun düzenli bir gelirden yoksun olmasından başka bir şey değildir. 1998'de, Diyarbakırda yaşayan bir ailenin ortalama yıllık geliri 3.500 ABD Doları iken, İstanbul'da bir evin yıllık geliri 11.000 ABD Doları'dır.²⁵⁷

---

²⁵⁰ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.4

²⁵¹ Göçmenlik Komitesi raporu, s.24

²⁵² TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.6

²⁵³ Türkiye hakkındaki ABD Devlet Bakanlığı Raporu, 1997, Bölüm 1G; TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.4

²⁵⁴ Türkiye hakkındaki ABD Devlet Bakanlığı Raporu, 1997, Bölüm 1G

²⁵⁵ TBMM (Geçici) Komisyonu Raporu, s.4

²⁵⁶ Middle East International (London), Robert Olson, "Emptying the East – Doğu'yu Boşaltmak", 29 Ağustos 1997

²⁵⁷ Sarah Graham-Brown, "The Kurds : A Regional İssue - Kürtler: Bölgesel Bir Sorun" (Elektronik Kayıt)

Gençler ve Çocuklar İçin Beyoğlu Merkezi tarafından 2000 yılı Mayıs ve Haziran aylarında İstanbul'un 23 semtinde bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma, sokakta kağıt mendil ve sakız satan ya da ayakkabı boyayan çocukların %99'unun göç ettirilen ailelerin çocukları olduğunu, bunların %70'inin Doğu ya da Güneydoğu'dan geldiğini ortaya koymuştur.²⁵⁸

2001 yılında yapılan bir başka çalışma ise, göç ettirilen ailelerin %98,3'ünün kültürel çatışma ile karşılatıklarını ve yeni yerleştikleri ortama uyum sağlamakta zorlandıklarını; %84,8'inin sağlık, %79,8'inin beslenme ve %54,9'unun barınma sorunları olduğunu; %91,6'sının iş bulamadığını; çocukların %40'nın okula gidemediklerini; 5 yaşından küçük çocuklar arasındaki ölüm oranının %22,8 olduğunu ortaya çıkarmıştır.²⁵⁹

II. Uluslararası Standartlar ve Yükümlülüklerle İlişkin İhlaller

Uluslararası İnsancıl Hukuk

Konuya İlişkin Standartlar

Uluslararası İnsancıl Hukuk geleneksel olarak kendisini esasta Devletler arası silahlı çatışmalarla bağlantılandırmışsa da, bir Devletin kendi topraklarında cereyan eden iç silahlı çatışmaların yürütülmesini düzenleyen uluslararası kurallar da önemli ölçüde yapılanıp gelişmektedir.

1949'ta imzalanan dört Cenevre Sözleşmesi'nde de yer alan ortak 3ncü madde "*Yüksek Sözleşme Taraflarından birinin toprağında çıkacak fakat uluslararası nitelik taşımayan silahlı bir çatışma*"da da uygulanmaktadır.²⁶⁰ Cenevre Sözleşmeleri'ne taraf olan

²⁵⁸ Kürt Enstitüsü İnfomasyon Bülteni, No.184-185, Temmuz-Ağustos 2000

²⁵⁹ Göç Ettirmeler ve Çocuk Suçları, Avukat Mahsun Batı, Çağdaş Avukatlar Derneği, Diyarbakır Şubesi, 2001.

²⁶⁰ Bu sözleşmeler şunlardır: 1) Kara savaşında yaralıların ve hastaların durumlarını iyileştirme hakkında sözleşme, 2) Deniz savaşında yaralıların ve hastaların durumlarını iyileştirme sözleşmesi, 3) Savaş tutsaklarına yapılacak işlemlere ilişkin sözleşme, 4) Savaş zamanında sivil halkın korunmasına ilişkin sözleşme.

Türkiye, dolayısıyla bu hükümlerle uymakla yükümlüdür. Ancak, Türk hükümeti, 3ncü maddenin bu çatışma bağlamında uygulanmasına karşı çıkmaktadır.²⁶¹

Ortak 3ncü madde, çatışmada aktif taraf olmayan bireylere insanca muamele edilmesini öngörmektedir. Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi (ICRC), bu maddenin, doğal olarak öncelikle ve esas olarak sivillere uygulanacağı yorumunu yapmaktadır.²⁶² Bu sözleşmelerin 3ncü maddesi kesinlikle yasaklanan belli eylemleri tanımlamaktadır. Açacak olursak, ortak bu madde, sivillere ve çatışmada aktif taraf olmayanlara yönelik insanlık dışı ve Cenevre Sözleşmeleri ile yasaklanmış eylemleri belirlemiştir:

“a) Hayata veya beden bütünlüğüne kasıtlar, bilhassa her şekilde öldürme, tatilî uzuv, zulüm, azap ve iskenceler;

“b) Rehine almalar;

“c) Bireylerin haysiyet ve şerefine tecavüzler, bilhassa hakaret ve aşağılayıcı muameleler;

“d) Nizamî şekilde kurulmuş bir mahkeme tarafından ve uygar uluslarca zorunlu sayılan adli teminat altında verilmiş hükümlere dayanmayan mahkûmiyetler ve idamlar.

Türkiye, Sözleşmelere taraf bir ülke olarak, bu hükümlere uymakla yükümlü oluşuna göre, ilk sorulacak soru, ortak 3ncü maddenin Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki çatışma çerçevesinde uygulanıp uygulanamayacağıdır, ki, Türkiye uygulanmasını reddetmektedir. Bu madde ”uluslararası bir mahiyet arzermeyecek olan silahlı bir çatışma “ kavramının açık bir tanımı yapmamakla birlikte, Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi, sadece yol gösterici olduğunu vurguladığı, gerçek bir silahlı çatışmayı yalnızca eşkiya eylemi ya da başı bozuk ve kısa süreli bir ayaklanmadan ayırmanın yolu olarak öngördüğü bir seri kıstas önermektedir.²⁶³ Bu kıstaslar şunları kapsamaktadır: Ayaklanan taraf örgütlü bir askerî güce sahip olmalı ve bunun eylemlerinden sorumlu bir makam olmalıdır; Hükümetin bizzat kendisi ya da ayaklananlar kendilerini savaşçı olarak görmelidir; ayaklananlar bir devlet örgütlenmesi özelliklerini taşıyor anlamda bir örgütlenmeye sahip olmalıdırlar.

---

²⁶¹ Örneğin, International Committee of the Red Cross (ICRC) – Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi 1997 Yıllık Raporu, s.200'e bakınız. Bu rapor, Türk yetkililerin, dört Cenevre Sözleşmesi'nin de ortak maddesi olan 3ncü maddenin, ülkenin Güneydoğusu'ndaki duruma uygulanıp uygulanamayacağı konusundaki temel diyaloga katılmak istemediklerini bildirmektedir.

²⁶² Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi (ICRC)'nin Cenevre Sözleşmeleri Hakkındaki Yorumu, s.40

²⁶³ Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi (ICRC)'nin Cenevre Sözleşmeleri Hakkındaki Yorumu, s.35-36

Eski Yugoslavya ile ilgili Uluslararası Suç Mahkemesi Temyiz Dairesi, ortak 3ncü maddedeki “silahlı çatışmayı”: ‘Hükümet makamları ile örgütlü silahlanmış gruplar arasında ya da bir devlet içinde bu tip gruplar arasında uzayan silahlı çatışma’ olarak tanımlamıştır.²⁶⁴

1984’ten, PKK’nın ateş kes ilân ettiği 1999’ a kadar, Türkiye ile PKK arasında süregelen çatışmanın, yukarıda belirtilen tanımlama temelinde bir silahlı çatışma boyutuna ulaştığı konusunda pek de şüphe bulunmadığı görülmektedir. Bir tarafta Türk askerî güçlerinin, diğer tarafta PKK savaşçılarının yer aldığı yoğun askerî operasyonlar meydana gelmiştir. Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi bölgede bulunmuştur.²⁶⁵ Dolayısıyla, silahlı çatışmalarda uygulanması söz konusu olan uluslararası İnsancıl Hukuk, özellikle de Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3ncü maddesinin Güneydoğu Anadolu’daki çatışmaya uygulanması mutlaka gündeme getirilmelidir.

Ortak 3ncü madde sadece Cenevre Sözleşmesine taraf olan devletçe değil ama aynı zamanda silahlı çatışmaya taraf olan diğerlerince de kesinlikle uygulanmalıdır. 1995’te PKK İsviçre Hükümeti ile temas kurarak, Cenevre Sözleşmeleri ve sözleşmeye ek Protokollere uymak niyetinde olduğunu beyan etmiştir.²⁶⁶

İç çatışmalarda uygulanan Uluslararası İnsancıl Hukuk’un ikinci bir metni de Cenevre Sözleşmelerine ek 1977 Protokolü’dür.²⁶⁷ Her ne kadar Türkiye Protokol II diye bilinen bu protokolü onaylamamışsa da, Protokol hükümlerinin konuyla bağlantısı bulunmaktadır. Bazı ya da bütün hükümlerinin Genel Uluslararası Hukuk’un prensipleri olarak tanınması muhtemel olduğundan bütün devletler için bağlayıcı olması söz konusudur. İkinci Protokol’ün 151 devlet tarafından onaylanmış olması gerçeği özellikle bu açıdan ikna edici bir mahiyet arz etmektedir.²⁶⁸ Dahası, İkinci Protokol,

---

²⁶⁴ Savcı tarafından Dusko Tadic’e karşı açılan dava. Mahkeme Kararı hakkındaki Sözlü Temyiz Savunması’na ilişkin karar.

²⁶⁵ Uluslararası Kırmızı Haç Örgütü, Türkiye’nin Güneydoğu’undaki çatışmanın ortak 3ncü madde açısından “silahlı bir çatışma” boyutunda olup olmadığını resmî olarak dile getirmemiştir, ancak, PKK’yı takip amacıyla Türkiye’nin Kuzey Irak’a girmesine “savaş” kelimesi ile gönderme yapmıştır.

²⁶⁶ Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi 1995 Yıllık Raporu, s.192

²⁶⁷ Uluslararası nitelik taşımayan silahlı bir çatışmanın mağdurlarının korunması ile ilgili 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine 8 Haziran 1977 tarihli Ek Protokol (Protokol II)

²⁶⁸ Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi Web Sitesi, 6 Eylül 2001

ortak 3ncü maddenin getirdiği yükümlülüklerin yorumlanmasında amirane bir yol gösterici olarak görülebilir.²⁶⁹

İkinci Protokol, siviller dahil çatışmalarda doğrudan taraf olmayanları kollayan temel garantileri daha da geliştirerek işlemiş olup, 17nci madde ile sivillerin zorla göç ettirilmesini özellikle yasaklamıştır:

“1. Sivillerin güvenlikleri söz konusu olmadıkça ya da zorunlu askerî nedenler çok gerektirmedikçe çatışmayla bağlantılı nedenlerden dolayı sivil halkın göç ettirilmesi emri verilemez.”

Madde, göç ettirme mutlaka yaptırılacaksa öngörülen şartı koyarak devam eder:

“sivil halkın barınma, temizlik, sağlık, güvenlik ve beslenme ile ilgili tatmin edici şartlara kavuşması için mümkün olan bütün tedbirler alınmalıdır.”

Ve, son olarak da, 17nci maddenin 2nci fıkrası kesin bir hüküm koyar:

“Siviller, çatışmayla bağlantılı nedenlerden dolayı topraklarından ayrılmaya zorlanamazlar.”

Türkiye'nin konuya uygulanabilecek Uluslararası İnsancıl Hukuk kurallarına uymasıyla ilişkili hususlar

Güneydoğu Anadolu'daki çatışmanın her iki tarafının da yukarıda belirtilen hükümlerle bağlı olması belirlenince, geriye kalan, bu hükümlerin ne boyutlarda gözetileceği konusu ile ilgili değerlendirmedir. Ortak 3ncü madde, insan hayatını ya da kişileri kasıt alan şiddet, kişi haysiyetine tecavüz eden, yargı garantilerini ortadan kaldıran ya da bu maddenin kesinlikle yerleştirmeye çalıştığı insancıl standartları ihlâl olarak belirlenen diğer eylemler olarak ortaya çıkan sivil halka yönelik her hangi bir missillemeyi açıkça yasaklar. Bu raporun birinci bölümünde, Türk askerî güçleri ve Köy Korucuları da²⁷⁰ dahil devlet güçleri tarafından yaptırılan göç ettirmeler esnasında, öldürmeler, saldırılar, konut ve geçim araçlarının yok edilmesi dahil sivillere yönelik uygulanan şiddetten örnekler yer almıştır.

²⁶⁹ İkinci Protokol'ün İnci maddesinin İnci fıkrası, “Bu Protokol ... 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin varolan şart ve uygulamalarını değiştirmeksizin ... ortak 3ncü Madde'yi geliştirir ve bütünler” hükmünü getirmektedir.

²⁷⁰ Köy Korucuları Kürt olup, Devlet tarafından silahlandırılmış ve Devlet'in fonksiyonlarını yürütmekle görevlendirilmiştir. Bu fonksiyonlar bu raporun daha önceki bölümlerinde belirtmiştir.

Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin Yorumu, merkezî hükümete karşı çıkan etnik ve ulusal grupların zorla göç ettirilmesi gibi vahim bir soruna cevap olması bağlamında Protokol'ün 17nci maddesinin ortak 3ncü maddedeki boşluğu doldurmaya yönelik olduğunu belirtir.²⁷¹ Bu yorumda işaret edilen husus şudur ki, Protokol, göç ettirme emri verilmesinin söz konusu olması halinde, bunu asgarî sayıya indirebilmek amacıyla, ancak istisnaî durumlarda izin verilen sivillerin göç ettirilmesinin kasten aşırı daraltılmış bir tanımlamasını yapmıştır. Özellikle de, halk üzerinde etkin bir kontrol kurma isteği gibi politik güdülerin zorlayıcı askerî nedenlerin arkasına sığınarak meşrulaştırılması söz konusu edilemez.²⁷²

İnsan Hakları ve Uluslararası Hukuk

Türkiye, 1954 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış ve bireysel başvuru hakkını da 28 Haziran 1987'de kabul etmiştir.²⁷³ 1992'den bu yana, KİHP, Güneydoğu Anadolu'da ev ve köyleri yakılan başvuru sahipleri adına 22 davayı Strasbourg'a sunmuştur.²⁷⁴ Bu davalar başvuru sahiplerinin mal ve mülklerinin imhası ve konutlarından keyfi olarak atılmış olmaları ile ilgiliydi. Bu davalardan 14'ünün işleme konulabilirliği kabul edilmiş, 8 dava ise mahkeme tarafından sonuçlandırılmış bulunmaktadır. Bu davalardan altısında Mahkeme, Türkiye'nin Sözleşme tarafından korunan hakları ihlâl ettiğine karar vermiştir.²⁷⁵ *Gündem* davasında, başvuru sahibinin, anlaşıldığı kadarıyla “korkusundan” dolayı, birey olarak mahkemeye gelip tanıklık

²⁷¹ Uluslararası Kızıl Haç Komitesi Yorumu, s.1472

²⁷² Bu raporun, “*Askerî eylemle Kürtlerin zorla göç ettirilmesi politikasının hedefleri ve amaçlananlar*” bölümüne bakınız.

²⁷³ Türkiye bireysel başvuru hakkını ihtiraz kayıtları koyarak tanımıştır, ancak 4 Mart 1991 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu bu ihtiraz kayıtlarını, Chrysotomos ile Türkiye davası dolayısıyla (Dava No: 15300/90, 15318/89) geçersiz olarak ilân etmiştir.

²⁷⁴ KİHP, ayrıca, işkence ve diğer insan hakları ihlallerinden dolayı köylerinden kaçanlarla ilgili çok sayıda dava sunmuştur.

²⁷⁵ KİHP'nin konuyla ilgili sonuçlanmış davaları şunlardır: *Akdıvar Türkiye'ye Karşı* (99/1995/605/693), *Menteş Türkiye'ye Karşı* (58/1996/677/867), *Selçuk ve Asker Türkiye'ye Karşı* (23185/94), *Bilgin Türkiye'ye Karşı* (23819/94), *Dulas Türkiye'ye Karşı* (25801/94), *Orhan Türkiye'ye Karşı* (25656/94) – Bu davaların hepsinde Türkiye sorumlu bulunmuştur. – ile, *Gündem Türkiye'ye Karşı* (139/1996/758/957) ve *Maytar Türkiye'ye Karşı* (23432/94) – Bu iki davada ise Türkiye'nin köy yıkımından makul bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde sorumlu olduğunun ispatlanamadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca KİHP'nin ilgilendiği davalardan *İşiyok Türkiye'ye Karşı* (22309/93) davası dostça çözüm temelinde sonuçlanmış olup, *Dündar Türkiye'ye Karşı* (23182/94) ve *Çetin Türkiye'ye Karşı* (22677/93) davaları da Bakanlar Komitesi'nde karara bağlanmıştır.

etmemesi üzerine, Mahkeme, Türkiye'nin köy yıkımından makul bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde sorumlu olduğunun ispatlanamadığı kanaatine varmıştır.

Bu davalarda gündeme gelen haklar şunlardır: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8nci maddesinde yer alan konut, özel hayat ve aile hayatının korunması hakları; Ek Birinci Protokol'ün 1nci maddesindeki Mülkiyetin korunması hakkı; yine AİH Sözleşmesi'nin 13ncü maddesindeki etkin çözümler getirecek hukuk yollarına başvurma hakkı ile 14ncü maddesindeki Sözleşmedeki haklardan yararlanmakta ayrımcılığın yasaklanmasından doğan hak.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8nci maddesi şu hükmü getirir:

“Özel hayatın ve aile hayatının korunması

“1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

“2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda, zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir.”

Ek Protokol'ün 1nci maddesinin getirdiği hüküm ise şudur:

“Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Herhangi bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

“Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka halel getirmez. “

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ndeki duruşmalardaki odak noktası, iddia konusu eylem ispatlandığında, bunun konut, özel hayat ve aile hayatının korunması haklarına müdahale (Madde 8) ya da mülkiyet hakkından mahrum bırakma (1nci Protokol'un 1nci Maddesi) olup olmadığından çok, asıl, ortaya konulan delillerin ihlallerin olduğunu

ispata yeterli olup olmadığıdır. Davalarda, bir yandan, başvuru sahibi güvenlik güçlerinin bu eylemleri yaptığını iddia etmiş; öte yandan ise Hükümet, güvenlik güçlerinin iddia edilen olaylara karıştığını inkâr ederek, PKK'nın olaylardan sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla, bu davalarda Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından yapılan gerçekleri ortaya çıkarma duruşmaları hayatî önemdeydi.²⁷⁶ Çok sayıda davada, Komisyon, iki tarafın da sözlü tanıklıklarını dinleyip, yazılı delilleri değerlendirdikten sonra, olaylardan güvenlik güçlerinin sorumlu olduklarının kanıtlandığı kanaatine varmıştır. Altı davada mahkeme, Komisyon'un gerçeklerle ilgili bulgularını kabul etmiş, dava konusu olaylarda Türkiye'nin sorumlu olduğuna ve başvuru sahiplerinin Sözleşme ile doğan haklarının ihlâl edildiğine hükmetmiştir.

- “*Akdıvar Türkiye'ye karşı*” davasında, Mahkeme Kelekçi köyündeki dokuz evin içindeki eşyalarla birlikte 10 Kasım 1992 tarihinde yakılmasından devlet makamlarını sorumlu tutmuştur.
- “*Menteş Türkiye'ye karşı*” davasında, Mahkeme, Sağgöze köyünde arama yaptıkları 24 Haziran 1993 tarihinde, jandarmaların başvuru sahibini evinden atıp, evi ateşe verdikleri ve bütün eşyalarını imha ettikleri sonucuna varmıştır.
- “*Selçuk ve Asker Türkiye'ye karşı*” davasında, Mahkeme, jandarmaların, başvuru sahibinin İslâmköyde'ki evini içindeki eşyalarla birlikte 16 Haziran 1993'te yaktığı sonucuna varmıştır.
- “*Bilgin Türkiye'ye karşı*” davasında, Mahkeme, jandarmaların 13 Ekim 1993 tarihinde, Yukarıgoran köyünde başvuru sahibinin tütün ürünlerini yaktığı ve ayrıca kasıtlı olarak başvuru sahibinin evine ve eşyalarına zarar verdiği sonucuna varmıştır. Mahkeme, bunların yanı sıra, bir de, 8 Ekim 1994 tarihinde veya o tarih dolaylarında jandarmaların başvuru sahibinin evini kasten yakıp, onu ve ailesini köyden ayrılmaya zorladığı kanaatine varmıştır.
- “*Dulas Türkiye'ye karşı*” davasında, Mahkeme, jandarmaların, başvuru sahibinin Çitlibahçe köyündeki evini içindeki eşyalarla birlikte 8 Kasım 1993'te yaktığı sonucuna varmıştır.

---

²⁷⁶ İlk orijinal iki aşamalı sistemde, bir dava önce Komisyon tarafından değerlendirmeye alınıyordu. Komisyon'un rolü, eğer taraflar anlaşmazlık içindeyse, gerçekleri ortaya çıkarmaktı., Komisyon ve Mahkeme'den oluşan iki aşamalı sistem, 1 Kasım 1998'den itibaren, Sözleşme'ye ek 11nci Protokol yürürlüğe girmesi ile iptal edildi, tek ve sürekliliği olan bir Mahkeme sistemi kuruldu. Günümüzde, gerçeklerin ortaya çıkarılması Mahkeme'nin işlevlerinden biri haline gelmiş bulunmaktadır.

- “*Orhan Türkiye’ye karşı*” davasında, Mahkeme, Türk askerlerinin, 6 ve 7 Mayıs tarihlerinde Deveboyu ve Gümüşsuyu mezralarını yakarak, başvuru sahibinin yapım halindeki ev ve mallarını yok ettiği sonucuna varmıştır.
- “*Gündem Türkiye’ye karşı*” davasında, Mahkeme, askerlerin, 13 Şubat 1993 tarihinde Kaniye Meheme’nin bulunduğu semti kuşattığına ve köy korucularının da başvuru sahibinin evine, ağı hasara yol açacak şekilde 20 dakika ateş ettiğine dair yeterli delil olmadığına karar vermiştir. Başvuru sahibi iki kez Komisyon heyetinin karşısına çıkmamış olup, “ters sonuçlardan korktuğunu” dile getirmiştir.
- “*Maytar Türkiye’ye karşı*” davasında, Mahkeme, başvuru sahibinin Silvan ilçesine bağlı köyünün ve evinin Temmuz 1993’te köy korucularının saldırısına uğradığını makul bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösterir delillerin yeterince mevcut olmadığı sonucuna varmıştır.

Köy yıkımı davaları ayrıca Türkiye’nin insan haklarına saygı gösterme konusundaki diğer başarısızlıklarını da açığa çıkarmıştır. *Akdıvar* davasında, Mahkeme, Sözleşme’nin 34ncü (ve buna bağlı olarak da 25nci) maddesinde garanti altına alınan, başvuru sahibinin Mahkeme’ye kişisel başvuru yapma hakkını kullanmasına Türkiye’nin müdahale ettiğini de belirlemiştir. Yetkililer, başvuru sahiplerine gözdağı vermiş ve dilekçelerini geri çekmeleri için ikna etmeye teşebbüs etmişlerdir.

Menteş davasında, Mahkeme, Devlet’in başvuru sahibinin şikayetlerini soruştururken sergilediği yaklaşımın, etkin çözümler getirecek hukuk yollarına başvurma hakkını hükme bağlayan Sözleşme’nin 13ncü maddesinin ihlâlüne yol açtığını belirlemiştir. Söz konusu maddenin getirdiği hüküm şudur:

“Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlâl edilen herkes, ihlâl fiili resmi görev yapan kimseler tarafından bu sıfatlarına dayanılarak yapılmış da olsa, ulusal bir makama etkili bir başvuru yapabilme hakkına sahiptir. “

Bu davada, yetkililer başvuru sahibinden ve köydeki diğer tanıklardan ifade almak için hiç bir çaba göstermemiş olup, attıkları adımlar, böylesi ciddi nitelikteki bir dava için 13ncü maddede öngörülen tam ve etkin bir soruşturma boyutuna ulaşmamıştır.

Bazı davalarda, ayrıca, hayat hakkı ile işkence ve başka biçimlerdeki kötü muameleyi yasaklayan hükümleri de dahil, Sözleşme’nin başka ihlâleri de ortaya çıkmıştır.

3ncü madde şu hükmü getirmektedir:

“Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz.”

Köy yıkımları davalarındaki başvuru sahipleri, mahkemede, boşaltma ve malların imhası olaylarının 3ncü maddeyi ihlâl yol açan insanlık dışı ve aşağılayıcı işlemler boyutuna ulaştığını sık sık dile getirmişlerdir. Mahkeme'nin bu nitelikteki bir iddia ile ilgili lehte karar verdiği ilk dava *Selçuk ve Asker ile Türkiye* arasındaki davadır.²⁷⁷ Burada Mahkeme, 3ncü maddeye konu olabilmesi için kötü muamalenin şiddetinin aranan asgarî seviyeye ulaşmış olması gerektiğini söylemiştir. Bu asgarî seviye değerlendirmesi göreceli olup, kötü muamelenin ne kadar sürdüğü, fiziksel ve ruhsal etkileri, kimi olaylarda mağdurun cinsiyeti, yaş ve sağlık durumu gibi olaydaki olgulara bağlıdır. Sözü edilen yukardaki davada Mahkeme olayı algılayışını şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Bayan Selçuk ve bay Asker olay meydana geldiği sırada sırasıyla 54 ve 60 yaşlarında idiler ve bütün hayatları boyunca köyleri olan İslâmköyde yaşamışlardı. Evleri ve bütün mal varlıkları güvenlik güçleri tarafından imha edilerek, başvuru sahipleri geçim kaynaklarında yoksun bırakılmış ve köylerini terketmek zorunda bırakılmışlardır. Öyle görünmektedir ki, bu işlem önceden plânlanıp, mağrurca ve başvuru sahiplerinin duygularına saygı gösterlimeksiniz uygulanmıştır. Başvuru sahipleri olaya hazırlıksız yakalanmış olup, durup, evlerinin yanışını seyretmişler, Bay ve Bayan Asker'in güvenliklerini sağlamak için yeterli önlem alınmamış, Bay Selçuk'un durumu protesto etmesi görmezden gelinilmiş ve daha sonrasında onlara hiç bir yardım ve yol göstercilik yapılmamıştır.”*²⁷⁸

Mahkeme, başvuru sahiplerinin kişisel konumları açısından, güvenlik güçlerinin davranışlarından dolayı insanlık dışı işlem olarak nitelenecek kadar ağır mağduriyete uğramış oldukları sonucuna varmıştır.

---

²⁷⁷ Daha önceki davalarda Mahkeme bu tür bulgular üzerinde çalışmayı kabul etmemiştir. Örneğin, *Akdıvar* davasında, Mahkeme, başvuru sahibinin evinin yakılması olayının 3ncü maddedeki insanlık dışı işlem boyutuna ulaştığı iddiasını incelemeyi kabul etmemiştir. Evlerin yakılmasının meydana geldiği olayda 3ncü madde ile bağlantılı olarak bu iddiaya özgü kesin delillerin yetersizliğini kaydeden Mahkeme, 8nci madde ve 1nci Protokol'ün 1nci maddesinin ihlâl edildiği sonucuna varmıştır. 16 Eylül 1996 tarihli Mahkeme kararı, para.91

²⁷⁸ 24 Nisan 1998 tarihli Mahkeme kararı, para. 77.

Daha sonraki *Bilgin* davasında, Mahkeme, başvuru sahibinin konut, özel hayat ve aile hayatına yapılan müdahalenin çok ciddi nitelikte olduğu ve Sözleşme'nin 3ncü maddesini ihlâl edecek boyutlara ulaştığı iddiasına hak vermiştir.²⁷⁹

Davalardan bazılarında, ev ve ürünlerin imhası ve köylerin boşaltılmasına, öldürme ve ortadan yok etmeler de dahil acımasız bir zalimlik eşlik etmiştir ki, Mahkeme, bunları, hayat hakkını koruyan Sözleşmenin 2nci maddesine aykırı bulmuştur. Örneğin, 8 Kasım 1993'te, PKK eylemlerinde yer almış olanları aramak için jandarmalar Çitlibahçe köyünü basmışlardır. *Dulas* davasında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun ortaya koyduğu gibi, jandarmalar köy halkını biraraya toplamış ve evleri ateşe vermeye başlamıştır.²⁸⁰ 50 kadar ev içindeki eşyalarla birlikte tamamıyla yanıp kül olmuştur. Bayan Dulas'ın davasında, bütün ev eşyalarının yanısıra ürünler ve buğdaylar da imha edilmiştir. Operasyon sırasında jandarmalar Ahmet Cakıkı'yı bulup götürmüşlerdir. Bu, onun canlı olarak en son görüldüğü zamandır. 8 Temmuz 1999'da, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kardeşi tarafından onun kaybolması ile ilgili yapılan başvuru hakkındaki kararını yayınlamıştır.²⁸¹ Devlet, güvenlik güçleri ile girdikleri silahlı çatışmadan sonra diğer PKK'lılarla birlikte ölü olarak bulunduğunu iddia etmiştir. Mahkeme ise, şüpheye yer bırakmayacak şekilde Cakıkı'nın, güvenlik güçlerince gözaltına alınmasından sonra öldüğü sonucuna varmıştır. Ölümün Devlet'e atfedileceği sonucundan hareketle, Mahkeme, Devlet'in hayat hakkı ile ilgili Sözleşmenin 2nci maddesini ihlâl ettiğine hükmetmiştir.

Orhan ile Türkiye davasında, üç kişi ürünlerinin hasatını yapmak üzere yıkılmış köylerine dönmelerinden sonra kaybolmuşlardır.²⁸² Bu üç kişinin resmî makamlarca kabul edilmese de, 1994 Mayıs'ında güvenlik güçlerince gözaltına alındıklarına ve gözaltına alınmalarını müteakip de ölmüş olduklarına kanaat getiren Mahkeme, hayat hakkı konusundaki 2nci maddenin çiğnenmiş olduğuna hükmetmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne intikal eden köy imhalarına ilişkin davaların dikkatleri çektiği hayatî önemdeki konu ise evleri ve malları imha edilen, zorla göç ettirilen ve bunlarla birlikte meydana gelen diğer insan hakları ihlallerinin mağduru olanlar için iç hukuk yoluyla sunulacak etkin çözümlerin Türkiye'de eksik olmasıdır. Normalde kural, sorunu uluslararası alana taşımadan önce,

---

²⁷⁹ 16 Kasım 2000 tarihli Mahkeme kararı, para.103-104.

²⁸⁰ 30 Ocak 2001 tarihli Mahkeme karar, para.15 ve sonrası. Mahkeme kararı 6 Eylül 1999 tarihli Komisyon raporu'nu temel almıştır.

²⁸¹ Cakıkı Türkiye'ye karşı, dava no 23657/94.

²⁸² 18 Haziran 2002 tarihli Mahkeme kararı.

mağdurun ilk olarak ulusal hukuk sistemi içinde soruna çözüm araması gerekir.²⁸³ Ancak, uygun ve etkin olmayan çözümler söz konusu ise iç hukuk yollarına başvurma yükümlülüğü de yoktur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne intikal eden ilk köy imha davası olan *Akdıvar ile Türkiye* arasındaki davada, Mahkeme, bu davadaki özgün koşullarından dolayı Türkiye'deki mahkemelerin başvuru sahibi için etkin çözümler getirmeye muktedir olamayacağı sonucuna varmıştır.²⁸⁴ Bu karara varılmasında rol oynayan en önemli husus, hükümetin benzer durumlarda mağdur olanlara tazminat ödediğine dair her hangi bir örneğe rastlanmamış olması gerçeği idi.

Köy imhası ile ilgili daha sonraki davalarda, iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğuna dair hükümetin getirdiği itirazları Mahkeme reddetmiştir. Yetkililerin bu tip olaylarda güvenlik güçlerinin yer aldığını kabul etmekte genel olarak isteksiz davranması, yetkililerin tarafsız ve özlü soruşturmalar yürütmekte başarısız olması, bölgede süregelen iç kargaşa ortamının ortaya çıkardığı engellerden dolayı yargının lâıykıyla görevlerini yerine getiremez durumda olması, iç hukuk yollarına başvurulması halinde başvuru sahibinin ve avukatlarının misillemeye maruz kalma riskinin olması ve güvenlik güçleri mensuplarına karşı başarıyla sonuçlandırılmış davaların olmaması konuyla ilişkili olarak Mahkeme tarafından dile getirilen faktörler arasında yer alıyordu.²⁸⁵ Strasbourg'a başvuru yapılması üzerine Türkiye'de resmî soruşturmanın açıldığı davalarda bile, Mahkeme, etkin çözümlerin üretilmediğine, çoğunlukla soruşturma sürecinde gecikmeler olduğuna ve evlerinin imha edilmiş olmasından dolayı başvuru sahiplerinin güvenlik içinde olmayıp durumlarının hassasiyet gösterdiğine hükmetmiştir.²⁸⁶

Yukarda da belirtildiği gibi, köy imhası ve ülke içinde göç ettirmelerle ilgili davalarda Mahkeme, Sözleşme'nin 13ncü maddesinin de sürekli ihlâl edildiğinden hareketle, iç hukuk yolları ile etkin çözümler getirilmesinde ayrıca başarısızlığa uğranıldığına karar vermiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu'daki zorla göç ettirme politikasının önemli ve yetkili bir ağızdan mahkumiyeti anlamına gelmektedir. Bu kararlar ayrıca her bir başvuru sahibi için durumlarını düzeltici tedbirleri de getirmiştir. Her bir davada, saptanan her bir ihlâl için Mahkeme Türkiye'ye tazminat ödemesi talimatını vermiştir.

---

²⁸³ Sözleşme'nin 35ncü maddesinde ifadesini bulan iç hukuk yollarının tüketilmesi ilkesi.

²⁸⁴ 16 Eylül 1996 tarihli Mahkeme kararı, para.72 , 75, 76 ve 77.

²⁸⁵ Bütün bu konular Akdıvar davasında gündeme gelmiştir, para 70'ten 77'e.

²⁸⁶ Örneğin Selçuk ve Asker davası, para.70-71.

Üzücü olan şudur ki, çok sayıda mahkeme kararları dikaate alınacak olursa, Mahkeme, ihlallerle ilgili olarak soruna daha geniş kapsamda çözüm getirilmesi ve Türkiye üzerinde politikalarını değiştirmesine temel olacak baskı oluşturma fırsatını kullanmamıştır. Örneğin, Mahkeme için Türkiye’de ihlallerin “yönetim uygulaması” olduğu hükümüne varma yolu açıktı. Eski Avrupa İnsan Hakları Komisyonu çok sayıda devletler arası davada bunu yapmıştı. Her ne kadar, bir çok kez, KİHP tarafından da bu talep gündeme getirilmiş ve bu sorunun ileri derecede varlığını gösterir çok sayıda benzer şikayetten kaynaklanan dava ile karşılaşılırsa da, Mahkeme henüz, Türkiye’ye karşı açılan bireysel davalarda, ihlallerin “yönetim uygulaması” olduğu hükmünü dile getirmemiştir. Örneğin, 1984’ten bu yana köy imhası olayları 3 milyon insanın göç ettirildiği, 3.000 civarında yerleşim yerinin boşaltıldığı bir muhtevaya sahiptir. Daha geniş temellere dayanıp da Mahkeme’nin üstesinden gelme fırsatını kullanmadığı ikinci bir sorun da, etkin çözümlerin üretilmesi ile bağlantılıdır. Mahkeme kararlarına bakıldığında, Mahkeme’nin, ülke yetkililerinin ya da mahkemelerinin kararlarını iptal etmediği ve taraf hükümetten, insan hakları ihâlerine yol açan yasaların, politikaların ve uygulamaların değiştirilmesi gibi ihlalleri ortadan kaldıracak özel tedbirler almasını istemediği görülmektedir.²⁸⁷ Mahkeme, kendisini, ihlallerin olduğunu ilân etmek ve tazminata hükmetmekle sınırlı tutmaktadır. Bunun sonucunda, tutumundan dolayı Türkiye, bireysel davalarda suçlu bulunmakta ancak ihlâlere yol açan politikasını hiç bir engele çarpmaksızın devam ettirebilmektedir.

Ancak yine de, köy imha ve göç ettirmeler de dahil Güneydoğu’daki Türk güvenlik güçlerinin eylemlerini kınayan kararlar, ciddî ve sistematik ihlalleri ortaya koyan bir dava içtihadının tanınmasına yol açmıştır. Mahkeme kararlarının uygulanmasından sorumlu olan Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu, 9 Haziran 1999’da, “Türkiye’deki Güvenlik Güçlerinin Eylemleri: Genel Karakterdeki Tedbirler”²⁸⁸ başlıklı bir kararı benimsemiştir. Güneydoğu Anadolu’da güvenlik güçlerinin eylemleri sonucunda Sözleşme’nin ciddî biçimde ihlallerinin söz konusu edildiği bir çok Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını dikkate alarak, Bakanlar Komitesi, Türkiye’ye bir dizi reform yapması çağrısında bulunmuştur, ki, bunların arasında, saldırganların dokunulmazlıklarına son verilmesini, mağdurların mağduriyetinin giderilmesini ve güvenlik güçlerinin insan haklarına saygı göstermesini sağlayacak adımların atılması yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler’in Ülke İçinde Göç Ettirme Konusundaki Yol Gösterici İlkeleri

---

²⁸⁷ Aşağıdaki, “Avrupa Mahkeme’sinin mülkün sahibine iadesindeki rolü” bölümüne bakınız.

²⁸⁸ Geçici Karar DH (99) 434.

Bütün Dünya’da çok büyük sayıda ülke içi göç ettirilen insanların ortaya çıkmasına ve bu insanların yardım ve korumaya olan ihtiyaçlarına ilişkin artan uluslararası endişelere cevap verebilmek için Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 1992 yılında, Dr. Francis M. Deng’i, ülke içinde göç ettirilmiş kişiler konusunda ilgili Özel Temsilci olarak tayin etmiştir. Dr. Francis M. Deng, bir çok BM kurumu tarafından desteklenen Ülke İçinde Göç Ettirme Konusundaki Yol Gösterici İlkeleri ortaya koyan bir çalışma yürütmüştür.²⁸⁹

Ülke İçinde Göç Ettirme Konusundaki Yol Gösterici İlkeler, ülke içinde göç ettirilen kişiyi şöyle tanımlamaktadır:

“...ülke içinde göç ettirilmiş kişiler: zorla ya da zorunlu olarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, genel yaygınlık gösteren şiddet hallerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin etki ya da sonuçlarından korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da bu tip kişilerden oluşan gruplarıdır.”

Sunuş bölümünde, Yol Gösterici İlkeler, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk’un normlarını yansıttığını, onlarla uyum halinde olduğunu beyan eder. Bir başka deyişle, bu ilkeler, ülke içinde göz ettirilmiş kişilere (ÜİGK) uygulanacak işlemlerle ilgili olarak, varolan ilgili hukukî ilkeleri bir araya getirip, devletler ve uluslararası hukuk kurallarının getirdiği yükümlülükler bakımından ÜİGK’lerin haklarını ortaya koyarak bir kurallar çerçevesi çizer. Bu ilkeler, ülke içinde göç ettirilen kişileri korumak ve onlara insancıl yardımı sağlamakta ulusal makamların, yetkileri çerçevesinde öncelikli olarak görev ve sorumluluk sahibi olduklarını beyan eder (İlke 3). Bu ilkeler sadece Devletleri değil ama aynı zamanda ülke içi göç ettirilenlerle ilişkili bütün yetkilileri, grupları ve kişileri de hedef almaktadır, ki, haliyle, PKK da buna dahildir.

Yol Gösterici İlkeler’in BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından benimsenmesinden sonra BM Genel Kurul’u, Güvenlik Konsey, Ekonomik ve Sosyal Konsey ile BM bünyesindeki bir çok bölgesel örgüt tarafından da kabullenildiği kaydedilmiştir. Bu İlkeler ayrıca çok sayıda Hükümet, sivil toplum örgütü ve göç ettirilmiş topluluklar

---

²⁸⁹ 11 Şubat 1998 tarihli BM Belgesi E/CN.4/1998/53/Ek 2. BM Genel Kurulu, İnsan Hakları Komisyonu, Ekonomik ve Sosyal Konsey bu ilkelerin uygulanma ve yaygınlaşmasını destekleyen BM kurumları arasında yer almaktadır.

tarafından da kabullenilmiştir. Bugün, artık, bu ilkeler ülke içi göç ettirmelerle ilgili devletler ve diğer yapılar için rehber niteliğindedir denilebilir.

Yol Gösterici İlkeler'in bir çok hükmü Güneydoğu Anadolu'da göç ettirilen Kürtlere doğrudan doğruya uygulanabilir ve bu bağlamda, İlkeler, Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerini çiğnediğini ortaya koyma imkânını vermektedir.

Örneğin, 6ncı İlke, özellikle insanları keyfî olarak göç ettirmeye karşı korur:

“Her insan, evinden veya düzenli olarak yaşamakta olduğu yerden keyfî olarak göç ettirilmeye karşı korunma hakkına sahiptir.”

6ncı İlke devamla, hangi durumlarda insanların keyfî olarak göç ettirilmekten korunacağını belirtir. Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki Kürtlerin durumuna ilkelerin bütünü ama bunlardan bir tanesinin ise özellikle uygulanması söz konusu edilebilir:

“2- Keyfî olarak göç ettirmenin yasaklanmasına:

a) Göçten etkilenen nüfusun etnik, dinsel veya ırksal kompozisyonunu değiştirmeyi hedefleyen veya bu sonucu doğuran ırk ayrımcılığı siyaseti, “etnik temizlik” veya benzeri uygulamalar

b) Sivillerin güvenliği tehdit altında olmadıkça veya zorunlu askerî nedenler gerektirmedikçe silahlı çatışma durumları,

c) Kamu yararının zorlamasının veya öneminin meşru kılmadığı geniş kapsamlı geliştirme projeleri,

.....

e) Göç ettirmenin bir toplu cezalandırma aracı olarak kullanılması

dahildir.”

“Keyfî” kelimesinin anlamı üzerine de yol gösterici açıklamalar yapılmıştır. “Göç ettirilmeyen tamamen önlenmesi için mümkün olan bütün alternatifler... gözden geçirilmiş olma”lı (İlke 7.1), “Göç ettirme, koşulların gerektirdiğinden daha uzun süre uygulanmamalı” (İlke 6.3) denilmekte ve 7.3 nolu İlke'de şu hususa yer verilmektedir:

“3- Göç ettirmenin silahlı çatışma ve felaket hallerinin acil safhaları dışındaki durumlarda ortaya çıkması halinde aşağıdaki güvencelere uygun şekilde davranılmalıdır:

a) Hukukî olarak böyle bir işlemde bulunma yetkisiyle donatılmış bir devlet makamının muayyen bir kararı bulunmalı,

b) Göç ettirilenlere, göç ettirilme gerekçeleri ve göç ettirilme usulleri, ve gerekiyorsa verilecek tazminat ve yeniden yerleştirmeleri konusunda tüm bilgilerin verilmesini güvence altına alacak uygun önlemler alınmalı;

c) Göç ettirilenlerin, özgürce verilmiş ve hakkında bilgilendirildikleri onayları alınmalı,

d) İlgili makamlar, ilgili kişilerin yeniden yerleştirilmesinin plânlanması ve bunun idaresinde, özellikle kadınlar başta olmak üzere, bu durumdan etkilenen kişilerin katılımına çaba göstermeli,

e) Gereken güvenlik önlemleri uygun ve yetkili yasal makamlarca yerine getirilmeli, ve,

f) İlgili kararların uygun, yetkili yasal merciler tarafından tekrar incelenmesi dahil olmak üzere, hakların sağlanması için hukukî yollara başvurma hakkına saygı

duyulmalıdır.”

İlkeler, göç ettirme esnasındaki uygulanacak koruma tedbirlerine de açıklık getirmiştir: *“Göç ettirilen kişilere, bu tür göç ettirmelerde tatmin edici güvenlik, gıda, sağlık ve temizlik koşullarına haiz ..... uygun barınacak bir yer sağlanmasını mümkün olan en iyi şekilde gerçekleştir”*ecek tedbirler alınmalı (İlke 7.2); göç ettirilenlerin yaşama hakkına saygı gösterilmeli (İlke 10) ve göç ettirilenler şiddete maruz kalmamalıdır (İlke10,11). Ayrıca, *“aile hayatına saygı duyulmasını isteme hakkı”* (İlke 17) gözetilmelidir. 21nci İlke, mülkiyet hakkını korur: *“Hiç kimse mal ve mülkiyetinden keyfi olarak yoksun bırakılamaz”,* denilmiş ve buna, mal ve mülkün *“doğrudan veya ayırım gözetmeksizin yapılan saldırı veya diğer şiddet eylemleri”*ne ve *“toplu cezalandırma amacı ile tahrip edilme veya alıkonma”* ya karşı korunması hususları da dahil edilmiştir.

Kürtlerin durumları ile önemlice bağlantılı bir husus da, 10ncu İlke’de dile getirilmiştir: Göç ettirilen kişiler, *“Askerî hedeflerin gerçekleştirilmesini saldırılara karşı korumak ya da askerî operasyonları korumak, gerçekleştirmek ya da önlemek amacıyla kalkan*

olarak kullanıl”amaz. Bu raporda da değinildiği üzere, Türk güvenlik güçleri tarafından PKK eylemlerini engellemek için köy boşaltmaları yapılmıştır.²⁹⁰

Yol Gösterici İlkeler, ayrıca, “*temel gıda ve içilebilir su*”, “*temel sığınak ve ev*”, “*uygun giysiler*”, “*temel sağlık hizmet ve sıhhi temizlik*” gibi göç ettirilen insanlara ekonomik ve sosyal haklar sağlanmasını da gündeme getirir (İlke 18). Türkiye, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Andlaşması’nı imzalayarak sözü edilen hakları koruma niyetini ortaya koymuştur.²⁹¹ İlkeler, ayrıca, “*ülke içinde göç ettirilmiş kişilere insanî yardım sağlama görev ve sorumluluğu*”nun “*öncelikle ulusal makamlara ait*” olduğunu dile getirmektedir (İlke 25).

Son olarak, İlkeler, göç ettirilmiş kişilerin geri dönüş, yeniden yerleşim ve yeniden uyum sağlamaları konularını da ele alır. Bu raporda belirtildiği gibi, 1990’lı yıllarda göç ettirilmiş olup, çoğu, kendi topraklarına ve köylerine dönmek isteyen Kürtler açısından bu konu günümüzde özel bir öneme sahiptir.

28nci İlke şu hükmü getirir:

“Yetkili makamlar, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin kendi istekleri ile güvenlik ve saygınlık içerisinde evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere geri dönmeleri veya ülkenin bir başka yerine yerleşmeleri koşullarını oluşturma ve bunun gerektirdiği araçları yolları sağlamak konusunda öncelikli görev ve sorumluluk sahibidir.”

“Evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere geri dönme” ya da -eğer isterlerse- *“ülkenin bir başka yerine yerleşme”* hakkı üzerindeki ısrarla durulması Güneydoğu Anadolu’daki Kürtler açısından hayati önem taşımaktadır. Bu raporda tartışıldığı üzere, Türk makamlarının ‘köye dönüş’ projesi, göç ettirilenlerin kendi asıl köylerine

---

²⁹⁰ Bu rapordaki, “PKK’yı yenilgiye uğratma stratejisinin bir aracı olarak zorla göç ettirme” başlıklı bölüme bakınız.

²⁹¹ Türkiye bu Andlaşma’yı 15 Ağustos 2000’de imzalamıştır.

dönmelerini değil, onları kontrol altında tutma amacıyla yeni kurulan merkez köylerde yerleşmeye zorlamayı amaçlamaktadır.²⁹²

Günümüzde bu İlkeler'in hayata geçirilmesini sağlayacak mekanizmaların kurulması önem kazanmaktadır. Bu ilkelerin bir çoğu yürürlükteki İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk'la ilgili andlaşmalarda yer almakta olup, işlerlik kazandıracak mekanizmalara sahiptir. Türkiye ile ilgili olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu açıdan önemli bir arenadır.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT)

Yol Gösterici İlkeler'in uygulamada işlerlik kazandırılmasını sağlayacak önemli potansiyel bir alan da, Türkiye'nin de üyesi bulunduğu ve üye ülkelerde geniş çaplı çalışmalar gerçekleştiren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı'dır. 2000 Eylül'ündeki toplantısında²⁹³, Yol Gösterici İlkeleri bir çerçeve olarak kullanarak bütün çalışmalarına uygulayacağı ülke içi göç ettirmelerle ilgili standartları AGİT Bakanlar Konseyi'nin tamamlamaya çalışması tavsiyesi yapılmıştır. Ancak, AGİT henüz Yol Gösterici İlkeleri destekleme kararını resmî olarak almış değildir.

Zorla Boşalttırmalara İlişkin Uluslararası Standartlar

İnsan Hakları Hukuku, zorla boşaltımlara ilişkin standartları uygun konut sunma ve diğer ekonomik, sosyal ve kültürel haklar çerçevesinde geliştirmiştir.

BM İnsan Hakları Komisyonu:

1. Beyan eder ki, zorla boşaltımlar insan haklarının, özellikle de uygunca konutlandırma hakkının çirkin bir ihlâlidir.
2. Hükümetlerin, zorla boşaltma uygulamalarını bütün seviyelerde ortadan kaldıracak acil tedbirler almalarını; halihazırda zorla boşaltma tehdidi altında olan herkese hak ve imtiyazlarına ilişkin yasal teminatlar vermelerini ve; zorla göç ettirmeye karşı tam bir korunmayı sağlayacak gerekli tedbirleri, bundan etkilenen bütün kişi ve gruplarla istişare ve onların etkin katılımları ile almaları konusunda ısrarını beyan eder.

---

²⁹² Bu rapordaki "Göç ettirilenlerin yeniden yerleşimiyle ilgili resmî düzenlemeler" bölümüne bakınız.

²⁹³ Göç ve Ülke İçi Göç Ettirmeler üzerine Tamamlayıcı İnsan Boyutu Toplantısı, Viyana, 25 Eylül 2000.

3. Bütün hükümetlere, zorla boşaltmadan etkilenmiş kişi ve gruplarla yapılacak karşılıklı tatmin edici görüşmeleri müteakiben, bu kişi ya da topluluklara onların istek ve ihtiyaçlarına uygun şekilde, derhal mal varlıklarının iadesini, tazminat ödenmesini ve/veya uygun ve yeterli barınak veya toprak sağlanmasını tavsiye eder.²⁹⁴

İlaveten, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, zorla boşaltma olaylarının Sözleşme ile birinci derecede [*prima facie*] bağdaşmaz olaylar olduğunu, boşaltmanın ancak ve ancak son derece istisnâî hallerde ve konuyla bağlantılı uluslararası hukuk ilkelerine uygun olması halinde meşruiyet kazanabileceğini ifade etmiştir.²⁹⁵

Yukarda belirtilenler ışığında, Türkiye gelişen uluslararası standartlarınca getirilen yükümlülüklerini yerine getirmekte açıkça başarısızlığa uğramıştır. Zorla boşaltmalar, köy korucu destekli güvenlik güçlerinin eylemleri ve altyapı projeleri dolayısıyla köy ve mezraların boşaltılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Böylesi uygulamalar devam etmekte olup, hak ve imtiyazların güvence altına alınması ihtimalini ortadan kaldırmakta ve etkilenen kişilerle hiç bir etkin işişere yoluna başvurulmamaktadır. Zaten görülmüş olduğu gibi, tazminat ya da geri dönme hakkı çok ama çok ender olarak verilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkeme'sinin mülkün sahibine iadesindeki rolü

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, davayı kazanan başvuru sahiplerini, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlâl edildiğini ilân ederek taltif etmektedir. Mahkeme, ayrıca, başvuru sahibine tazminat ödenmesine ve mahkeme masraflarının karşılanmasına karar vermektedir. Ancak, Mahkeme, kendi kararına uyulması bağlamında hükümetlerin daha başka ne gibi adımlar atması gerektiği konusunu belirlememektedir. Mamafih, istisnâî olarak mülkiyet hakkına müdahale ile ilgili davalarda, Mahkeme, ilgili Devlete mülkün iadesi ya da tazminat ödemesi buyruğunu vermektedir.

Örneğin, *Brumarescu ile Romanya*²⁹⁶ arasındaki davada, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tazminat çdenmenksizin millîleştirilen başvuru sahibinin mülkünün, başvuru sahibine iadesine karar vermiştir. Mahkeme, yapılan girşimi, mülkiyetin korunmasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 1nci Protokol'ün 1nci

---

²⁹⁴ 10 Mart 1993 tarihindeki, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 49ncu oturumunda benimsenen 1993/77 nolu karar.

²⁹⁵ 12 Aralık 1991 tarihinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından benimsenen Uygunca Konutlandırma Hakkına ilişkin 4 nolu Genel yorum, para.18.

²⁹⁶ Başvuru No: 28342/95, 23 Ocak 2001 tarihli Mahkeme kararı.

maddesine aykırı bulmuş ve mülkiyete el konulmasının, yasalarca belirtilen koşullara ve orantılılık ilkesine uygun olması kaydıyla kamu çıkarlarının gerekli kıldığı tanıtlanabilirse meşru olabileceğini teyid etmiştir.

Benzer şekilde, *Papamichalopoulos ve diğerleri ile Yunanistan*²⁹⁷ arasındaki davada, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuru sahibinin topraklarına Yunan Deniz Kuvvetleri Vakfı'nca el konulmasının yine ek 1ncü Protokol'ün 1nci maddesinin ihlâli olduğuna hükmetmiştir. Her ne kadar mahkeme hükmünün işlerlik kazanması, şartların oluşması açısından daha sonraki bir tarihe²⁹⁸ kadar dondurulmuşsa da, iade kararı alınmış, ihlâlden ötürü maddî tazminata hükmedilmiştir. Mahkeme, mülkün iadesindeki amacın, başvuru sahiplerini, daha önceden içinde buldukları konuma getirmek olduğunu netçe vurgulamıştır.

Tazminat gibi mülkün iadesi de uluslararası hukukta kurumlaşmış bir çözümdür, ancak, Türkiye'deki göç ettirilmiş Kürtler olayında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şimdiye kadar henüz başvuru sahiplerinin mal ve mülklerinin kendilerine iadesi yönünde bir karar almış değildir. *Orhan ile Türkiye* arasındaki davada,²⁹⁹ konu başvuru sahibinin evinin boşaltılarak yakılmış olmasıdır. Davada, her ne kadar, tazminat ödenmesine hükmedilmişse de, Mahkeme, başvuru sahibinin evinin yeniden yapılarak kendisine iadesi ve köyüne dönmesine izin verilmesi talebini reddetmiştir. Orhan davası gibi davalarla, mülkün iadesine karar verilen davalar arasındaki ayırdedici özellik bizzat mülkün içinde bulunduğu şartlar ve durum olabilir. Burdan yola çıkarak, Mahkeme'nin, evleri imha edilmemiş veya zarara uğramamış olup da köy boşaltmalarına maruz kalmış olan başvuru sahiplerinin mülklerinin iadesi yönünde karar alması önerilmektedir.

III. Öneriler

Türk Hükümeti'ne öneriler:

1. Bütün bölgelerde Olağanüstü Hal kaldırılmalı;
2. Zorla boşaltmaya, ev ve malların imhasına son verilmeli;
3. Plânlanan kentleşmelere istek dışı zorla yerleştirme politikasına son verilmeli;

---

²⁹⁷ Başvuru No: 14556/89, 24 Haziran 1993 tarihli Mahkeme kararı

²⁹⁸ 31 Ekim 1995

²⁹⁹ Başvuru No: 25656/94, 18 Haziran 2002 tarihli Mahkeme kararı

4. Göç ettirilenlerin köylerine dönmelerine ya da kendi seçimlerine göre Hükümet'in yardımıyla yeni bir yere yerleşmelerine izin verilmeli ve uygun tazminatlar ödenmeli;
5. Köy imha ve boşaltmaları kapsamında ortaya çıkan insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayetlerle ilgili olarak etkin ve tarafsız soruşturulmalar yürütülmeli, soruşturmaları müteakip sorumlulukları saptananlar hakkında dava açılıp cezalandırılmaları imkânı yaratılmalı ve mağdurlara durumlarını iyileştirecek her tür maddî ve manevî destek tedbirleri alınmalı;
6. Uluslararası standartlara uygun olarak, geniş ölçekli altyapı projeleri yapılırken, bütünlüklü çevre etkileri değerlendirmesi ve yeniden yerleşim plânları hazırlanmalı;
7. 1984'ten bu yana ülke içinde göç ettirilene, uygun konut, sağlık, eğitim ve diğer hizmetlerin sağlanması ile iş olanakları yaratılması da dahil, evlerini ve topraklarındaki geçim kaynaklarını yeniden kurmalarına yardım edilmeli, bunun için gerekirse uluslararası toplumdan yardım istenmelidir.

Avrupa Topluluğu'na Öneriler:

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na katılımı çerçevesinde, ülke içinde göç ettirilenlerin geri dönüşü, yeniden yerleşimi ve tazminat ödenmesi konusunda muayyen şartlar koyulmalı ve bu şartlarla ilgili olarak Türkiye'nin kaydettiği ilerlemeleri gözlemlenmelidir.

Avrupa Konseyi'ne Öneriler:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'nin köy boşaltma ve imha uygulamaları ile ilgili olarak aldığı kararları uygulattırmalı, ancak bunu sadece hükmedilen tazminatların başvuru sahiplerine ödenmesini sağlamakla sınırlamamalı ama aynı zamanda Türkiye'yi ihlallerin temelindeki nedenlere çözüm bulması konusunda zorlamalıdır.

Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Teşkilâtı'na öneriler:

1. AGİT Bakanlar Konseyi BM Yol Gösterici İlkeleri'ni resmen onaylamalı ve AGİT bu ilkeleri benimseyip bütün faaliyetlerinde gözetmelidir.
2. AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği, daha geniş ölçekli bir sorun olan Kürtlerin Türkiye'deki durumunun yanı sıra Türkiye'de ülke içinde göç ettirilen

Kürtlerle ilgili uygulamaları yerinde görmek üzere Türkiye'yi ziyaret etmeyi gündemine almalı ve çözüm üretilmesi için Türk makamları ile diyaloga girmelidir.

Genelde Uluslararası Topluma Öneriler:

Türkiye'yi ülke içi göç ettirmelerle ilgili yasal düzenlemelerini, politikasını ve uygulamalarını değiştirmeye zorlamak ve yukarıda Türkiye'ye yapılan önerileri Türkiye'nin hayata geçirmesini sağlamak için mümkün olan her adımı atmalıdır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN ÜLKE İÇİNDE GÖÇ ETTİRME KONUSUNDAKİ YOL GÖSTERİCİ İLKELERİ

İnsanî Konulardan Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı sayın Sergio Vieira de Mello'nun Yol Gösterici İlkeler Önsözü

İnsani konularla ilgilenen topluluklar, dünya çapında 20 milyon insanı etkileyen ülke içinde göç ettirilme konusuna giderek artan bir biçimde eğilmektedir. Ülke içinde göç ettirilen kişilerin (ÜİGEK) korunma altına alınması öncelikle ulusal devletlerin ve yerel idarelerin sorumluluk alanında olmakla birlikte, kriz durumları ve ihtilaflarda ÜİGEK'lerin korunmalarına en iyi şekilde katkıda bulunabilmek uluslararası camia açısından önemlidir. Aynı zamanda insanî yardımları da, ÜİGEK'lerin korunmalarını arttıracak biçimde tasarlamamız gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde, ÜİGK'lerin gereksinimlerine etkin ve zamanında cevap verebilmek amacı ile önemli adımlar atılmaktadır. Kuruluşlar Arası Daimi Komite [The Inter-Agency Standing Committee-IASC] ülke içinde göç ettirilenlerle ilgili konularda bana, odak noktası [Focal Point] olarak hareket etme sorumluluğunu vermiştir. Bu görevi yerine getirebilmek için, genel olarak Birleşmiş Milletler'in ülke içinde göç ettirilme durumlarına yanıt verme kapasitesini genişletmesini, aynı zamanda güçlü bir eşgüdümün yapılanmasını, kurumsal sorumlulukların daha net bir biçimde belirlenmesini ve faaliyet gösteren birimlerin düzgün biçimde desteklenmesini sağlamayı amaçladım.

Bu bağlamda, Genel Sekreter Özel Temsilcisi'nin, *Ülke İçinde Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeler*'i yayınlamış olmasını sevinçle karşılıyorum. Yürürlükte olan

Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Sözleşmeleri temelinde hazırlanan bu İlkeler, ÜİGEK'lere yardım ve koruma sağlayan devletlere olduğu kadar, benzer yardım ve korumayı sağlayan uluslararası insanî yardım ve geliştirme kuruluşlarına da yol gösterici olarak tasarlanmıştır.

Kuruluşlar Arası Daimi Komite (IASC), Yol Gösterici İlkeler'i tam anlamıyla desteklemekte olup, bu İlkelerin ülke içinde göç ettirilmiş kişiler yararına yapılacak faaliyetlerde uygulanmasını sağlamak için üyelerinin bu metni Yürütme Kurulları, kurul çalışanları ve özellikle alan çalışması içerisinde yer alan kişiler ile paylaşımlarını teşvik etmektedir.

Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin ihtiyaçlarının daha iyi kavranması, insanî yardım kuruluşlarından gelecek desteklerin harekete geçirilmesi ve ülke içinde göç ettirilmiş kişilere koruma ve yardım sağlanması sırasında alan çalışması yapan meslektaşlarımızın sorunlarına çözümler bulmada yardımcı olmak açısından bu Yol Gösterici İlkeler'in çok önemli bir rol oynayacağına inanıyorum. Bu ilkeler, devletlere de, ülkeleri içinde göç zorlanmış insan topluluklarına güvenli ve rahat ortamlar hazırlama konusunda yardımcı olacaktır.

Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin durumlarının ve gördükleri muamelelerin iyileştirilmesi gibi son derece gerekli gelişmenin sağlanabilmesi için, her birinizin, bu Yol Gösterici İlkelerin yaygınlaştırılmasını ve uygulanmasını gerçekleştirmeye çalışacağınızı umuyorum.

***

Ülke İçinde Göç Ettirilmiş Kişiler Konusundaki Genel Sekreter Temsilcisi Sayın Francis M. Deng'in Sunuş Mesajı

Uluslararası camia, şiddetli çatışmalar, ağır insan hakları ihlalleri ve diğer travmatik olaylar sonucunda kendi ülkelerinin sınırları içerisinde kalmakla birlikte evlerinden baskılarından zorla kopartılan kişilerin korunma altına alınmaları gibi muazzam bir görev ile karşı karşıyadır. Bu kişiler, hemen her zaman aşırı yoksulluk ve zorluklar çekmekte, ayrımcı muamelelere maruz kalmaktadırlar. Ülke İçinde Göç Ettirme Konusundaki Yol Gösterici İlkeler bu durumlarla başa çıkabilmek için hazırlanmıştır.

Bu İlkeler, ülke içinde göç ettirmenin her aşamasında, göç ettirilen kişilerin korunmasına ilişkin hak ve güvenceleri tanımlamaktadır. İlkeler, keyfi göç ettirmeye karşı koruma sağlamakta, göç ettirme sırasında sağlanacak koruma ve yardımlara ilişkin bir zemin sunmakta ve güvenlik içinde geri dönüş, yeniden yerleştirme ve yeniden uyumla ilgili güvenceleri düzenlemektedir. Bağlayıcı niteliği olmamakla beraber mülteci yasaları ile benzerlikleri olan bu İlkeler, Uluslararası İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk kapsamındaki haklara ilişkin düzenlemelere uygun olup, bu kuralları yansıtmaktadırlar.

Bu İlkeler, bana, 1992 yılında İnsan Hakları Komisyonu'nun verdiği ve Komisyon ve Genel Kurul'un müteakip kararlarıyla yenilediği görev dönemimde geliştirilmiştir. Benden, öncelikli olarak, ülke içinde göç ettirilmenin neden ve sonuçlarını, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin uluslararası hukuk açısından konumlarını, varolan kurumsal düzenlemeler ile bu kişilerin ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılandığını, ve bu kişilere verilecek koruma ve yardımları geliştirme yollarını araştırmam istenmişti.

Buna uygun olarak, ülke içinde göç ettirilmiş kişiler için gereken yasal ve kurumsal çerçeveyi geliştirmek, ve Hükümetler ve diğer üçüncü kişiler ile göç ettirilen kişiler yararına diyaloglar kurulmasını sağlamak bana verilen görevin ana faaliyet alanını oluşturdu. Uluslararası hukuk uzmanları ile işbirliği yaparak, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin, uluslararası hukuk kapsamında ne kadar korundugunu inceledim ve "Hukuki Normların Derlemesi ve Analizi" başlıklı bir çalışma (E/CN.4/1 996/52/Add.2) hazırladım. Bu çalışma, var olan yasalarda ülke içinde göç ettirilen kişiler hakkında hatırı sayılır hükümler bulunmakla birlikte, bu kişilerin korunması ve bu kişilere yardım edilmesi konusunun uygun esaslara bağlamasının başarısız kalmış önemli bir alan olduğunu da tespit etmiştir. Sonuç olarak, Komisyon ve Genel Kurul, benden ülke içinde göç ettirilmiş kişiler için uygun bir normsal çerçeve hazırlamama istedi. Bu talep, hem varolan normları içeren hem de net olmayan alanları netleştirmeyi ve boşlukları gidermeyi amaçlayan Yol Gösterici İlkeler'in hazırlanmasına yol açtı.

Yol Gösterici İlkeler'i 1998 yılında Komisyon'a sundum. Komisyon, bu İlkeler'i ve bunun yanısıra, benim bu İlkeler'i, Devletler ve görev ve faaliyetleri ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin gereksinimleriyle ilgili olan kuruluşlarla Genel Sekreter temsilcisi sıfatıyla yürütmekte olduğum diyaloglarımda kullanma niyetimi kaydeden bir karar aldı. Aynı zamanda, Kuruluşlararası Daimi Komite'nin söz konusu İlkelerin onaylanması ve ülke içinde göç ettirilmiş kişilerle yapılacak olan çalışmalarda bu

İlkelerin uygulanmasını sağlamak için, üyelerinin bu metni Yürütme Kurulları, kurul çalışanları ve özellikle alan çalışmasında yer alan kişilerle paylaşımlarını teşvik etmesine ilişkin kararı da Komisyon tarafından kaydedilmiş bulunmaktadır. Yol Gösterici İlkeler, devletlere, diğer yetkili makamlara, devletlerarası kuruluşlara ve sivil toplum kuruluşlarına ülke içinde göç ettirilmiş kişilerle yapacakları çalışmalarda değerli bir rehber olmalıdır. Bu alanda ilkelerin yaygınlaştırılıp hayata geçirileceği umudunu taşımaktayım.

ÜLKE İÇİNDE GÖÇ ETTİRME KONUSUNDAKİ YOL GÖSTERİCİ İLKELER

Sunuş – Kapsam ve Amaç

---

1 - Burada yer alan yol gösterici ilkeler, tüm dünyada, ülke sınırları içinde göç ettirilen kişilerin öznel gereksinimlerini karşılamaktadır. Bu ilkeler, kişilerin zorla yerlerinden edilmekten korunması, yerlerinden edildikten sonra bu kişilere korunma ve destek sağlanmasının yanı sıra bu kişilerin geri dönüşü, yeniden yerleştirme ve entegrasyonu ile ilgili hakları ve korumaları tanımlar.

2- Burada yer alan ilkelerin amaçları açısından, ülke içinde göç ettirilmiş kişiler: zorla ya da zorunlu olarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, genel yaygınlık gösteren şiddet hallerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin etki ya da sonuçlarından korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da bu tip kişilerden oluşan gruplarıdır.

3- Burada yer alan ilkeler, uluslararası insan hakları yasaları ve uluslararası insanî yardım hukuku ile uyumlu olup bunları yansıtmaktadır. Bu ilkeler:

- a) Konuyla ilgili görevlerini yerine getirirken, göçe zorlanan kişiler alanında görevli Genel Sekreter Temsilcisi'ne,
- b) Ülke içinde göç ettirme konusu ile karşı karşıya kaldıklarında devletlere,

c) Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler ile ilişki içinde olan tüm diğer yetkililere, grup ve kişilere, ve,

d) Ülke içinde göç ettirilme konusuyla ilgili tüm hükümet bağlantılı ve hükümet dışı kuruluşlara

yol gösterir.

4- Bu yol gösterici ilkelerin yaygınlaştırılması ve uygulanması mümkün olan en geniş bir biçimde yapılmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM - GENEL İLKELER

1 . İlke

---

1 - Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler, buldukları ülkelerde iç hukuk ve uluslararası hukukun diğer kişilere tanıdığı hak ve özgürlüklerden onlarla eşit biçimde faydalanmalıdırlar. Bu kişiler ülke içinde göç ettirilmiş olmalarından dolayı hak ve özgürlüklerini kullanmalarında ayrımcılığa maruz bırakılamazlar.

2- Bu ilkeler, uluslararası hukuk kapsamında, özellikle soykırım, insanlığa karşı işlenmiş suçlar ve savaş suçlarına ilişkin bireysel cezaî sorumluluk saklı kalmak üzere uygulanır.

2. İlke

---

1 . Bu ilkelere, bütün yetkililer, gruplar ve kişiler tarafından söz konusu yetkililerin, grupların ve kişilerin hukuki durumlarına bakılmaksızın uyulmalı ve tersine ayırım yapılmaksızın uygulanmalıdır. Bu ilkelerin gözetilmesi, konuyla ilişkisi olan yetkililerden, gruplardan veya kişilerden herhangi birinin hukukî statüsünü etkilemez.

2. Bu ilkeler, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ya da Uluslararası İnsancıl Hukuk belgelerine ya da iç hukuka göre kişilere tanınmış olan haklara ilişkin hükümleri kısıtlayacak, değiştirecek veya zedeleyecek biçimde yorumlanamazlar. Bu ilkeler, özellikle, başka ülkelere iltica talebinde bulunmak ve ilticadan yararlanmak hakkı saklı kalmak üzere uygulanır.

3. İlke

---

1 . Devlet yetkilileri, kendi yetki alanları dahilinde göç ettirilmiş kişilerin korunmasını sağlamak ve onlara insanî yardımda bulunmak konusunda öncelikli olarak görev ve sorumluluk sahibidirler.

2. Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler bu yetkililerden korunma ve insanî yardım talep etme ve edinme hakkına sahiptirler. Bu kişiler böyle bir talepte buldukları için yargılanamaz ve cezalandırılmazlar.

4. İlke

---

1 . Bu ilkeler, ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya inanç, siyasi veya başka görüşler, ulusal, etnik veya toplumsal köken, hukukî veya sosyal statü, yaş, özürlülük, mülkiyet, doğum veya diğer benzeri hiç bir kıstas nedeniyle ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmalıdır.

2. Ülke içinde göç ettirmiş kişiler arasında bulunan çocuklar, özellikle yalnız olan küçükler, hamile, küçük çocuklu, veya aile reîsi olan kadınlar, özürllüer ve yaşlılar gibi belli konumdaki kişiler, konularından kaynaklanan koşulların gerekli kıldığı koruma, yardım ve özel gereksinimlerini dikkate alan muameleye tabî tutulma hakkına sahip olmalıdırlar.

İKİNCİ BÖLÜM - ÜLKE İÇİNDE GÖÇ ETTİRİLMekten KORUNMAYA İLİŞKİN İLKELER

5. İlke

Tüm makamlar ve uluslararası gruplar, kişilerin göç ettirilmelerine neden olabilecek durumları önlemek ve bu durumların önüne geçmek amacıyla, İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk dahil olmak üzere uluslararası hukuk kapsamındaki bütün yükümlülüklerine, her koşul altında saygı göstermeli ve bu yükümlülüklere saygı gösterilmesini garanti altına almalıdır.

6. İlke

---

1 - Her insan, evinden veya düzenli olarak yaşamakta olduğu yerden keyfi olarak göç ettirilmeye karşı korunma hakkına sahiptir.

2- Keyfi olarak göç ettirmenin yasaklanmasına:

a) Göçten etkilenen nüfusun etnik, dinsel veya ırksal kompozisyonunu değiştirmeyi hedefleyen veya bu sonucu doğuran ırk ayrımcılığı siyaseti, “etnik temizlik” veya benzeri uygulamalar

b) Sivillerin güvenliği tehdit altında olmadıkça veya zorunlu askerî nedenler gerektirmedikçe silahlı çatışma durumları,

c) Kamu yararının zorlamasının veya öneminin meşru kılmadığı geniş kapsamlı geliştirme projeleri,

d) Etkilenenlerin güvenliği ve sağlığı bölgenin boşaltılmasını gerektirmedikçe felaket olayları, ve,

e) Göç ettirmenin bir toplu cezalandırma aracı olarak kullanılması dahildir.

3- Göç ettirme, koşulların gerektirdiğinden daha uzun süre uygulanmamalıdır.

7. İlke

---

1 - Kişilerin göç ettirilmelerine ilişkin herhangi bir karar verilmeden önce, ilgili makamlar, göç ettirilmenin tamamen önlenmesi için mümkün olan bütün alternatiflerin gözden geçirilmiş olmasını temin etmelidir. Alternatifin bulunmadığı durumlarda göç ettirilmenin ve bunun olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için gereken bütün önlemler alınmalıdır.

2- Bu tür bir göç ettirmeyi üstlenen makamlar, göç ettirilen kişilere, bu tür göç ettirmelerde tatmin edici güvenlik, gıda, sağlık ve temizlik koşullarına haiz ve aynı aileden olan bireylerin birbirinden ayırmayan uygun barınacak bir yer sağlanmasını mümkün olan en iyi şekilde gerçekleştirmekle yükümlüdürler.

3- Göç ettirmenin silahlı çatışma ve felaket hallerinin acil safhaları dışındaki durumlarda ortaya çıkması halinde aşağıdaki güvencelere uygun şekilde davranılmalıdır:

a) Hukukî olarak böyle bir işlemde bulunma yetkisiyle donatılmış bir devlet makamının muayyen bir kararı bulunmalı,

b) Göç ettirilene, göç ettirilme gerekçeleri ve göç ettirilme usulleri, ve gerekiyorsa verilecek tazminat ve yeniden yerleştirmeleri konusunda tüm bilgilerin verilmesini güvence altına alacak uygun önlemler alınmalı;

c) Göç ettirilenlerin, özgürce verilmiş ve hakkında bilgilendirildikleri onayları alınmalı,

d) İlgili makamlar, ilgili kişilerin yeniden yerleştirilmesinin plânlanması ve bunun idaresinde, özellikle kadınlar başta olmak üzere, bu durumdan etkilenen kişilerin katılımına çaba göstermeli,

e) Gereken güvenlik önlemleri uygun ve yetkili yasal makamlarca yerine getirilmeli, ve,

f) İlgili kararların uygun, yetkili yasal merciler tarafından tekrar incelenmesi dahil olmak üzere, hakların sağlanması için hukukî yollara başvurma hakkına saygı

duyulmalıdır.

8. İlke

Göç ettirme, bu durumdan etkilenenlerin hayat, onur, özgürlük ve güvenlik haklarını ihlâl edecek biçimde uygulanmamalıdır.

9. İlke

Yerli halkların, azınlıkların, köylülerin, göçerlerin ve topraklarına özel bağımlılıkları ve bağılıkları olan grupların göç ettirilmekten korunmaları konusunda, Devletler, özellikle sorumluluk sahibidirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM - GÖÇ ETTİRME SIRASINDA UYGULANACAK KORUMA YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN İLKELER

10. İlke

---

1 - Her insan doğumundan itibaren yasalarca korunan yaşama hakkına sahiptir. Hiç kimse keyfî olarak yaşama hakkından yoksun bırakılamaz. Ülke içinde göç ettirilen kişiler, özellikle

- a) Soykırım;
- b) Adam Öldürme;
- c) Yargısız ve keyfî infaz;
- d) Kaçırılma veya gizlice gözüaltına alınma da dahil, öldürme tehdidi içeren veya ölümle sonuçlanan kayıp haline getirilme durumlarına karşı korunurlar.

Yukarıda sözü edilen eylemlerin yapılmasına yönelik her türlü tehdit ve tahrik yasaktır.

2- Çatışma hallerine katılmamış veya artık katılmayan ülke içinde göç ettirilen kişilere karşı saldırılar veya diğer şiddet eylemleri her koşul altında yasaktır. Ülke içinde göç ettirilen kişiler özellikle:

- a) Sivillere yapılan saldırılara izin verilen alanların yaratılması da dahil, doğrudan veya hedef gösterilmeksizin yapılan saldırı ve şiddet eylemlerine,
- b) Bir mücadele yöntemi olarak aç bırakılmaya,
- c) Askerî hedeflerin gerçekleştirilmesini saldırılara karşı korumak ya da askerî operasyonları korumak, gerçekleştirmek ya da önlemek amacıyla kalkan olarak kullanılmaya,
- d) Kendi kamplarına veya yerleşim yerlerine yapılan saldırılara, ve,
- e) Anti-personel mayın kullanılmasına

karşı korunurlar.

11 .ülke

---

1 - Her insanın onuruna, fizikî, aklî ve ahlakî bütünlüğe sahip olma hakkı vardır.

2- Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler, özgürlükleri kısıtlanmış olsun veya olmasın, özellikle:

- a) Irza tecavüz, uzuv kesme, işkence, zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırmaya ve cinsiyetine özgü şiddet, zorla fahişelik yaptırılması ve her türden ahlak dışı saldırılar gibi diğer kişi varlığına yönelik tecavüzlere,
- b) Kölelik veya evlilik için satılma, cinsel sömürü veya çocuk emeği gibi köleliğin herhangi bir günümüzdeki biçimine, ve
- c) Ülke içinde göç ettirilmiş insanların arasında terör yaymayı hedefleyen şiddet eylemlerine karşı korunurlar. Yukarıda sözü edilen eylemleri yapmaya yönelik her türlü tehdit ve tahrikler yasaktır.

12. İlke

---

1 - Her insan kişisel özgürlük ve emniyet içinde yaşama hakkına sahiptir. Hiç kimse keyfi tutuklamaya ya da gözaltına alınmaya maruz bırakılamaz.

2- Bu hakları ülke içinde göç ettirilmiş kişiler açısından etkin hale getirebilmek için bu kişiler, kamplara konulamaz ve kapatılamazlar. Eğer çok özel koşullarda kamplara kapatılma ve konulmaları mutlaka gerekirse, bu durum koşulların gerektirdiğinden daha uzun sürmemelidir.

3- Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler, göç ettirilmiş olmaları sonucunda maruz kalacakları ayrımcı nitelikteki tutuklanma ve göz altına alınmalara karşı korunurlar.

4- Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler hiç bir şart altında rehin olarak tutulamazlar.

13. İlke

---

1 - Ülke içinde göç ettirilmiş çocukların silah altına alınmaları, çatışmalara katılmalarının istenmesi ya da bu çatışmalara katılmalarına izin verilmesi hiçbir şart altında söz konusu edilemez.

2- Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler, göç ettirilmiş olmalarının sonucu olarak ordu ya da herhangi bir silahlı gruba katılmalarını öngören ayrımcı nitelikteki muamelelere maruz bırakılmaya karşı korunurlar. Özellikle, söz konusu silah altına alınmalara itaati zorlayıcı ya da itaatsizliği cezalandırıcı her türlü acımasız, insanlık dışı ve aşağılayıcı uygulama her hal ve şart altında yasaktır.

14. İlke

---

1 - Ülke içinde göç ettirilmiş her kişi hareket etme serbestliği ve ikâmetgahını seçme özgürlüğüne bir hak olarak sahiptir.

2- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin özellikle kampların ve diğer yerleşim yerlerinin içinde ve dışında özgürce hareket etme hakları vardır.

15. İlke

Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler

a) Ülkenin başka bir yerinde emniyetli bir ortam arama hakkına,

b) Buldukları ülkeyi terk etme hakkına,

c) Başka bir ülkeden iltica isteme hakkına,

d) Hayatlarının, güvenliklerinin, özgürlüklerinin ve/veya sağlıklarının riske girebileceği herhangi bir yere geri dönüşe veya bu risklerin olduğu her hangi bir yerde yeniden yerleşime zorlanmaya karşı korunma hakkına

sahiptirler.

16. İlke

---

1 - Ülke içinde göç ettirilmiş bütün kişiler, kaybolmuş akrabalarının başlarına ne geldiğini ve nerede olduklarını öğrenme hakkına sahiptirler.

2- İlgili makamlar, kayıp oldukları bildirilen ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin nerede ve ne durumda olduğunu belirlemek konusunda çaba göstermeli ve bu konuda faaliyet yürüten uluslararası örgütlerle işbirliği içinde olmalıdır. Kayıp kişilerin yakınları incelemelerin gelişimi ve alınan herhangi bir sonuç hakkında bilgilendirilmelidir.

3- İlgili makamlar, bozulmalarını ve parçalanmalarını önlemek amacıyla ölenlerin cesetlerini toplamak ve kimlik saptamasını yapmakla yükümlü olup, bunların yakınlarına iletilmesi veya saygın bir biçimde gömülmeleri için gerekenleri yapmalıdır.

4- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin mezarlıkları her hal ve şart altında korunmalı ve bunlara saygı gösterilmelidir. Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler, ölen yakınlarının mezarlarını ziyaret etme hakkına sahip olmalıdırlar.

17.İlke

---

1 - Her insanın, aile hayatına saygı duyulmasını isteme hakkı vardır.

2- Bu hakkı ülke içine göç ettirilmiş kişiler açısından etkin hale getirebilmek için bu kişiler arasında bir arada kalmak isteyen aile bireylerine bu olanak sağlanmalıdır.

3- Göç ettirme sonucu ayrılan ailelerin mümkün olan en kısa zamanda birleştirilmeleri sağlanmalıdır. Özellikle çocukların söz konusu olduğunda, bu tip ailelerin birleşmelerini hızlandırmak için gereken bütün adımlar atılmalıdır. Sorumlu makamlar aile fertleri tarafından yapılan soruşturmaları kolaylaştırmalı, ve ailelerin birleştirilmesi konusunda faaliyet gösteren insanî yardım kuruluşlarıyla işbirliği yapmalı ve bu çalışmalarını teşvik edici olmalıdır.

4- Ülke içinde göç ettirilmiş ailelerin kamplara kapatılarak özgürlükleri kısıtlanmış olan fertleri bir arada kalma hakkına sahip olmalıdır.

18. İlke

---

1 - Ülke içinde göç ettirilmiş bütün kişiler uygun hayat standartlarına sahip olma hakkına sahiptir.

2- Koşullar her ne olursa olsun ve ayırım gözetmeksizin, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin güvenli bir biçimde en azından

a) Temel gıda ve içilebilir su

b) Temel sığınak ve ev

c) Uygun giysiler ve

d) Temel sağlık hizmet ve sıhhi temizlik

imkanlarına sahip olmaları ve bu imkanlara ulaşmaları yetkili makamlarca sağlanmalıdır.

3- Bu temel ihtiyaçların karşılanmasının plânlama ve sunum süreçlerine kadınların tam katılımının sağlanması için özel çaba gösterilmelidir.

19. İlke

---

1 - Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler arasındaki tüm yaralı, hasta ve özürliülerin gereken tıbbî bakım ve itina görmeleri, olabilecek en iyi şekilde, mümkün olan en az gecikme ile ve tıbbî gerekçeler dışında hiçbir ayrıcalık söz konusu olmaksızın sağlanmalıdır . Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin gerektiğinde psikolojik yardım ve sosyal hizmetlere ulaşmaları sağlanmalıdır.

2- Kadınların, kadın sağlığı konusundaki uzman ve hizmetlere ulaşabilmelerini sağlamak da dahil olmak üzere, kadın-doğum sağlık hizmeti, cinsel ve diğer biçimlerde

kötü muameleye maruz kalanlara danışmanlık gibi sağlık gereksinimlerine özel itina gösterilmelidir.

3- Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler arasında, AIDS'de dahil olmak üzere salgın ve bulaşıcı hastalıklardan korunma konusuna da özel itina gösterilmelidir.

20. İlke

---

1 - Nerede olursa olsun her insanın kanun karşısında hukukça korunan bir birey olarak tanınma hakkı vardır.

2- Bu hakkı ülke içinde göç ettirilmiş kişiler açısından etkin hale getirmek için ilgili makamlar, bu kişilerin yasal haklarını kullanmaları ve bu haklardan yararlanmaları için pasaport, kimlik tanıtım belgeleri, doğum ve evlilik belgeleri gibi gereken tüm belgeleri sağlamalıdır. Özel olarak da, yetkililer, yeni belgelerin verilmesini ya da göç ettirme sırasında kaybolan belgelerin yenilenmesini, bu ve diğer istenen gerekli belgelerin alması için kişinin daha önce yaşadığı yere geri dönmesini talep etmek gibi makul olmayan şartlar öne sürmeksizin sağlamalıdır.

3- Kadın ve erkekler bu tür gerekli belgelerin sağlanması ve belgelerin kendi adlarına hazırlanması konusunda eşit haklara sahiptirler.

21 .İlke

---

1 - Hiç kimse mal ve mülkiyetinden keyfî olarak yoksun bırakılamaz.

2- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin mal ve mülkü her hal ve şart altında ve özellikle de aşağıdaki durumlara karşı korumalıdır:

- a) Yağma,
- b) Doğrudan veya ayırım gözetmeksizin yapılan saldırı veya diğer şiddet eylemleri,
- c) Askerî operasyonlar veya amaçlar için kalkan olarak kullanılmak,
- d) Misilleme eylemlerinin hedefi olmak, ve
- e) Toplu cezalandırma amacı ile tahrip edilme veya alıkonmak.

3- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin arkalarında bıraktıkları mal ve mülk yıkılmaya, yasa dışı ve keyfî el koyma, işgal veya kullanıma karşı korunma altına alınmalıdır.

22. İlke

---

1 - Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler, kamplarda yaşıyor olup olmadıklarına bakılmaksızın, göç ettirilmiş olmaları nedeni ile aşağıdaki haklardan yararlanırken ayırıcı muameleye tabî tutulamaz:

- a) Düşünce, vicdan, din, inanç, görüş ve ifade özgürlüğü hakkı,
- b) Özgürce iş imkanları arama ve ekonomik faaliyetlere katılma hakkı,
- c) Toplumsal faaliyetleriyle özgürce ilgilenmek ve bunlarda eşitçe yer alma hakkı,
- d) Oy verme, yönetim ve kamu faaliyetlerine katılma hakkı, ki, bu haklara, bu hakların kullanımı için gerekli araçlardan yararlanma hakkı da dahildir.
- e) Anladıkları dilde iletişim kurma hakkı.

23. İlke

---

1 - Her insanın eğitim hakkı vardır.

2- Bu hakkı ülke içinde göç ettirilmiş insanlar açısından etkin hale getirebilmek için ilgili makamlar, bu kişilerin, özellikle de göç ettirilmiş çocukların, ücretsiz ve zorunlu

ilk ğretim eğitim almalarını sağlamalıdır. Eğitim, bu kişilerin kültürel kimliklerine, dillerine ve dinlerine saygılı bir biçimde yürütülmelidir.

3- Kadınların ve kız çocuklarının eğitim programlarına tam ve eşit katılımlarının sağlanması için özel gayret gösterilmelidir.

4- lke içinde g ettirilmiş kişilere, özellikle gençlere ve kadınlara, kamplarda yaşıyor olsun ya da olmasınlar, koşullar el verir vermez eğitim ve yetiştirme imknları sağlanmalıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM –İNSANİ YARDIMLARA İLİŞKİN İLKELER

24. İlke

---

1 - Tüm insanî yardımlar insanlık ilkelerine uygun, tarafsız ve ayrımcılığa yer vermeyecek bir Şekilde yapılmalıdır.

2- lke içinde g ettirilmiş kişilere yapılacak olan insanî yardımlar özellikle askerî veya siyasi gereklerle yn değiştirmemelidir.

25. İlke

---

1 - lke içinde g ettirilmiş kişilere insanî yardım sağlama görev ve sorumluluğu öncelikle ulusal makamlara aittir.

2- Uluslararası insanî yardım kuruluşları ve bu konuda diğer rol alanların ülke içinde göç ettirilmiş kişileri desteklemek amacı ile hizmet önerme hakları vardır. Bçylesi bir öneri, dostane olmayan bir davranış veya bir devletin iç işlerine müdahale olarak değil bir iyi niyet girişimi olarak değerlendirilmelidir. Özellikle ilgili makamların gereken insanî yardımı sağlayamadığı veya sağlamayı istemedikleri durumlarda bu yönde bir onayın verilmesinden keyfi olarak imtina edilemez.

3- Bütün ilgili makamlar insanî yardımın serbest geçişi için izin ve imkân vermeli ve böylesi bir yardım çalışmasının yürütülmesi ile uğraşan kişilerin hızla ve engellenmeksizin göç ettirilmiş kişilere ulaşmalarına izin vermelidir.

26. İlke

İnsanî yardım ile uğraşan kişilere, bu kişilerin ulaşım faaliyetlerine ve malzemelerine saygı gösterilmeli ve korunma sağlanmalıdır. Bu kişiler saldırı ve diğer şiddet eylemlerine maruz bırakılamazlar.

27. İlke

---

1 - Yardım hizmetini sağlayan uluslararası insanî yardım örgütleri ve bu konuda diğer rol alanlar, bu yardım çalışmalarını yürütürken, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin korunma gereksinimlerinin ve insan haklarının gözetilmesi için gereken dikkati göstermeli ve buna uygun tedbirleri almalıdırlar. Bu gibi örgüt ve bu konuda diğer rol alanlar ilgili uluslararası standart ve faaliyetlerin yürütülmesine ilişkin kurallara özen göstermelidirler.

2- Bir önceki fıkra, hizmetleri önerilen veya devletler tarafından talep edilen bu amaç için görevlendirilmiş uluslararası kuruluşların koruma yükümlülükleri saklı kalacak biçimde uygulanır.

BEŞİNCİ BÖLÜM - GERİ DÖNÜŞ, YENİDEN YERLEŞTİRME ve YENİDEN ENTEGRASYON KONULARINA İLİŞKİN İLKELER

28. İlke

---

1 - Yetkili makamlar, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin kendi istekleri ile güvenlik ve saygınlık içerisinde evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere geri dönmeleri veya ülkenin bir başka yerine yerleşmeleri koşullarını oluşturma ve bunun gerektirdiği araçları ve yolları sağlamak konusunda öncelikli görev ve sorumluluk sahibidir. Bu makamlar geri dönmüş ve yeniden yerleştirilmiş olan ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin yeniden entegrasyonunu kolaylaştırma konusunda çaba göstermelidir.

2- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin, geri dönüş, yeniden yerleşme ve yeniden entegrasyonlarının plânlanması ve idare edilmesi konularına bütünüyle katılmalarının sağlanması için özel gayret gösterilmelidir.

29. İlke

---

1 - Ülke içinde göç ettirilmiş kişiler arasında evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere dönenler veya ülkenin başka bir yerine yerleşenler göç ettirilmiş olmalarından dolayı ayrımcı muameleye maruz bırakılamazlar. Bu kişilerin kamu faaliyetlerine her düzeyde tam ve eşit olarak katılma ve kamu hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakları vardır.

2- Yetkili makamların, geri dönen veya yeniden yerleştirilen göç ettirilmiş kişilerin geride bırakmış oldukları veya göç ettirilmeleri sırasında ellerinden alınmış olan mal ve mülklerini geri almalarında mümkün mertebe yardımcı olmak konusunda görev ve sorumlulukları vardır. Bu tip mal ve mülklerin yeniden elde edilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, yetkili makamlar, bu kişilere uygun tazminat veya benzeri başka ödemelerin yapılmasını sağlamalı veya bu yönde yardımcı olmalıdır.

30. İlke

Bütün ilgili makamlar, uluslararası insanî yardım kuruluşlarına ve bu konuda diğer rol alanlara bu saygın görevlerini yaparken, ülke içinde göç ettirilmiş kişilere geri dönüş, yeniden yerleşim veya yeniden entegrasyonları konusunda yardım edebilmeleri için göç ettirilmiş olanlara derhal ve engellenmeksizin ulaşabilmeleri iznini ve imkânını sağlamalıdır.